

**TÜRK HAVA KURUMU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KOOPERATİFLERDE İÇ DENETİM SÜRECİ: EĞİRDİR TARIMSAL
KALKINMA KOOPERATİFLERİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim HABERAL

İşletme Anabilim Dalı

İşletme Programı

Nisan 2019

**TÜRK HAVA KURUMU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KOOPERATİFLERDE İÇ DENETİM SÜRECİ: EĞİRDİR TARIMSAL
KALKINMA KOOPERATİFLERİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim HABERAL

1303817258

İşletme Anabilim Dalı

İşletme Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Turan ÖZTÜRK

Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler, Enstitüsü'nün 1303817258 numaralı Yüksek Lisans öğrencisi "İbrahim HABERAL" ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "KOOPERATİFLERDE İÇ DENETİM SÜRECİ: EĞİRDİR TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİ ÖRNEĞİ" başlıklı tezini, aşağıda imzaları olan jüri önünde savunmuş ve oy birliği ile başarılı olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Turan ÖZTÜRK
Türk Hava Kurumu Üniversitesi

Kabul/Red

☒ ☐

Jüri Üyeleri : Doç. Dr. Memduh BEĞENİRBAŞ
Milli Savunma Üniversitesi

Kabul/Red

☒ ☐

: Dr. Öğr. Üyesi Hatice Bahar AŞÇI
Türk Hava Kurumu Üniversitesi

Kabul/Red

☒ ☐

: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Turan ÖZTÜRK
Türk Hava Kurumu Üniversitesi

Kabul/Red

☒ ☐

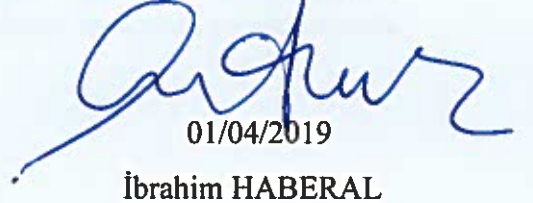
Tez Savunma Tarihi: 19 Nisan 2019

ONAY
Dr. Öğr. Üyesi Adnan GÜZEL
Enstitü Müdürü
Tarih: 05/05/2019

TÜRK HAVA KURUMU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “KOOPERATİFLERDE İÇ DENETİM SÜRECİ: EĞİRDİR TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİ ÖRNEĞİ” adlı çalışmamın, tarafımdan akademik etik ve kurallara aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01/04/2019
İbrahim HABERAL

ÖNSÖZ

Kooperatiflerde temel amaç; işbirliği ve dayanışma içerisinde verimli çalışarak ortak ihtiyaçları karşılamak, emek ve ürünleri değerlendirmektir. Bir insanın tek başına yapamadığı veya tam yapamadığı işlerin üstesinden gelebildiği için “Birlikten kuvvet doğar” sözünün kooperatifler için söylenmiş olabileceğini düşünmek sanırım yanlış olmaz.

Bu çalışmanın hazırlanmasında ve her aşamasında bana yardımlarını esirgemeyen değerli Tez Danışman’ım Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Turan ÖZTÜRK başta olmak üzere, Eğirdir İlçesinde bulunan Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Başkanları ve Tüm Kooperatif Çalışanları ile çalışmalarım esnasında çocuklarımızla ilgilenen eşim Aylin'e teşekkür ederim.

Nisan 2019

İbrahim HABERAL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLO LİSTESİ	viii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii
GİRİŞ	1
1. KAVRAMSAL İNCELEME	5
1.1. Kooperatifin Tanımı	5
1.2. Kooperatifçiliğin Dünyadaki Gelişimi – Tarihsel Arka Plan	5
1.3. Kooperatifçiliğin Türkiye'deki Gelişimi	8
1.3.1. Anayasa Belgelerinde Kooperatifçilik	11
1.3.2. Kalkınma Planlarında Kooperatifçilik	12
1.3.3. Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı	15
1.3.4. Kooperatif Türleri ve Sınıflandırılması	17
1.3.5. Kooperatiflerin Hukuki Alt Yapısı	19
1.3.6. Üst Örgütlenme ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği	20
1.4. Kooperatiflerin Ekonomiye Katkıları	22
1.5. Dünyaca Kabul Görmüş Kooperatifçilik İlkeleri	25
1.5.1. Gönüllü ve Serbest Giriş İlkesi	26
1.5.2. Ortağın Demokratik Yönetimi İlkesi	26
1.5.3. Ortağın Ekonomik Katılım İlkesi	26
1.5.4. Özerklik ve Bağımsızlık	26
1.5.5. Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme	26
1.5.6. Kooperatifler Arası İşbirliği	27
1.5.7. Toplumsal Sorumluluk	27
2. KOOPERATİF ORGANLARI, İŞLEYİŞİ VE DENETİMİ	28
2.1. Genel Kurul	28
2.1.1. Genel Kurulun Toplantıya Çağırılması	29
2.1.2. Genel Kurul Gündemi	29
2.2. Yönetim Kurulu	30
2.2.1. Yönetim ve Temsil	30
2.2.2. Yönetim Kurulunun Seçimi	30
2.2.3. Yönetim Kurulu Üyelerinin Sorumlulukları	31
2.3. Denetim Kurulu	31
2.3.1. Denetim Kuruluna Üye Seçimi	31
2.3.2. Denetim Kurulunun Görevleri	31
2.3.3. Denetim Kurulunun Sorumlulukları	32
2.4. Denetimin Tanımı, Amacı ve Kooperatifler Açısından Önemi	32
2.5. Kooperatiflerde Denetim Alanları	33

2.6.	Kooperatiflerde Denetim Türleri	34
2.6.1.	İç Denetim	34
2.6.1.1.	Kooperatiflerde İç Denetim	36
2.6.2.	Dış Denetim	37
2.6.3.	Üst Denetim	37
2.7.	Kooperatiflerde Denetimin faydaları ve Denetçi Gereksinimi	37
2.8.	Yasalar Açısından İç Denetim	37
2.8.1.	Denetçilerin Görev ve Yükümlülükleri	38
2.8.1.1.	Denetçilerin Kooperatif Kanununa'na Göre Görev ve Yükümlülüğü	39
2.8.1.2.	Denetçilerin Türk Ticaret Kanunu'na Göre Görev ve Yükümlülüğü	43
2.8.2.	Denetçilerin Sorumlulukları	43
2.8.2.1.	Hukuki Sorumluluk	44
2.8.2.2.	Cezai Sorumluluk	44
2.8.3.	Denetçilerin Seçimi ve Atanması	45
2.8.4.	Denetçilerin Görev Süreleri ve Sayıları	46
2.8.5.	Denetçilerin Ücretlerinin Belirlenmesi	46
2.8.6.	Denetçiliğin Boşalması Halinde Yapılacaklar	46
2.8.7.	Diğer Kooperatiflerde İç Denetim	47
2.8.7.1.	1581 Sayılı Kanuna Tabi Kooperatiflerde İç Denetim ..	47
2.8.7.2.	4572 Sayılı Kanuna Tabi Kooperatiflerde İç Denetim ..	49
2.9.	İşleyiş Açısından Denetim	49
2.10.	Denetim Kurulu Raporları	50
2.10.1.	Raporların Düzenleme Şekli	50
2.10.2.	Rapor Düzenleme Usulü	51
2.10.3.	Belgelerin İnceleme Yeri ve Usulü	51
2.10.4.	Kooperatiften Belge ve Bilgi İstenmesi	52
2.10.5.	Denetçilerin Sayısı ve Çalışma Şekli	52
2.11.	Denetçilerin kooperatifle İş yapma yasağı	52
3.	ALAN ARAŞTIRMASI	53
3.1.	Araştırmanın Amacı	53
3.2.	Araştırmanın Önemi	54
3.3.	Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları (Evren ve Örneklem)	57
3.4.	Araştırmanın Yöntemi	60
3.4.1.	Veri Toplama Tekniği (Materyal ve Yöntem)	60
3.4.2.	Araştırmanın Varsayımları	60
3.4.3.	Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçları (Ölçekler)	60
3.5.	Araştırma Bulguları	67
3.5.1.	Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Değerlendirme ...	68
3.5.2.	Denetim Kurulu Faaliyetlerine Yönelik Bulgular	69
3.5.3.	İç Denetim Etkinliği ile İlgili Bulguların değerlendirilmesi	72
3.5.4.	Demografik Faktörler ile İç Denetim Arasındaki İlişki	77
4.	SONUÇ VE ÖNERİLER	81
	KAYNAKLAR	90
	EKLER	94
	ÖZGEÇMİŞ	97

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1	: Kooperatif Türlerine Göre Kooperatif ve Ortak Sayıları	18
Tablo 1.2	: Milli Birliğe Ortak merkez Birlikleri	21
Tablo 1.3	: Kooperatiflerde bir üst organa katılma (örgütlenme) oranı.....	22
Tablo 3.1	: Eğirdir İlçesindeki Tarım Alanları Dağılımı	55
Tablo 3.2	: Eğirdir İlçesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	56
Tablo 3.3	: Tanımlayıcı İstatistikler.....	63
Tablo 3.4	: KMO ve Bartlett's Test Sonuçları	65
Tablo 3.5	: Dönüştürülmüş Faktör Matrisi	66
Tablo 3.6	: Ortakların Demografik Özellikleri	68
Tablo 3.7	: Ankete Katılım Oranları	68
Tablo 3.8	: Ortakların Mesleki Dağılımı.....	69
Tablo 3.9	: Denetim Kurulu Faaliyetlerine İlişkin Bulgular	69
Tablo 3.10	: Kooperatiflerin İç Denetimi Uygulama Durumu	72
Tablo 3.11	: Kooperatiflerin İç Denetime Verdiği Önemin Durumu	73
Tablo 3.12	: Kooperatiflerde Kurumsal Yönetimin Gerekliliği	73
Tablo 3.13	: Dünyaca Kabul Görmüş Kooperatifçilik İlkeleri	74
Tablo 3.14	: İç Denetimin Yeterliliği ve Etkinliği	74
Tablo 3.15	: Kooperatiflerde Yönetim ve İç Denetim İlişkisi	75
Tablo 3.16	: Kategorik Değişkenlerin Tanıtıcı İstatistikleri	78

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil 3.1 : Ortakların Yönetim Kuruluna Güven Konusundaki Görüşleri 70
Şekil 3.2 : Ortakların Denetleme Kurulunun Şeffaflığı Hakkındaki Görüşleri .. 72

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ICA	: Uluslararası Kooperatifler Birliği
AB	: Avrupa Birliği
TB	: Ticaret Bakanlığı
TOB	: Tarım ve Orman Bakanlığı
GSMH	: Gayri Safı Milli Hasıla
ÇŞB	: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
AAFLI	: Asian-American Free Labour Institute (Asya-Amerika Serbest Çalışma Enstitüsü)
TMKB	: Türkiye Milli Kooperatifler Birliği
TÜKOBİRLİK	: Ankara Tüketim Kooperatifleri Birliği
KK	: Kooperatifler Kanunu
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
VUK	: Vergi Usul Kanunu
DMK	: Devlet Memurları Kanunu
KOOP-DES	: Kooperatif Destekleme Programı
KOOP-BİS	: Kooperatif Bilgi ve Denetim Sistemi Projesi
KOOP-GİR	: Kooperatif Girişimcilik Projesi
KOOP-TEZ	: Kooperatif Tez Projesi
KOOP-GEP	: kooperatif Geliştirme Projesi
KADIN-KOOP	: Kadın Girişimciler Projesi
KOM	: Kaiser - Meyer - Olkin
TCK	: Türk Ceza Kanunu
SPSS	: Statistical Packages of Social Sciences
BAKA	: Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı
BKZ	: Bakınız
m	: Madde
f	: Fıkra
b	: Bend

ÖZET

KOOPERATİFLERDE İÇ DENETİM SÜRECİ: EĞİRDİR TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİ ÖRNEĞİ

HABERAL, İbrahim

Yüksek Lisans, İşletme Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Ahmet Turan ÖZTÜRK

Nisan 2019, 109 Sayfa

Bireylerin tek başına yapamadıkları işleri birlikte yapmak için gönüllü olarak ekonomik güçlerini bir araya getirdikleri küresel ekonomik fabrikada kooperatifler önemli bir dişlidir. Kooperatiflerin her türlü usulsüzlüğe karşı korunup korunmadığı, faaliyetlerinin mevzuatla uyum içinde yürütölüp yürütölmediğı Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Denetim Kurulu ve ortaklar tarafından yapılan iç denetimlerle kontrol edilmektedir. Kooperatiflerde etkili bir denetim yapılabilmesi için özellikle denetim kurullarının bilinçli ve eğitimli olması gerekmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, kooperatiflerdeki iç denetim sürecini kanunlar, yönetmelikler ve işleyiş açısından inceleyerek iç denetim sürecindeki aksaklıkların çözümüne yönelik öneriler getirilerek iç denetimin daha etkili bir mekanizma olması yönünde katkı sağlamaktır. Bu çalışmada Eğirdir Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri olarak belirlenen çalışma alanında toplam 100 ortak ile görüşölerek anket yapılmış, elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analiz ve değerlendirmelerde ankete katılan ortakların kooperatifin denetimi konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kooperatif, Denetim, İç Denetim

ABSTRACT

THE INTERNAL AUDIT PROCESS IN COOPERATIVES: EXAMPLE OF EĞİRDİR AGRICULTURAL DEVELOPMENT COOPERATIVES

HABERAL, İbrahim

Master, Department of Management

Thesis Supervisor: Dr. Ahmet Turan ÖZTÜRK

April 2019, 109 Pages

Cooperatives which are formed by individuals who voluntarily gather their economic powers up to achieve works that can not be done (carried out) individually are important gear in global economic factory. These organizations are controlled through internal audits which are conducted by general assemblies, board of managers and their shareholders to check whether they are protected against all kinds of irregularities and whether their activities are carried out in accordance with the legislation. In order to make an effective control in cooperatives, especially board of supervisors should be conscious and educated. The main purpose of this study is to contribute to the internal audit process to be a more effective mechanism by bringing solutions to the disruptions in the internal audit process through examining internal audit in terms of laws, regulations and operation in the cooperatives. In the present study, 100 associates of Eğirdir Agricultural Development Cooperatives which is determined as work sample of the study were surveyed and the results of the questionnaires were analysed with SPSS package programme. As a result, the knowledge level of the associates who participated to the study is found as insufficient in auditing cooperatives.

Keywords: Cooperative, Audit, The Internal Audit

GİRİŞ

Kooperatifler yerel ekonomiyi güçlendirmek, toplumun kalkınmasına katkıda bulunmak, yaşam şartlarını iyileştirmek, kişilerin bir başına yapmaya güçlerinin yetmediği işleri beraberce yapmak, ortakların çıkarlarını gözetmek ve karşılıklı yardımlaşma ile insan ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan ekonomik kuruluşlardır. Kooperatif benzeri birlikteliklerle insanların çok eski çağlardan beri tek başına üstesinden gelemedikleri işleri birleşerek yaptıkları görülmektedir. Bugünkü anlamıyla kooperatifçilik hareketi yakın geçmişte kendini göstermiş olup, koydukları ilkeler çok küçük değişiklikler ve eklemelerle hala güncelliğini korumaktadır.

19. yüzyılın ikinci yarısından bu yana kooperatifçilik hareketi dünyada hızlı bir gelişme göstermiştir. Günümüzde artık kooperatifler yalnız ekonomik değil sosyal ve eğitsel amaçlar için de çalışmalar yapmaktadır. Kooperatifler bir sermaye birleşimi değil, ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla bir araya gelen kişilerin birleşmeleri ile dünya üzerinde 800 milyon ortağı ve 100 milyon kişi çalışanı ile istihdama ve ülkelerin kalkınmalarına büyük destek sağlamaktadır (Kırallı, 2012).

Kooperatifler; ekonomik yönden atıl kaynakların harekete geçirilmesinde, krediye erişim imkânlarının artırılmasında, sermaye birikiminin sağlanmasında, tarımın ve küçük çaplı üretimin sanayi ile bütünleşmesinde, girişimcilik ve ortak iş yapma kültürünün geliştirilmesinde önemli bir lokomotif görevi görmekle birlikte, kırsal kalkınmanın sağlanmasında, yeni istihdam alanları oluşturulmasında, kırsal kesimden göçün önlenmesinde, yoksulluğun azaltılmasında ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan durumlarının iyileşmesinde de sosyal yönden katkıda bulunduğundan ülkelerin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Dünya genelinde Uluslararası Kooperatifler Birliği'ne (ICA) üye 89 ülkede 800 milyondan fazla üyesi bulunan kooperatifler, günümüzde birçok alanda faaliyet göstermekte ve neredeyse toplumun tüm kesimlerini çevreleyen yapısıyla önemli hizmetler sunmaktadır. Ülkemizde uzun bir tarihi geçmişe sahip olan kooperatifler, tarım ve tarım dışı farklı iş kollarında faaliyette bulunmakta ve istihdamın artırılmasında büyük rol oynamaktadır.

Kooperatifler dünyada ilkeleri gereği kişilerin kendi istekleri doğrultusunda kurulmuş ekonomik örgütler olması yanında bazı gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde kooperatifçilik ruhuna uymasa da devlet denetimi ve eliyle kurulup denetlenmektedir. GSMH'ya yaptıkları katkı göz önüne alındığında kooperatiflerin gerçekten güçlü

birikim ve pazar payları ile denetlenmesi büyük önem arz etmektedir. Kuruluşlardan beklenen hizmet ve faydanın tam olarak yerine getirilmesinde denetim önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir (Karaorman, 2013:26).

Kooperatiflerde üst denetim, dış denetim ve iç denetim olmak üzere başlıca üç türlü denetim vardır. Üst denetim Kooperatif Birlikleri, Kooperatif Merkez Birlikleri, Türkiye Milli Kooperatifler Birliğince kendilerine ortak kooperatiflerin faaliyetlerini denetlemesi iken; Dış denetim, kooperatifin kendi personeli veya kooperatifle doğrudan ilgili olmayan, bağımsız bir denetim organı, grubu veya kişisi tarafından denetlenmesidir. Bu açıdan bakıldığında Bakanlık, noter, sicil memurluğu ve bağımsız denetim kuruluşlarınca yapılacak denetim birer dış denetim olarak ele alınabilir. Bu iki denetim ile birlikte yapılan iç denetim ise; kooperatifin tüm faaliyetlerinin kooperatif genel kurulu, ortakları ve denetçilerce gözden geçirilmek suretiyle yapılan denetlenmesidir. Amacı, kooperatifin her türlü zararlara karşı korunup korunmadığının, faaliyetlerin mevzuatla uyum içinde yürütülüp yürütülmediğinin araştırılmasıdır. Ülkemizde sayıca çok fazla olan kooperatiflerin denetimlerinin gereği gibi yapılabilmesi için iç denetimin, başka bir deyişle ortaklar ve kooperatif denetim kurulu tarafından yapılan denetimlerin önemi büyüktür. Ortakların büyük çoğunluğunun, kooperatif işlemlerine konu olan ticari ilişkilerin inceliklerini ve muhasebe kayıtlarını anlayıp kooperatif işletmesini ve yöneticilerini denetleyecek kadar eğitim düzeyine sahip olmaları beklenemez. Bu nedenle, kooperatiflerin demokratik yapılarına uygun denetim yollarının güçlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu anlamda, denetim sorununun çözümünde en etkili araçlardan birini, genel kurulca seçilen denetim kurulunun (denetçilerin) yaptıkları denetim oluşturmaktadır.

Kooperatiflerde denetim ekonomik bir olay olduğu kadar toplumsal bir olaydır. Denetimsiz bir işletmenin belirli bir başarıya ulaşması veya ulaşılmış bir başarıyı sürdürmesini beklemek güçtür (Çıkın ve Karacan, 1994:120).

Türkiye'de kooperatifçiliğin, aracılık ve tefecilikle mücadelede, iç ve dış ticarete, sanayileşmede kendisinden beklenen görevleri etkinlikle yapması, kamu ve özel sektör yanında üçüncü bir sektör olarak ekonomide layık olduğu önemli yeri almasına bağlı olup, buda sürekli ve etkin denetim ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır (Yıldız, 2009:95).

Bu çalışmanın temel amacı, Eğirdir Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri örneğinden hareketle kooperatiflerdeki iç denetim sürecini kanunlar, yönetmelikler ve işleyiş açısından inceleyerek iç denetim sürecindeki aksaklıkların çözümüne yönelik öneriler getirilerek iç denetimin daha etkili bir mekanizma olması yönünde katkı sağlamaktır.

Bu amaca ulaşmak açısından başta ulusal olmak üzere geniş bir literatür taraması yapılmış, birçok veriye ulaşılmış, Eğirdir Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri denetleyici, yönetici ve ortakları ile denetimin ne ölçüde bilindiği ve uygulandığının test edilmesi amacıyla anket çalışması yapılmıştır. Ankete katılanlara yönetim sürecinin işleyişi, denetim kurulunun faaliyetleri ve iç denetim etkinliğinin nasıl olduğuna yönelik önermeler sorulmuş, bu konulardaki algı/bilgi düzeyleri ölçülmüş, kooperatiflerdeki haklarının bilinip bilinmediği üzerinde durulmuş, denetimin önemi ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Araştırma sonuçları araştırma kapsamındaki kooperatifin ortak, yönetici ve denetleyicilerine özgü sonuçlar olup, sonuçların genellenmesi gibi bir amaç taşımamaktadır.

Eğirdir ilçesi ve köylerinde bulunan çiftçilerin bir araya gelerek 24.04.1969 tarih ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre kurdukları Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin genel kuruluş amacı; Ortakların her türlü bitkisel, hayvancılık, ormancılık konularındaki istihsalini geliştirmek ve ihtiyaçları ile ilgili temin, tedarik, işletme, pazarlama, değerlendirme faaliyetlerinde bulunmak, ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerine yardımcı olmak, iş sahası temin etmek, ortakların ekonomik gücünü arttırmak için tabii kaynaklardan faydalanmak, el ve ev sanatları ile tarımsal sanayinin gelişmesini sağlayıcı tedbirler almaktır. Kooperatiflerin amacına ulaşması iyi bir yönetsel sisteme ve dolayısıyla denetime bağlı olup, kooperatifin iç, dış ve üst denetim mekanizmalarından iç denetim süreci yönetime içsel bir katkı sağlamak açısından önemlidir. İç denetim, kooperatif genel kurulu, ortakları ve denetçilerce icra edildiğinden denetimin kalitesi ile kooperatifin içsel sinerjisi arasında öznelerin aynı olmasından dolayı doğrusal bir ilişki mevcuttur. Kamuoyunda ağırlıklarını yeterince gösterememiş olmaları ve lobicilik gibi faaliyetlerin yaygın olmaması nedeniyle alan bazında çalışmalar henüz yeterli seviyede değildir. Bu çalışma, belirli sayıda tarımsal kalkınma kooperatifinde yapılmış olmasının yanında, denetim konusunda karşılaşılan problemlerin tespiti ve kooperatiflerde yönetim ile denetim arasındaki ilişkinin ele alınması bakımından önem kazanmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, kooperatif işletmeciliği kavramsal temelleri, tarihsel arka plan, dünyadaki gelişim seyri dikkate alınarak incelenmiş, literatürde yer alan eğilimleri ile teorik altyapıya yönelik bilgiler aktarılmaya çalışılmış; ikinci bölümünde, kooperatif organlarının yapısı, işleyişi, yasal mevzuat, kooperatifçiliğin genel kabul görmüş ilkeleri arasında bütünleştirici bir modele temel hazırlayacak literatür taraması, yine üst politika belgelerindeki tarihsel arka plan ekseninde görev, yetki ve sorumluluklar ekseninde sunulmuş; üçüncü bölümünde ise, araştırmanın amacı, kapsamı ve sınırlılıkları belirtildikten sonra istatistiksel yöntemlerle elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

Türk kooperatifçiliğinin gelişimiyle denetim sorunu arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Kooperatif ortağı için etkili bir denetim en büyük güvencedir. Denetçiler, kendilerini bu göreve getiren genel kurul namına, yöneticilerin bütün işlem ve hesaplarını incelemek yetkisine haizdirler. Yaptıkları denetleme neticesinde tespit ettikleri hataların ve eksikliklerin düzeltilmesi ile gereken tedbirlerin alınması için ilgili makam ve organları haberdar etmek durumundadırlar. Bilinçli denetçilerin varlığı, denetimden etkin sonuçlar almak ve etkili bir denetim yapmak açısından gereklidir.

BÖLÜM 1- KAVRAMSAL İNCELEME

1.1. Kooperatifin Tanımı

Kooperatifçilik (Co-operation) sözcüğü, Latince birlik anlamına gelen "co" ile çalışma anlamındaki "operation" kelimesinin birleşiminden oluşan ve ekonomik iş birliği anlamına gelen bir terimdir.

Kuruluş amaçları ve faaliyet konuları bakımından değişik biçimde olmaları ve yapıları itibarı ile farklılıklar göstermelerinden dolayı, bütün kooperatifleri kapsayacak yeknesak bir kooperatif tanımının yapılması mümkün olmamakla birlikte, Uluslararası Kooperatifler Birliği tarafından kooperatif "ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilat" olarak tanımlanmıştır.

Kooperatifler Kanunu'nda "Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir" hükmü yer almıştır. Tezde uluslararası kooperatifler birliğinin tanımı esas alınarak inceleme metodolojisi oluşturulmaya çalışacaktır.

1.2. Kooperatifçiliğin Dünyadaki Gelişimi - Tarihsel Arka Plan

İlkel toplumlardan bu yana, insanların tek başlarına aşamadıkları kimi güçlüklerin üstesinden gelmek için işbirliği yapma yoluna gittikleri, böylece ekonomik açıdan yarar sağladıkları bilinmektedir. İnsanlar arası yardımlaşma insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, kooperatif karakterini içinde bulunduran ilk kooperatif tipinin 1750'de A.B.D.'de Benjamin Franklin'in yangına karşı kurduğu yardımlaşma sigortası ile Fransa'da Franchho-Compte'de kurulan ilk frutieres (peynir kooperatifi) olduğu kabul edilmektedir. Bu dönemde Avrupa kıtası basta olmak üzere, Amerika kıtası ve Japonya'da kooperatif hareketinin başladığı gözlenmektedir.

Çağdaş anlamda kooperatif örgütlenmeler tıpkı sendikacılık gibi, endüstri devriminden sonra işçi sınıfının geçim ve çalışma koşullarının ağırlığından doğan sorunların yoğunluk kazanması üzerine, çalışanların karşılaştıkları ortak sorunları birlikte çözmek amacıyla yeni dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma arayışlarına yönelmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bugünkü kooperatifçilik uygulamalarının atası olan tüketim alanındaki ilk kooperatifi, İngiltere'de Rochdale öncüleri olarak tüm dünyaya tanınan ve (ICA) Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin sonradan kooperatifçilik ilkeleri olarak benimsediği temel kuralları uygulamış bulunan, kapitalist işletmelere karşı kendilerini ekonomik açıdan korumak isteyen 28 dokuma işçisi 1844 yılında kurmuştur. Fransa'da 1831'de ilk kooperatif marangozlarca kurulmuş, bunu 1835 yılında Lyon'da tüketim kooperatifinin kurulması izlemiştir. Almanya'da, 1849'da, esnaf hammadde alım kooperatifi, 1850'de de esnaf kredi kooperatifi kurulmuştur. Almanya'da 1847 yılındaki kötü hasat mevsiminde zarar eden küçük çiftçilerin borçlanmaları, sefalet içine düşmeleri üzerine kurulan geçim komiteleri 1864 yılında kasaba belediye başkanı olan Friderich Wilhelm Raiffesien öncülüğünde tüketim kooperatifine dönüştürülmüş, daha sonra alım ve kredi işlevleri de yüklenen bu kooperatiflerin biriktirme ve borçlanma sandıkları (İkraz Sandıkları Birliği) oluşturulmuş, bunların geliştirmeleri sonucu 1972'de ilk kooperatif bankaları kurulmuştur. Bu ülkelerdeki başarılı örnekler kooperatifçiliğin dünyada yaygınlık kazanmasını sağlamıştır.

Kısa sürede yeryüzünde yaygınlık kazanan kooperatif hareketi, ilk kez 1895'de uluslararası düzeyde bir örgüte kavuşmuş, ICA kısa adıyla bilinen Uluslararası Kooperatif Birliği kurulmuştur. 1895'te İngiliz Kooperatifçilik Derneği'nin çağrısıyla toplanan ICA kurucular genel kuruluna 14 ülkeden (Arjantin, Avustralya, Belçika, İngiltere, Danimarka, Fransa, Almanya, Hollanda, Hindistan, İtalya, İsviçre, Sırbistan ve ABD) 207 temsilci katılmıştır.

Yaygınlığını kısa sürede arttıran ICA'e 1907 yılına kadar 24 ülkeden 632 kooperatif üye olmuş, 1927 yılına gelindiğinde ise; 35 ülkeden 48 milyon üyeyi temsil eden ve 100 bin kooperatif kuruluşunu çatısında toplayan ICA'e 103 ulusal, 8 bölgesel birlik üye olmuştur. 1984 yılına gelindiğinde ICA üye sayısı 70 ülkedeki 165 kooperatif üst kuruluşuna üye olan 705.000 kooperatife ulaşmış, böylece 367 milyon kooperatif üyesi Uluslararası Birlikte temsil edilir hale gelmiştir.

Dünya genelindeki kooperatiflerin geliştirilmesini ve güç kazanmasını sağlamakla birlikte, karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma kültürünü artırarak kooperatifler arasında tecrübe ve bilgi değişimini organize eden, kooperatifçiliği yaygınlaştırmak ve tanıtmak için çalışmalarda bulunan ICA, 2018 yılı eylül ayı itibarı ile 110 ülkeden 317 kooperatif üst kuruluşunu bünyesinde toplamış olup, temsil ettiği bir milyardan fazla birey sayısına bakıldığında bugün dünyanın en büyük sivil toplum örgütlerinden biri haline gelmiştir. ICA tarafından temsil edilen bireysel üyelerin

sıralamasında 30.000 kooperatif ve 256 milyon üye ile Amerika Birleşik Devletleri 1. sırada; 93,7 milyon üye ile Hindistan 2. sırada; 77 milyon üye ile Japonya 3. sırada; 36,9 milyon üye ile İran 4. sırada yer almaktadır.¹

ICA'nın temel amacı, dünya çapında, özerk kooperatiflerin güçlendirilmesi ve geliştirilmesini sağlamanın yanında, kooperatifler arasında karşılıklı yardımlaşmayı ve dayanışmayı sağlayarak kooperatifçiliğin gelişmesine katkıda bulunmak, kooperatifler arası bilgi ve tecrübe değişiminin sağlanması için bilgi derlemek ve kooperatifçiliği uluslararası alanda tanıtmak, yaygınlaştırmak ve savunmak şeklinde özetlenebilir.

Hali hazırda Türkiye Milli Kooperatifler Birliği (TÜRKİYE KOOP), Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (OR-KOOP), Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK) ICA'ya üye kooperatif üst kuruluşlardır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu; kooperatiflerin sosyo-ekonomik kalkınmaya, özellikle yoksulluğun azaltılmasına, istihdam yaratılmasına ve sosyal bütünleşmeye olan katkılarını vurgulayarak 2012 yılını Uluslararası Kooperatifler Yılı olarak ilan etmiştir. Bu yılın ilanı "Kooperatif İşletmeler Daha İyi Bir Dünya Kurar" ana temasıyla, tüm dünyada kooperatiflerin kurulması ve gelişmesini teşvik etmeyi amaçlamıştır. Ayrıca; bireylerin, toplulukların ve devletlerin Binyıl Kalkınma Hedefleri gibi uluslararası kabul görmüş hedeflere ulaşmasına, kooperatif kuruluşlarının katkısının önemine vurgu yapılmıştır. A/RES/64/136 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı; Birleşmiş Milletlerin tüm üye devletlerini ve diğer ilgili paydaşları, kooperatiflerin sosyal ve ekonomik kalkınmaya olan katkıları konusunda farkındalığın artırılması, kuruluş ve gelişimlerinin ilerletilmesi için Uluslararası Kooperatifler Yılı'nı en iyi şekilde değerlendirmelerini teşvik etmiştir. Ayrıca, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 2002 yılında, kooperatifçiliğe ilişkin hedefler, politika çerçevesi, bu kapsamda devletlerin rolü ve teşvik için almaları gereken önlemleri ayrıntılı bir şekilde ele alan Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi başlıklı 193 sayılı Tavsiye Kararını kabul etmiştir. Türkiye'de ise, tarihsel arka plan sonraki kısımda ayrıntılandırılacaktır.

¹ Kaynak; <http://ica.coop/en/the-alliance> (erişim: 19.08.2018)

1.3. Kooperatifçiliğin Türkiye’deki Gelişimi

Türkiye’de çok eski tarihlerden beri “yardımlaşma, işbirliği, dayanışma ve belli bir ortak amacı gerçekleştirmek” maksadıyla birlikte olma kültürü; Ahilik, İmece, Kooperatif gibi çeşitli şekillerde görülmektedir.

Anadolu coğrafyasında kültürel hayatın, sanat eserlerinin ve mesleki eğitimin gelişmesine önemli katkıları olan ve 13. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devletinin sonlarına doğru ortaya çıkan ve 18. Yüzyıla kadar “Ahilik” 20. yüzyılın başlarına kadar ise “gedik ve lonca” adıyla bilinen esnaf teşkilatlarında “karşılıklı yardım ve dayanışma, kardeşlik, fedakârlık, herkese iş, eşit kazanç, hilesiz mal üretimi, âdil fiyat politikası, mensupların eğitimi” gibi bugünkü çağdaş kooperatifçiliğin benimsediği görülmektedir.

Kooperatif benzeri ortaklaşa çalışma ve işbirliğini esas alan, ancak işin bitirilmesiyle sona eren, süreklilik arz etmediğinden ve bir teşkilat bünyesinde faaliyette bulunulmadığından dolayı kooperatiflerden farklılık gösteren imecenin, çok eski zamanlardan beri özellikle köylerde uygulandığı ve halen uygulanmaya devam edildiği görülmektedir.

Birlikte çalışma ve ortaklaşa iş yapma şeklinde Türk toplumlarında görülen dayanışma; imece, lonca veya ahilik gibi isimler olsa da, kooperatifçiliğin ilkeleri çerçevesinde ortaya çıkan ve 1863 yılı Kasım ayında Niş Valisi Mithat Paşa tarafından önce Şehirköy (Piot) kasabasında sonra bölgenin diğer kasabalarında kurulan Memleket Sandıkları kooperatifçiliğin ilk uygulamasıdır. Kendi arazisinin ekimiyle geçinemeyen, tüccar ve tefeciye her geçen gün daha çok borçlanan köylünün ekonomik sorunlarını çözmek amacıyla oluşturulan kooperatif modeli, köylünün kendi arazisi dışındaki boş hazine arazisini işbirliğiyle ekip biçerek, elde edilen ürünün satış gelirini yine köylünün ortak kullanması usulüne dayanmaktadır. Uygulamanın olumlu sonuçlar vermesinin ardından 1867 yılında çıkarılan ve 29 maddeden oluşan Memleket Sandıkları Nizamnamesi ile bir devlet politikası olarak Memleket Sandıkları tüm ülkeye yayılmıştır. Bu gelişmelerle yönetimde istikrarı sağlamak amacıyla yeniden yapılandırmaya gidilmiş, Memleket Sandıkları önce Menafî Sandıklarına sonra tüm sermayesiyle 1888 yılında Ziraat Bankasına dönüşmüştür.

İmparatorluğun son yıllarında toplumun tüketim mallarını karşılamak amacıyla İstanbul’da tüketim kooperatifleri ve tarım üreticilerinin kredi ihtiyacını karşılamak için başta Ege Bölgesi olmak üzere birçok yerde de tarım kooperatifleri kurulmuştur. 1911 yılında Aydın’da İncir Himaye-i Ziraat Anonim Şirketi, 1913 yılında Kooperatif

Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi ve İstanbul Çırçıl'da ilk tüketim kooperatifi, 1915 yılında Milli Aydın Bankası ve 1921 yılında Ankara Memurin Erzak Kooperatifi kurulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kooperatifçilik daha çok bazı devlet adamları ile aydınların öncülüğünde uygulanmaya çalışılmıştır. Bu kişiler kooperatiflerle toplumun ekonomik sorunlarını çözmek için uğraşmışlardır. Uygulamalar genelde halkın katılımından ya da halktan kaynaklan bir hareket şeklinde olmamış, dolayısıyla kooperatif etki alanı sınırlı kalmıştır. Ancak, İmparatorluğun ardıl savaşlar yaşaması, sanayi devrimini gerçekleştirememesi ya da ayak uyduramaması gibi başat nedenler olmak üzere kooperatifler gelişmemiştir.

Osmanlı İmparatorluğunun ortadan kalkması, birinci dünya savaşı ve kurtuluş savaşıyla ekonomik olarak yoksul düşmüş milletin, kurulacak yeni bir devlette dayanışma ve ortaklık ilişkilerinin önemini bilen Mustafa Kemal ATATÜRK, Cumhuriyet ilan edilmeden önce Kooperatif Şirketler Kanunu tasarısı hazırlatmış, tasarı yasalaşmayınca 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanından önce, İstihsal, Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi çıkarılmıştır. İktisat vekâletince çıkartılan bu Nizamname hükmüne dayanılarak, 1928 yılına kadar çeşitli türlerde 40 kadar kooperatif kurulmuştur. Nizamnamede, Ekonomi Bakanlığı bütçesinden kooperatiflere yardım yapılması ve bir devlet bankası olan Ziraat Bankası'nca kredi verilmesi öngörülmüştür.

Cumhuriyetin ilan edilmesini müteakip, ülke ekonomisinin lokomotif olan ve Türk halkının önemli bir gelir kaynağı olan tarım alanında çalışan üreticileri içerisinde bulunduğu sefaletten kurtarmak ve tarımsal verimi artırmak için kooperatifçilik önemsenmiştir (Başer, 1983: 120). 1924'de yürürlüğe giren "İtibari, Zirai Birlikler Kanunu" ile müşterek ve kişisel kefalet esasına göre ortakların kredi dağıtacak örgütler kurmaları öngörülmüş, 1926 yılında Zirai Birliklerin kuruluş ve yönetimi hakkındaki esasları gösteren ellisekiz maddelik bir kararname yayınlanmasına rağmen bir iki İtibari Zirai Birlik dışında kanun Türkiye'de uygulama alanı bulamamıştır.

1926'da yürürlüğe giren Ticaret Kanunu beş çeşit ticaret şirketi arasında kooperatif şirketleri de saymıştır. Kısa vadeli krediye gereksinim duyan ortakların ihtiyacını karşılamak ve şehirde kurulacak kooperatiflerde mevduat toplama yetkisi vermek amacı ile 1929'da "Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu" yürürlüğe konulmuştur (Osmanağaoğlu, 2007).

1935 yılında kabul edilen 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun ve 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu ile kırsal kesimin sorunlarının çözümünde devletin önemli görevler ve yetkiler üstleneceği düşünülmüş, kooperatif demokrasisine aykırı hükümler taşıyan bu kanunlarla devlet, Ziraat Bankası ve Ticaret Bakanlığı kanalıyla Tarım Satış ve Tarım Kredi kooperatiflerin finansmanında, yönetiminde ve denetiminde adeta tek söz sahibi haline gelmiştir.

2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu, 1984'te 238 sayılı Kanun Hükmünde Kanun ile sona ermiş, Bu Kanun Hükmünde Kararname 1985 yılında 3186 sayılı kanuna dönüştürülmüş, Kanun 2000 yılına kadar yürürlükte kalmış, Kanunun yürürlükte olduğu süreçte devlet tarım satış kooperatiflerin içinde olmuştur. 2000 yılında çıkartılan 4572 sayılı “Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun” ile tarım satış kooperatifleri özerk ve mali açıdan bağımsız kılınmak istenmiş, kooperatiflerde devletin etkisi kaldırılarak bağımsız kooperatifçilik hedeflenmiştir.

1972 yılında 2836 sayılı Kanunun yerini 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu almıştır. Bu kanun tarım kredi kooperatiflerinin bir devlet bankası olan Ziraat Bankası'nın idare ve kontrolünden kurtularak bağımsız çalışması ve üst kuruluşların (bölge birliği ve merkez birliği) teşkil etmesi yolunu açmıştır (Hazar, 1997:14). 1984 yılında 237 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 1581 sayılı Kanunda yapılan değişikliklerle Tarım Kredi Kooperatifleri; Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'na bağımlı hale getirilmiş, 1995 tarihinde yürürlüğe giren 553 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile ortaklarının kooperatif ve üst örgütlerinin yönetimine katılmasının önü açılarak, Tarım Kredi Kooperatiflerine daha demokratik bir yapı kazandırılmak istenmiş, 5330 sayılı Kanun ile 2005 tarihinde yapılan değişiklikler ile de Tarım Kredi Kooperatifleri ile Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı arasında ilişkilerin daha demokratik, sivil yapılanmayı öne çıkaran bir yapıya kavuşturulması öngörülerek, Tarım Kredi Kooperatiflerinin Avrupa Birliği standartlarına çıkarılması amaçlanmıştır.

Genel hususlar bakımından kooperatif işletmeler Ticaret Kanunu hükümlerine göre idare edilirken, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 1969 yılında yürürlüğe girmesi ile bu durum büyük ölçüde değişmiş, 1163 sayılı kanun ile kooperatiflere ait 6. faslını teşkil eden 485 ila 502. maddeler Türk Ticaret Kanunundan çıkarılmıştır. 1163 sayılı kanunla Türk Kooperatifçilik mevzuatında önemli bir boşluk doldurulmuş, 1988 yılında kapsamlı bir değişikliğe tabi tutulan yasa ile kooperatiflerin rahat kurulması ve gelişmeleri kolaylaşmış, daha özerk bir yapıda çalışmalarını sağlamıştır.

Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girdiği 1969 yılına kadar tüketim kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri, kredi kefalet kooperatifleri, pancar ekicileri kooperatifleri ve tarım kredi kooperatif türlerinde sayısal anlamda önemli gelişmeler olduğu görülmektedir. Bu dönemde içinde, Atatürk'ün de kurucu ortak olduğu Ankara Memurları İstihlak Kooperatifi 1925 yılında, İlk İtibarı Zirai Birliği 1927 yılında, İlk yapı kooperatifi olan Bahçelievler Yapı Kooperatifi 1934 yılında, İlk tarım kredi kooperatifi Tekir Çiftliği Tarım Kredi Kooperatifi 1936 yılında, İlk Pancar Ekicileri Kooperatifi 1951 yılında, İlk Esnaf Kefalet Kooperatifi 1951 yılında, İlk Sigorta Kooperatifi Birlik Sigorta Kooperatifi adıyla 1958 yılında kurulmuş, ayrıca köy kalkınma kooperatiflerinin kurulmasına başlanmıştır.

Türkiye, ICA'de önce “Türk Kooperatifçilik Kurumu” tarafından temsil edilirken, YOLKOOP, KONUTBİRLİK ve Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği de sonradan üye olmuşlar, ancak zamanla üyeliklerini kaybetmişlerdir. Hali hazırda Türk Kooperatifçilik Kurumu, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği (TÜRKİYE KOOP), Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (OR-KOOP), Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK) ICA'e üye kooperatif üst kuruluşlarımızdır. Sonraki kısımda anayasa ve kalkınma planlarında kooperatifçilik irdelenecektir.

1.3.1. Anayasa Belgelerinde Kooperatifçilik

1961 tarihli Anayasada “Devletin iktisadi gelişme ve mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alacağı” belirtilerek, bir bakıma kooperatifçiliğin gelişmesi “ekonomik ve mali yetersizlikler” bahanesine maruz bırakılmış, fakat bu hüküm Türkiye'de kooperatifçilik hareketine değişik bir boyut kazandırmıştır. Anayasanın emri olarak beş yıllık kalkınma planlarda (1963'den itibaren) kooperatifçiliğe önem verilmeye başlanmış, 1163 sayılı kanunun II. Beş Yıllık Kalkınma Plânı döneminde yürürlüğe konulması ile birlikte, çok sayıda kooperatif faaliyete başlamıştır (Koç, 1995: 90).

1982 tarihli Anayasada “Devletin, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin arttırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alacağı, Kooperatiflerin devletin kontrol ve denetimine tabi olacağı, siyasetle uğraşamayacağı ve siyasi partilerle işbirliği yapamayacağı” hükmü getirilmiş, bu doğrultuda kooperatifler devletin denetim şemsiyesi altına alınarak siyaset yapma yasağı getirmiş, 1996 yılında bu hükümler anayasadan kaldırılmıştır.

Kooperatifçilikle ilgili hükümler içeren 1961 ve 1982 anayasaları kültürel, sosyal ve ekonomik kalkınma açısından, yeni bir bakış açısı kazanılmasına katkı sağlamıştır (Koç, 1995: 89).

1.3.2. Kalkınma Planlarında Kooperatifçilik

1961 Anayasası'nın ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmanın demokratik yollarla gerçekleştirilmesini ve kalkınma planlarının yapılmasını devlete ödev olarak vermesi ile devleti kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak önlemleri almakla görevlendirmesi her beş yıllık kalkınma planında ve her hükümet programında kooperatiflere yer verilmesine olanak sağlamıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) kooperatifçiliğe büyük bir önem verilmiş, kooperatifleşmenin tarımsal kalkınma için yararlı olduğu kabul edilerek, küçük ve orta büyüklükte üreticilerin üretimde ve ürünlerin değerlendirilmesinde büyük işletmelerin üstünlüklerine ulaşabilmelerini sağlayabilmek için kooperatifçiliğin desteklenmesi üzerinde durulmuştur (Koç, 1995:17).

İkinci Beş Yıllık planda (1968-1972) tarım işletmelerinin üretimini artırıcı giderleri sağlamadaki kredi güçlükleri ön planda tutularak, bunların makine, donatım ve kredi ihtiyaçlarını karşılamak ve pazarlamayı işletmecilik şartlarına göre yürütebilmek için kooperatiflerin teşvik edilip, desteklenmesine ilişkin tedbirlere yer verilmiştir (Koç, 1995: 17). Bu plan döneminde kooperatiflerle ilgili sorunlar ele alınmıştır. 1950 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü aracılığıyla getirilen ve kooperatifçilik konusunda uzman olan M.Colombain'ın hazırladığı rapor tekrar gündeme gelmiştir. Bu raporun etkisi ve uzun tartışmalar sonucunda tarım kredi ve tarım satış kooperatifleri dışındaki tüm kooperatifleri kapsayacak şekilde 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu 1969 yılında kabul edilmiştir. Kanun ile kooperatif ilkelerinin Türkiye'de uygulanması ve birim kooperatiflerin üst örgütler etrafında bir araya gelmesine yönelik yasal dayanak sağlanmıştır (Başar, 1983:126).

Üçüncü beş yıllık kalkınma planında (1973-1977), önceki dönemlerde kooperatifçiliği teşvik için devletin yaptığı desteklerin yanlış anlaşıldığı, birçok kişinin devlet yardımı alabilmek için kooperatif kurduğu, sayının astronomik artışlar gösterdiği, böylece sağlıklı bir gelişmenin ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Planda, önceki plan döneminde çıkan 1163 sayılı Kanun (1969) ve Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu'nun (1972) yeni gelişmelere olanak sağlayacağı belirtilerek; kooperatifçilik tarım, küçük sanayi ve konut konularında ayrı olarak ele alınmıştır. Kooperatifçilik

bankasının kurulması önerilmiştir. Bu dönemde sendika-kooperatif işbirliğinin geliştirilmesine çalışılmış, Türk-İş'e bağlı sendikalar, kooperatifçiliği desteklemeyi kabul etmişlerdir. Türk-İş, AAFLI'nın (Asian-American Free Labour Institute) yardımı ile 1975 yılında kooperatif fonu kurmuştur. Amerikalı uzmanların da çalışmalarıyla tüketim kooperatiflerinin bölgesel örgütlenmeleri sağlanmak istenmiş ve Ankara'da TÜKOBİRLİK (Ankara Tüketim Kooperatifleri Birliği) faaliyete geçmiştir (Başar, 1983:129-131).

Dördüncü beş yıllık kalkınma planı (1979-1983) döneminde kooperatifçilik önceki plana göre daha ağırlık kazanmıştır (Koç, 1995: 17). Kırsal refah politikaları özel ihtisas komisyonu raporunda tarımsal işletmelerin toprak ve gelir büyüklükleri ele alınmış, destekleme alımları kooperatifçilik yönünden değerlendirilmiş ve sözü edilen politikanın Türkiye'deki küçük tarımsal işletmelere önemli yarar sağlamadığı açıklanmıştır. Planda kooperatifçilikle ilgili kamu kuruluşları arasında koordinasyon eksikliği nedeniyle çelişkili uygulamaların ortaya çıktığı, tek amaçlı ve küçük ölçekli kooperatiflere ağırlık verilmesi sonucu kaynakların etkin bir biçimde kullanılmadığı açıklanmıştır (Başar, 1983:131-132).

Beşinci beş yıllık kalkınma planı (1985-1989) döneminde ise, kooperatifler kanunu, tarım satış ve tarım kredi kooperatifleri kanunlarında düzenlemeler yapılarak yürürlüğe girmiştir (Koç, 1995: 19). Ayrıca planda tarım satış, balıkçılık ve konut kooperatiflerinin destekleneceği ifade edilmiştir (Özdemir ve Başaran, 2003:43).

Altıncı Kalkınma Planında (1990-1994) tarımsal üretim, ürünün pazarlanması, üreticilere hizmet götürülmesine yönelik olarak üretici örgütlenmesinin yetersiz olduğu belirtilmiştir. Hayvancılıkta birlik ve kooperatiflerinin ülke genelinde yaygın olmaması başlıca sorun olarak gösterilmiş, üretici birliklerin kurulması ve kooperatiflerin geliştirilmelerinin özendirilmesi, ayrıca, tarım satış kooperatiflerin özerkleştirileceği ve üretim birimlerinin ve iştirakleri özelleştirileceği belirtilmiştir (Özdemir ve Başaran, 2003:43).

Yedinci Kalkınma Planda da (1996-2000) kooperatifçilikle ilgili hükümler altıncı planla benzerlik göstermektedir. Kooperatiflerin yetersiz oluşundan bahsedilerek, hayvancılık kooperatiflerin ülke genelinde yaygın olmadığı belirtilmiştir. Kooperatifçiliğin özendirileceği ve tarım satış kooperatiflerin özerkleştirilerek, üretim birimleri ile iştiraklerinin özelleştirileceği ifade edilmiştir (Özdemir ve Başaran, 2003:43). Tarım Satış Kooperatiflerinin üretim ve değerlendirme birimleri ile iştiraklerinin özelleştirilmesi ifadesinin altıncı ve yedinci

planda yer alması devlet-kooperatif ilişkileri açısından ilginç bir örnek olmaktadır. Çünkü kooperatifler ve onların sahip oldukları iştirakler birer kamu kuruluşu olmamasına rağmen özelleştirilmesi ifadesinin kullanılması tezatlık yaratmaktadır.

Sekizinci beş yıllık kalkınma planında (2001-2005) kırsal örgütlenmenin çeşitli şekillerde oluştuğunu ve bunun içinde kooperatiflerin varlığı belirtilmiştir. Kırsal alanda katılımcı örgütlenmenin önem verilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Tarım satış kooperatiflerini özerkleştiren ve kooperatifçilik ilkeleri çerçevesinde faaliyet göstermesini sağlayan 4572 sayılı kanun 1 Haziran 2000 tarihinde kabul edilmiştir. Planda hayvancılık konusunda kooperatifçiliğin özendirileceği ifade edilmiştir. Tarımsal amaçlı kooperatifleri teknik ve mali yönden destekleme çalışmaları sürdürüldüğünü ancak, kırsal kesimin sosyal ve ekonomik açıdan güçlendirilmesinde yeterli gelişme sağlanamadığı belirtilmiştir. Kırsal kesimin ekonomik yönden güçlendirilmesi için kooperatifçiliğin destekleneceği planda ifade edilmiştir (Özdemir ve Başaran, 2003:44-45).

Dokuzuncu beş yıllık kalkınma planı (2007-2013) Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecine katkı sağlayacak temel bir strateji dokümanı olarak AB mali takvimi de dikkate alınarak yedi yıllık olarak hazırlanmıştır (D.P.T. 2006:2). Dokuzuncu kalkınma planında diğer planlarda olduğu gibi doğrudan kooperatifleri hedef alan uygulamalardan vazgeçtiği görülmektedir. Bunun yerine, bütün örgütlenmelerin geliştirilmesine yönelik bir anlayışın öne çıktığı söylenebilir. Bu anlayışın sonucu olarak bütün örgütlenmelerin desteklenmesi hedeflenmektedir. Bu yapılırken Avrupa Birliği politikaları ve küreselleşmenin getirmiş olduğu liberal etkilerin plana yansıdığı görülmektedir. Yine, verimlilik, rekabet gibi unsurların planda yer alarak özellikle tarım sektörüne rekabetçi yapı kazandırmaya çalışmaktadır. Bu anlayışın kooperatifler açısından faydası olsa bile bazı sakıncaların ortaya çıkma ihtimali vardır. Örneğin, tarım kesimi örgütlenmesinde kooperatifler ile beraber üretici birliklerine yer verilmiştir. Farklı örgütlenmelerin varlığı rekabete yol açabileceği gibi kıt olan kaynakların birden çok yere dağıtılması sorununa da yol açabilecektir.

Dokuzuncu Kalkınma Planında; Rekabet Gücünün ve İstihdamın Artırılması, Beşeri Gelişme ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi, Bölgesel Gelişimin Sağlanması, biçiminde gelişme eksenleri yer almıştır. Söz konusu gelişme eksenleri, kooperatifçiliğin ekonomi içindeki yeri bakımından önemle üzerinde çalışılması gereken hususlar olarak değerlendirilmektedir. Dokuzuncu Kalkınma Planında ortaya

konan hedefler de gözetilerek Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanmıştır. ²

Onuncu beş yıllık kalkınma planında (2014-2018) ortak iş yapma kültürüne, sermaye birikimine ve gelir dağılımına olumlu katkıları açısından önem taşıyan kooperatifçiliğin geliştirilmesi ihtiyacı bulunmakta olduğu vurgulanmış, bireylerin ve küçük işletmelerin ekonomik ve sosyal refaha katkılarını artırmak üzere kooperatifleşme faaliyetlerinin özendirileceği belirtilmiştir.

Türkiye’de kooperatifçilik politikaları hükümette bulunan parti ya da partilerin yaklaşımları ile şekillenmektedir. Parti programında bulunan kooperatifçiliğe ilişkin hükümlerin kalkınma planı ve yıllık programlarla hükümet programlarına yansıtıldığı anlaşılmaktadır. Siyasal partilerin kooperatifçilikle ilgili yaklaşımları birbirinden farklı olması nedeniyle hükümetteki bazı partiler kooperatifçiliği tüm sektörler için öngörürken bazıları ise çeşitli sınırlandırmalar getirmişlerdir. Türkiye’de kooperatifçilikle ilgili politikalara, devletin genel bir yaklaşımı olarak hükümetler üstü ve ulusal düzeyde belirginlik kazandırılmamıştır. Hükümetlerin uyguladıkları kooperatifçilik politikaları da, kooperatifçilik ilkelerine bağlı kalmamıştır. Devletin bazı kooperatiflere çeşitli görevler yüklemesi ve yardımda bulunması kooperatifçilik sistemini bozucu yönde etkilemiş, eğitim ve denetim konularındaki yetersizlikler sonucunda sistem işletilememiştir. Türkiye’de hükümetlerin kooperatifçilik politikalarının etkin, kararlı, bütünlük içinde birbiri ile uyumlu ve dengeli olmaması sebebiyle bugün sayıca fazla fakat içinde bulundukları sektörde pek fazla etkili olmayan kooperatifler meydana gelmiştir. Bu durum kooperatiflerin başarı şansını azaltmıştır (Hazar vd. 1997:18-19).

1.3.3. Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı

Dünyada son otuz yıl içerisinde, ekonomik ve sosyal yaşam ile kamu yönetimi anlayışında meydana gelen gelişmeler ve bu gelişmelere paralel olarak Türkiye’de yaşanan ekonomik ve mali krizler nedeniyle oluşan sorunların çözülmesi için Program Esaslı yaklaşım modeli geliştirilmiştir. Ekonomik ve mali istikrarın sağlanması, sosyal refahın artırılması gibi temel hedefleri olan programlarla, ekonomide strateji temelli yaklaşım dönemi başlamış, bu yaklaşım ve dünyadaki gelişmeler de dikkate alınarak ülkemizde kooperatifçiliğin ideal yönde geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuş ve kooperatifçilikte yeni bir planlama sürecine geçilmiştir. Nitekim Dokuzuncu

² Kaynak; <http://koop.gtb.gov.tr> (erişim; 19.08.2018)

Kalkınma Planı ve Orta Vadeli Plan gibi üst politika belgelerinde ortaya konan hedefler de gözetilerek Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanmış; Dünyada ve Türkiye’de Kooperatifçilik, Durum Analizi ve Stratejik Yaklaşım olmak üzere üç ana bölümden oluşan planda ülke kooperatifçiliğinin yapısal özellikleri dikkate alınarak 2012 Uluslararası Kooperatifler Yılı Bildirgesinde yer alan BM 2012 yılı hedefleriyle örtüşen vizyon³ ve amaçlar ortaya konmuştur.

Hazırlanan belgede kooperatifçiliğe daha elverişli bir ortam sağlamak; toplumda olumlu bir kooperatifçilik imajı oluşturmak ve sektöre güveni artırmak; verimli ve etkin uygulamaları ortaya çıkarmak; sürdürülebilirlik, rekabet edebilirlik ve yenilikçiliği sağlamak; kooperatiflerin ekonomik kalkınmaya ve gelirin daha adil paylaşımına olan katkılarını arttırmak, genel amaç olarak öngörölmüş, kamu teşkilatlanması ve kooperatiflere hizmet sunum biçiminin yeniden yapılandırılması; eğitim, danışmanlık bilgilendirme ve araştırma faaliyetlerinin geliştirilmesi; örgütlenme kapasitesi ve kooperatifler arası işbirliği olanaklarının arttırılması; sermaye yapısı ile kredi ve finansmana erişim imkânlarının güçlendirilmesi; iç ve dış denetim sistemlerinin tümüyle revize edilmesi; kurumsal ve profesyonel yönetim kapasitesinin arttırılması; mevzuat altyapısının uluslararası esaslara ve ihtiyaçlara göre geliştirilmesi stratejik hedefler olarak belirlenmiştir.

Hazırlanan eylem planı ile stratejik hedeflerin bir takvim süresi (2012-2016) içerisinde gerçekleştirilmesi için görevli ve sorumlu kurum ve kuruluşlar belirlenmiş, sayısal büyümeden ziyade, stratejik hedeflere yönelik gelişmelerin ön planda tutulduğu planlı bir döneme geçilmiş, kooperatif türlerinin çeşitlendirilmesine yönelik yapılan çalışmalar kapsamında yeni kooperatif türleri için Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından örnek ana sözleşmeler hazırlanarak yürürlüğe konulmuş; sağlık, gayrimenkul işletme ve yatırım alanlarında ilk defa kooperatif kuruluşuna izin verilmiş, her bir kooperatifin kendi yönetimleri marifetleriyle belirleyeceği misyon ve vizyon çerçevesinde stratejik temelli planlama yapması ve faaliyet programları oluşturması yönünde çalışmalar yapılmıştır.

Hali hazırda stratejik hedeflere ulaşmak için eylem planına uygun olarak yürütölen çalışmalar neticesinde birçok aşama kaydedilmiştir. Bu kapsamda Kooperatifçilik hizmetlerinin daha hızlı, verimli ve etkin yürütölmesi, kooperatiflerin yürüttükleri faaliyetler ile sonuçlarına ilişkin istatistikî veri elde edilmesi, sektör

³ Türkiye kooperatifçilik Vizyonu: “Güvenilir, verimli, etkin ve sürdürülebilir ekonomik girişimler niteliğini kazanmış bir kooperatifçilik yapısına ulaşmak”

büyükliklerinin belirlenmesi ve daha sağlıklı strateji ve politikaların oluşturulabilmesi amacıyla tasarlanan KOOP-BİS; kooperatifçilik potansiyeli bulunan alanlarda, kooperatif kurulmasına önderlik edebilecek kişi ve kurumları harekete geçirebilmek, toplumda kooperatifçilik bilincinin artırılarak yaygınlaşmasını ve atıl işgücü ile küçük sermayenin ekonomiye kazandırılmasını sağlamak, kooperatifler aracılığıyla istihdamının artırılmasına katkıda bulunmak amacıyla KOOP-GİR; kooperatifçilikle ilgili akademik çalışmaların artırılması ve böylece sektörün bilgi temelli gelişmesini sağlamak amacıyla KOOP-TEZ; kooperatiflerde kurumsallaşmayı artırmak, kooperatif yönetici, denetçi, çalışanlarında profesyonelleşmeyi sağlamak, ortakları, yeni kooperatif kurmak isteyen girişimcileri veya kooperatiflere hizmet sunan kişileri (muhabbeci, avukat gibi) bilgilendirmek amacıyla KOOP-GEP; kooperatiflere yönelik destekleme yapılması konusunda KOOP-DES; kadın girişimcilerin kooperatifler çatısı altında ticari faaliyette bulunmalarının sağlanması konusunda KADIN-KOOP projeleri geliştirilmiştir.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı kapsamında 7 Stratejik Hedef altında belirlenen 36 eylemin 2012-2016 yılları arasında 21 tanesinin, 2014 yılı sonuna kadar ise 15 tanesinin gerçekleştirilmesi planlanmıştır.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı izleme sonuçlarına göre eğitim, bilgilendirme ve düzenleme konularında kamu yönetimleri tarafından üstlenilen görevlerde genellikle takvime uygun gelişmeler olduğu görülmektedir. Öte yandan, stratejinin daha etkin ve verimli bir şekilde uygulanabilmesi için; daha fazla bilgilendirme ve tanıtım çalışmalarının yapılması, özellikle kooperatiflerin belgeyi daha fazla sahiplenmelerinin sağlanması gerekmektedir. Ayrıca, Eylem Planında yer alan faaliyetler genel olarak ele alındığında, birçoğunun 2016 yılı sonrasında da devam etmesinin gerek kooperatifçilik sektörü gerekse ülke geneli için faydalı sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir. ⁴

1.3.4. Kooperatif Türleri ve Sınıflandırılması

Ülkelerin ekonomi politikaları ve ortakların tercihine bağlı olarak kooperatifçiliğin çok sayıda sektöre yaygınlaştığı görülür. Geniş kitlelere yayılım ve faaliyet çeşitliliği gibi özellikleri nedeniyle kooperatiflerin sınıflandırılmasında üzerinde mutabık kalınan tek bir sistematik yaklaşım bulunmamaktadır. Ancak akademik çevreler ve kamu otoritelerince ortaklığın amacı, faaliyet alanı veya

⁴ Kooperatiflerin Yönetimine Küresel Sürecin Etkisi (Makale-2015)

ortakların birleşme biçimine (hizmet durumuna) göre sınıflandırmalar yapıldığı görülmektedir. Zaman zaman tarım kooperatifleri ve tarım dışı kooperatifler gibi değerlendirmelere rastlansa da ülkelerin kendi mevzuatları ve ekonomik sistemlerine göre sınıflandırmalarda bulunmaktadır.

Tablo 1.1 Kooperatif Türleri ve Ortak Sayıları

Bakanlıklar	Sıra	Türü	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Ticaret Bakanlığı	1	Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	4.491	141.896
	2	Esnaf Sanatkâr Kredi ve Kefalet Koop	965	665.107
	3	İşletme Kooperatifi	559	101.561
	4	Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi	483	7.997
	5	Tüketim Kooperatifi	362	72.734
	6	Tarım Satış Kooperatifi	309	446.698
	7	Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	225	13.390
	8	Turizm Geliştirme Kooperatifi	186	13.154
	9	Karayolu Yük Taşıma Kooperatifi	106	3.320
	10	Gayri Menkul İşletme Kooperatifi	99	2.469
	11	Temin Tevzi Kooperatifi	90	17.094
	12	Kadın Girişimi Ür. Ve İşl. Kooperatifi	81	1.212
	13	Eğitim Kooperatifi	46	2.761
	14	Küçük Sanat Kooperatifi	27	2.171
	15	Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi	25	490
	16	Yenilenebilir Enerji Üretim Koop.	21	507
	17	Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Koop.	17	1.837
	18	Hizmet Kooperatifi	13	191
	19	Yardımlaşma Kooperatifi	12	10.443
	20	Tütün Tarım Satış Kooperatifi	8	2.008
	21	Pazarcılar İşletme Kooperatifi	7	393
	22	Elektrik Enerjisi Ür. ve Tük. Koop.	7	50
	23	Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Ko.	6	67
	24	Yayıcılık Kooperatifi	5	151
	25	Bağımsız Tarım Satış Kooperatifi	4	1.408
	26	Sigorta Kooperatifi	3	469
	27	Hamallar Taşıma Kooperatifi	3	211
	28	Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	2	53
	29	Fikri Mülkiyet Hakları ve Proje Dan.	2	14
	30	Deniz Yük Taşıma Kooperatifi	1	9
	31	Tedarik ve Kefalet Kooperatifi	1	7
	32	Kalkınma Kooperatifi	1	7
TOPLAM			8.167	1.509.879
Tarım ve Orman Bakanlığı	1	Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	6.906	757.671
	2	Sulama Kooperatifi	2.452	301.851
	3	Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	907.233
	4	Su Ürünleri Kooperatifi	550	30.853
	5	Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.409.721
TOPLAM			11.564	3.407.329
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1	Konut Yapı Kooperatifi	9.777	447.502
	2	Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	660	50.815
	3	Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	707	95.537
TOPLAM			11.144	593.854
GENEL TOPLAM			30.875	5.511.062

Bu çalışmada; Türkiye’de kooperatiflerin sınıflandırılmasında kamu yönetiminin hizmet alanına göre yapılan düzenleme esas alınmıştır. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu çerçevesinde kooperatiflerle ilgili temel hizmetleri yürütmekle görevli otorite Ticaret Bakanlığı olup, 5983 sayılı Kanun çerçevesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Tarım ve Orman Bakanlığının da görevleri bulunmaktadır. Görev alanına göre oluşturulan sınıflandırmada Ticaret Bakanlığının görev alanında 32, Tarım ve Orman Bakanlığının görev alanında 5, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının görev alanında 3 olmak üzere Türkiye’de faaliyet alanına göre toplam 40 ayrı türde kooperatif bulunmaktadır.

Bu çerçevede, 30.875 kooperatif faaliyette bulunmakta olup, bu kooperatiflerin kayıtlı ortak sayısı 5.511.062’dir. Kooperatiflerin 11.144’ü Çevre ve Şehircilik Bakanlığının, 11.564’ü Tarım ve Orman Bakanlığının, 11.992’si Ticaret Bakanlığının görev alanında yer almaktadır. Türlerine göre faal olan kooperatifler ve ortak sayıları Tablo 1.1’de verilmiştir.⁵

Türkiye’de sayı olarak en fazla Konut Yapı Kooperatifi (9.777 adet) bulunmaktadır. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri (6.906 adet) sayı olarak ikinci sırada yer almakta, bunu Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi (4.491 adet) takip etmektedir. Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin 757.671 üyesi, Konut Yapı Kooperatiflerinin 447.502 adet, Motorlu taşıyıcılar kooperatiflerinin 141.896 adet üyesi bulunmaktadır.

1.3.5 Kooperatiflerin Hukuki Alt Yapısı

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin en önemli hukuki düzenlemesi olan Anayasa’da (1982) kooperatifçiliğin en üst düzeyde geliştirilmesi benimsenmiş ve devlete milli ekonominin yararlarını dikkate alarak öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan bir kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alma görevini vermiş, devlete verilen bu görev esas olarak özel kanunlarda kendini göstermiştir. Bu kapsamda, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun, 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, 640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 639 sayılı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve 644

⁵ Ticaret Bakanlığı (Bilgi Edinme Başvurusu – 27.09.2018)
Tarım ve Orman Bakanlığı (Bilgi Edinme Başvurusu – 01.10.2018)
Çevre Şehircilik Bakanlığı (Bilgi Edinme Başvurusu – 28.09.2018)

sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’de devletin kooperatifler ile ilgili görevleri ayrıntılı olarak sayılmıştır.

Türkiye’de kooperatifler, türlerine göre üç ayrı kanuna tabi olarak kurulmakta ve faaliyet göstermektedirler; 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, Kooperatifçilik alanını düzenleyen temel kanundur. Birçok kooperatifin kurulup gelişmesini sağlayan bu kanun 24.4.1969 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kooperatifler Kanunu’nun 98. maddesine göre, kanunda aksine açıklama bulunmayan konularda Türk Ticaret Kanunu’ndaki anonim şirketlere ilişkin hükümler kooperatifler hakkında da uygulanmaktadır. 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, Tarım kredi kooperatiflerinin kuruluş ve işleyişlerine ilişkin özel hükümleri içeren kanundur, 18.4.1972 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunda hüküm bulunmayan konular hakkında, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu hükümlerine başvurulmaktadır. 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun, Tarım satış kooperatifleri için çıkarılan özel kanundur. 1.6.2000 tarihinde yürürlüğe giren bu kanun ile genel olarak tarım satış kooperatif ve birliklerine özgü hususlara yer verilmiştir. Bu kanunda düzenlenmemiş konularda ise, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu hükümleri uygulanmaktadır.

1.3.6 Üst Örgütlenme ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği

Üst örgütlenme; birim kooperatiften ulusal birliğe kadar, aşağıdan yukarıya doğru dikey olarak bir ülkede bulunan kooperatiflerin piramit biçiminde örgütlenmesidir. Kooperatifçilik hareketi sadece birim kooperatiflerin kurulması ve gelişmesi demek değildir. Birim kooperatifler yalnız başlarına kooperatifçilikten beklenen görevleri etkili ve sürekli olarak yerine getiremezler. Başka bir deyişle, birim kooperatifler ortaklarının ulusal düzeyde gereksinimlerini giderebilecek ve onları büyük şirketlere, büyük aracı, tefeci ve sanayicilere ve holdinglere karşı koruyabilecek güçte değildirler. Kooperatif üst örgütleri özünde kendi çıkarları için çalışmazlar. Bunların esas amacı, üyeleri olan kooperatif veya kooperatif birliklerine teknik ve ekonomik yönden yardım etmek, onların bu yöndeki faaliyetlerini geliştirmek; böylece dolaylı olarak kooperatiflerin ortaklarına daha yararlı olmalarını sağlamaktır. ⁶

Üst örgütlenme yabancı ülkelerde 20. yüzyılın sonlarından itibaren başladığı halde 1960 yılına kadar kooperatifleri düzenleyen Türk Ticaret Kanunu’nun

⁶ Prof. Dr. Ziya Gökalp MÜLAYİM, "24 Aralık 1992 tarihinde İstanbul İktisat Fakültesinde verilen konferansın" metninden alınmıştır.

kooperatiflerin üst örgütlenmesine yer vermemesi, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununun ise sadece birlik düzeyinde üst örgütlenmeye olanak tanınması sebebiyle, ülkemizde esaslı olarak ancak 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun çıkması ile üst örgütlenme çalışmaları hız kazanmıştır.

Tablo 1.2 Türkiye Milli Kooperatifler Birliği

Merkez Birlikler	Merkez Birlikleri (Ortak Olan)
	Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Sulama Kooperatifleri Merkez Birliği
	Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği
	Tüm Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleri Merkez Birliği
	S.S Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği
	Türkiye S.S Yapı Kooperatifleri Merkez Birliği (TÜRKONUT)
	Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (OR-KOOP)
	Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği (TÜRKENT)
	Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği (TESKOMB)
	Merkez Birlikleri (Ortak Olmayan)
	Hayvancılık Kooperatifler Merkez Birliği
	Anadolu Konut Yapı
	Çay-Koop
Birlikler	Müstakil Birlikler (Ortak Olan)
	Malatya Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
	Marmara Bölgesi Küçük Sanayi Siteleri Yapı Kooperatifleri Birliği
	Tüm Eczacılar Üretim, Temin, Dağıtım Kooperatifleri Birliği
	Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK)

Kooperatifler Kanunu bütün kooperatiflerin birlik ve merkez birliği düzeyinde üst örgütlenmelerine olanak sağladığı gibi, merkez birliklerinin de bir Türkiye Milli Kooperatifler Birliğini oluşturmasını öngörmüş, ancak Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ancak, 1990 yılında kurulmuş ve 1992 yılında çalışmalara başlayabilmiştir.

Kooperatiflerin üst örgütlenmedeki tepe noktası olan Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine bağlı olarak faaliyet sürdüren 11 merkez Birliği ve 4 Bağımsız Birlik bulunmaktadır.

Günümüzde üst örgütlenmedeki hiyerarşik yapı tamamlanmış olup, kurulmuş olan üst örgütlere kooperatiflerin katılımı son derece yetersizdir. Genel olarak Türkiye'de kooperatiflerin üst örgütlere katılım oranı yüzde 25 civarında olup, türler itibarıyla bakıldığında, Tarım Satış, Pancar Ekicileri, Tarım Kredi ile Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet kooperatiflerinde, üst örgütlenmeye katılımın yüksek olduğu, bunların dışında kalan kooperatif türlerinde ise istenilen seviyede bir üst

örgütlenmenin olmadığı gözlemlenmektedir. Kooperatif ve birliklerin üst yapıya katılım sayısı ile ilgili veriler Tablo 1.3’de sunulmuştur.⁷

Tablo 1.3 Kooperatiflerde bir üst organa katılma (örgütlenme) oranı

Birliklere Katılım Oranı	Kooperatif Sayısı	73.581
	Birlik Ortağı Kooperatif Sayısı	17.985
	Katılım Oranı (%)	24,4
Merkez Birliklerine Katılım Oranı	Birlik Sayısı	533
	Merkez Birliğine Ortak Kooperatif Sayısı	242
	Katılım Oranı (%)	45,4
Milli Birliğe Katılım Oranı	Merkez Birliği Sayısı	14
	Milli Kooperatifler Birliğine Üye Merkez Birliği Sayısı	11
	Katılım Oranı	78,5

1.4. Kooperatiflerin Ekonomiye Katkıları

Birçok farklı biçimde ve tüm sektörlerde faaliyet gösteren kooperatifler tüm ülkelerde mevcut olup Dünya genelinde bir milyardan fazla insana hizmet ettikleri tahmin edilmektedir. Kooperatifler; ihtiyaç duyulan alanda kurulabilmeleri avantajına sahip olmaları nedeniyle yoksulluğun azaltılmasında etkin bir araçtırlar. Ayrıca birçoğu, sosyal ve ekonomik destek sistemlerine, eğitim, sağlık, sigorta, kredi ve diğer gerekli hizmetlere erişim sağlamada önemli katkılarda bulunmaktadır. Kooperatifler; bireylerin, özellikle yoksul insanların, tek başlarına elde etmeleri zor olan ürün ve hizmet için katma değer yaratırlar. Bu durum, ortaklara ait kaynakların birlikte verimli şekilde kullanılmasıyla mümkün olmaktadır. Kooperatifler ayrıca küresel ekonomik fabrikada önemli bir dişli olup, ticaret hacimleri, gelişen ve gelişmekte olan ülkelerin gayrisafi yurtiçi milli hâsıla rakamlarının % 3-10’u oluşturmaktadır. Dünyanın en büyük 300 kooperatifine ait bilgilerin derlenmesiyle oluşturulan ICA Kürsel-300 projesine göre 2012 yılında kooperatiflerin toplam ciroları 2,2 trilyon Dolar’a ulaşmaktadır. Sadece bu 300 kooperatifin ciro toplamı, dünyanın 7. büyük ekonomisinin gayrisafi yurtiçi milli hâsıla rakamıyla başa baştır.⁸

Kooperatifler, kendilerine özgü modelleri ile; kadınlar, yerli halk ve diğer zayıf gruplar için karşılaştırmalı üstünlük sağlar. Kore’de su ürünlerinin %70’ini; Brezilya’da tarımsal ürünlerin %40’ını; Bolivya’da tasarrufların %25’ini; Kolombiya’da sağlık sektörünün %25’ini; Singapur’da perakende sektörünün %55’ini, Danimarka’da %35’ini ve Macaristan’da %15’ini kooperatifler

⁷ <http://koop.gtb.gov.tr> (Kooperatif İstatistik Bülteni Nisan 2015 - erişim: 30.06.2015)

⁸ Kaynak; ICA-World Co-operative Monitor (2015)

karşılacaktır. Bangladeş'te kırsal elektrik kooperatifleri 28 milyon insana hizmet sağlamaktadır. ABD'de 900 kırsal elektrik kooperatifi ülkede elektrik dağıtım hatlarının neredeyse yarısına sahiptir ve 37 milyon insana hizmet etmektedir. Kooperatifler kırsal kalkınmada büyük bir rol oynarlar. Tahminlere göre küresel tarım ürünlerinin %50'sinin kooperatifler aracılığıyla pazarlanmaktadır. Tarımsal kooperatifler, ekonomik üretime kadınların da katılmalarını teşvik ederek gıda üretiminin ve kırsal kalkınmanın artmasını sağlar. Tarımsal kooperatifler sürdürülebilir tarımsal uygulamalar kullanır ve gıda güvenliğine katkıda bulunur. Kooperatifler, karşılıklı sigorta şirketleri aracılığıyla sağlık sigortası, hayat sigortası, mülkiyet/hasar sigortası şeklinde sosyal güvence sağlamaktadır. ⁹

Avrupa da faaliyet gösteren kooperatiflere ilişkin olarak bazı istatistiki bilgilere baktığımızda, Avrupa da en çok kooperatif olan ülkeler İtalya (39,600), Türkiye (33,857), Fransa (22,517) ve İspanya (20,050) dir. Kooperatif üye sayılarında ise sıralama farklılık göstermektedir. En çok üyeye sahip ülke Fransa (26,106,829) dir. Bunu Almanya (22,200,000), Hollanda (16,912,900), Birleşik Krallık (14,919,093) ve İtalya (12,620,000) takip etmektedir. Avrupa'da ki kooperatiflerin iş imkânı sağlama açısından önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Bu kapsamda İtalya nüfusunun %4,5'u kooperatiflerde istihdam edilmektedir. Bu oran Fransa'da %4, Finlandiya'da %3,5 ve Almanya'da %2 civarındadır. Bu büyüklükte bir ticari organizasyonun ürettiği finansal değer de ciddi rakamlara ulaşmıştır. Fransa kooperatiflerden yıllık 307 milyar avro ciro yapmaktadır. Aynı şekilde Almanya 195 milyar avro, İtalya 150 milyar avro ve Hollanda ise 81 milyar avro ciro yaparak Avrupa'da ki ilk 4 ülke arasına girmişlerdir (Cooperatives Europe Annual Report, 2016).

Tarım kooperatifleri ortalama yıllık ciro geliri göz önüne alındığında Avrupa'daki tüm kooperatif gelirlerinin %39 unu oluşturarak (347 milyar avro) bu anlamda birinci sektör konumundadır. Avrupa'da 51.392 adet Tarım Kooperatifi bulunmakta ve bu kooperatiflere 9,5 milyon kişi üyedir. Yine tarım kooperatiflerinde 675 bin kişi istihdam edilmekte ve yıllık ciro tutarı ise 347 milyar avro olarak gerçekleşmektedir. Tarım kooperatifleri anlamında bu konuda gelişmiş Avrupa ülke örneklerindeki istatistikler ve bu ülkelerdeki kooperatiflerin yönetim modellerini irdelenecek olursak, her üyenin bir oy hakkının olduğu sistemlerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Fransa'da her bir sektör için ayrı özel kanunlar bulunmaktadır. Örneğin

⁹ Kaynak; <http://social.un.org/coopsyear/cooperatives-are.html>

tarım, bankacılık, tüketici, perakendecilik, taşımacılık ve esnaf ve sanatkâr sektörlerinin her biri için ayrı kanunlar bulunmaktadır. Fransa'da kooperatiflerin yönetim modelinde bir üye bir oy ilkesi geçerli olup, en yaygın yönetim sistemi seçilmiş bir yönetim kurulu ve bir başkan şeklindeki modeldir. Fransa'daki 22 bin civarındaki kooperatifin 14 bin kadarını tarımsal kooperatifler oluşturmaktadır. Bu kooperatiflerde 450 bin üye ve 162 bin çalışan bulunmakta ve yıllık ortalama 86 milyar avro ciroya ulaşmaktadırlar (Cooperatives Europe Annual Report, 2016).

Tarımsal kooperatiflere önem veren bir başka Avrupa ülkesi de Almanya'dır. Almanya'da 7500 civarındaki kooperatifin 2300 civarındaki bir kısmını Tarım kooperatifleri oluşturmaktadır. Kooperatiflerin yönetiminde ise en az 3 üyenin bulunması, bir yönetim kurulu ile denetim kurulunun bulunması zorunludur. Ayrıca kooperatifin kooperatif birliğine üye olması da gerekmektedir. 2300 civarındaki tarım kooperatiflerine Almanya'da 1 milyon 400 bin kişi üye olup, 82 bin kişiye istihdam sağlanmaktadır. Almanya örneğinde tarım kooperatiflerinin yıllık ortalama cirosu da 66 milyar avro civarındadır. Kooperatifçilik uygulamalarında başarılı ülke örneklerinden biriside İtalya'dır. İtalya'da 40 bine yakın kooperatif bulunmaktadır. Bunların 7 bine yakını tarımsal kooperatifler oluşturmaktadır. Diğer birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi bir üye bir oy ilkesiyle yönetim sağlanmaktadır. Ayrıca kooperatiflerin yapılanması ile klasik, bir aşamalı ve iki aşamalı modellere izin verilmektedir. 7 bin civarındaki tarım kooperatiflerinde 792 bin üye bulunmakta ve 114 bin kişiye istihdam sağlamaktadır. Bu kooperatiflerin yıllık ortalama cirosu ise 38,3 milyar avro civarındadır (Cooperatives Europe Annual Report, 2016).

Hollanda da değişik sektörlerde 70 kooperatif bulunmaktadır. Bu kooperatiflerin 37 tanesi tarımsal kooperatiftir. Hollanda'da 2015 yılında kooperatifler için kooperatif girişimciliğini desteklemek, üyelik bağlılığını ve profesyonel yönetimi desteklemek amacıyla bağlayıcı olmayan bir yönetim kanunu çıkarılmıştır. Tarım kooperatiflerinde 100 bin civarında üye bulunmakta olup, bu kooperatifler 40 binden fazla kişiye iş imkânı sağlamaktadır. Hollanda'da tarım kooperatiflerinin ortalama yıllık cirosu 28 milyar avro civarında gerçeklemektedir. İspanya'da da diğer Avrupa ülkelerinin çoğunda olduğu gibi bir üye bir oy prensibi ile yönetilmekte olup, genel kurul ve yönetim kurulundan oluşan iki aşamalı yönetim modeli uygulanmaktadır. İspanya'da mevcut olan 20 bin civarındaki kooperatiften 3900 civarındaki bir sayı tarım kooperatiflerinden oluşmaktadır. Bu tarım kooperatiflerinde 1 milyon 200 bin civarında bir üye bulunmaktaki bunun 300 bine yakını kadın üyelere aittir.

İspanya’da ki tarım kooperatiflerinde 100 bine yakın kişi istihdam edilmektedir. Yıllık ortalama ciroları ise 26 milyar avro civarındadır (Cooperatives Europe Annual Report, 2016).

Kooperatifler piyasa başarısızlığını düzeltebilir ve etkin bir piyasa organizasyonunu destekleyebilir; Küçük sınaî işletmelere, kendi özerkliklerini kaybetmeksizin daha büyük ve güçlü ekonomik yapılar şeklinde birleşme olanağı sağlar; mal ya da hizmet arzını koordine etmek suretiyle bireylerin ya da küçük işletmelerin pazar gücünü artırabilir; düşük sermayeli ortaklara da ekonomik kararlara katılım; kooperatif ortaklarına ve vatandaşlara hizmet ihtiyaçlarını düzenleme veya tespit etme; nüfusun büyük bölümlerinin ekonomik entegrasyonuna olanak; yerel piyasalar için avantajlar, orada oturanlarla yakın temaslar sayesinde yerel ihtiyacı karşılayarak ve kendi bölgesinde ya da ilgili sektörde ekonomik faaliyeti canlandırarak nihayetinde istikrara katkıda bulunur. Kooperatifin amacı, maksimum kâr elde etmek değil de ortakların desteklenmesi olduğundan, hiç kâr etmediği durumda dahi, ortaklarına hizmet götürmeyi sürdürebiliyorsa genelde ayakta kalmayı başarmakta ve başarılı olmaktadır. Aynı durum yatırımcıların kurduğu ticari şirketler için geçerli değildir. Kooperatifler, demokratik olarak yönetildiğinden ve ekonomik açıdan yönetime katılmaya olanak sağladığında, güven yaratır, sosyal sermaye oluşturur ve muhafaza eder. Bu özellikler, bölgesel kalkınma stratejilerine uyum için kooperatifleri elverişli hale getirmektedir. Ayrıca, AB ve Dünya genelinde kooperatifler, ekonominin olduğu kadar toplumun da değişmez unsurlarıdır. İş sahalarının oluşturulması, kaynakların mobilizasyonu, yatırımların teşvik edilmesi ve bunlara bağlı olarak, genel anlamda ekonomi açısından sahip oldukları önem, giderek daha çok takdir edilmektedir.

Çalışmada, ekonomik katkıları ya da incelemelerin sonrasında genel kabul görmüş kooperatifçilik ilkelerine ışık tutulmaya çalışılacaktır.

1.5. Dünyaca Kabul Görmüş Kooperatifçilik İlkeleri

1937 yılında ‘ICA’ tarafından mutlak ve ikinci derece ilkeler olarak saptanmış ve birlik tarafından mutlak ilkeler (işletme fazlalarının oranlı olarak dağıtılması, demokratik yönetim, serbest giriş) zorunlu hale getirilmiş ve 23 Eylül 1995 tarihinde yapılan 31. Uluslararası Kooperatifler Birliği Kongresi’nde günümüzde uygulanan 7 ilke onaylanmıştır.

1.5.1. Gönüllü ve Serbest Giriş İlkesi

Her gerçek veya tüzel kişi hür iradesi ile kooperatiflere ortak olarak; dil, din, cinsiyet, ırk, siyasi ve sosyal ayrımlar yapılmadan girebilir. Kooperatifler yürürlükteki yasalara uygun olarak kuruluş aşamasında bir ana sözleşme hazırlayarak ortaklığa alınma şartlarını belirtebilirler.

1.5.2. Ortağın Demokratik Yönetim İlkesi

Kooperatiflerde yönetime seçilecek kişiler oylama ile belirlenir. Her ortak seçimlerde eşit oy hakkına sahiptir. Ortaklar seçilmiş yöneticileri yaptıkları iş ve işlemlerden dolayı eleştirebilir ve değiştirebilirler. Denetim ve yönetim kurullarının ortaklar tarafından seçilmesi, eleştirilmesi ve değiştirilme yetkisi demokratik yönetim anlayışının göstergesidir.

1.5.3. Ortağın Ekonomik Katılımı İlkesi

Kooperatiflerin faaliyet yapmaları sonucunda yılsonunda elde ettikleri gider veya gelir fazlasına ortaklar eşit şekilde katılırlar. Faaliyet sonucu meydana gelen gelirlerin fazla kısmı risturn adı altında ortaklara dağıtılır. KK'nın 38. Maddesi kapsamında "gelir ve gider arasındaki farkın en az %50'si ortaklara dağıtıldıktan sonra, genel kurul kararı ile devlet tahvillerine verilen en yüksek faiz haddini geçmemek üzere ortakların sermaye paylarına faiz ödenebileceği ana sözleşme ile" hüküm altına alınabilir. Ortakların risturn (ortakların kooperatiftan yaptıkları alışveriş oranlarına göre gelir fazlasından pay alması) payları ana sözleşmedeki hükümlere göre dağıtılır. Ana sözleşmede hüküm yoksa gelir gider farkları "özel bir fonda" biriktirilir.

1.5.4. Bağımsızlık ve Özerklik

Kooperatifler Kanununda kuruluşundan dağılmalarına kadar olan bütün süreçlerin belirtilmesi nedeni ile kooperatiflerin özerk kuruluşlar olduğunu söylebiliriz. Ana sözleşmelerinde belirtilen hususlar doğrultusunda karşılıklı dayanışma ve yardım çerçevesinde herhangi bir organa bağlı kalmaksızın yönetim ve denetim yapılması kooperatiflerin bağımsız kuruluşlar olduğunu göstermektedir.

1.5.5. Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme

Kooperatifçilik hakkında bilgisi olan ortakların ve yöneticilerin idaresindeki kooperatiflerin başarıya ulaşması çok daha kolaydır. Ortakların kooperatif hakkında yeterli bilgileri olması ve bu alandaki becerileri yöneticilerini seçmek, eleştirmek ve değiştirmek, gerektiğinde fikir vermek açısından önemli ve gereklidir. Sorumlulukları ve yükümlülüklerini bilen ortaklar ve yöneticiler kooperatiflere fayda sağlayacağı gibi ekonomiye de katkı yapacaktır.

1.5.6. Kooperatifler Arası İşbirliği

Birbirleri ile yardımlaşmak için kooperatifler kendi aralarında örgütlenebilir, ortaklarına daha iyi ve etkili hizmet götürmek, uluslararası ve ulusal düzeyde kooperatifçiliğe katkıda bulunmak amacı ile aynı alanda çalışan kooperatifler birlik oluşturabilirler. Ulusal düzeyli iş birliği kooperatifleri büyük sanayicilere karşı koruyacağı gibi, uluslararası işbirliği de kooperatiflerin çok uluslu şirketler ile rekabet gücünü destekleyecektir.

1.5.7. Toplumsal Sorumluluk

Ortakların ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılamak kooperatiflerin birinci önceliği olsa da; kooperatifler bütün iş ve işlemlerinde toplumun çıkarlarını gözeterek ve bulunduğu topluma katkı sağlayacak ve çevreyi koruyacak şekilde hareket etmelidir. Kooperatifler, toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan kalkınmalarını ve ileri gitmelerini sağlayacak ve koruyacak tedbirleri almakla sorumludurlar.

Dünya’da kabul görmüş kooperatif ilkelerinin açıklanmasına müteakip yönetsel işleyiş ve denetim organları hakkında sonraki başlık altında bilgi verilecektir.

BÖLÜM 2- KOOPERATİF ORGANLARI, İŞLEYİŞİ VE DENETİMİ

Yönetim ve yapısal düzenlemelerinden dolayı diğer işletmelerden ayrışsa da, işletme modeli olan kooperatifler doğal olarak ticaret sisteminin içinde yer almaktadır. Kooperatifçiliğin temel ilkelerinden ortakların ekonomik katılımı ve demokratik kontrol yaklaşımı, kooperatiflerin yönetim anlayışının temelini oluşturmaktadır. Kooperatifler Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Denetim Kurulu olarak üç organdan oluşmaktadır. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu tüm ortakların temsil edildiği Genel Kurulu kooperatiflerin yönetiminde yetki bakımından en üst organ olarak kabul etmiş, kooperatif icra organı olarak görev yapan Yönetim Kurulu ve Genel Kurul adına kooperatifin bütün hesap ve işlemlerini tetkik etme yetkisi verilen Denetçiler Kurulunun da genel kurul tarafından seçilmesini sağlamıştır.

2.1. Genel Kurul

Genel Kurul, ortaklardan oy kullanma yetkisine sahip olanlarının oluşturduğu topluluktur. Kooperatif ortaklarının hepsi oy kullanma yetkisine haiz olduğundan genel kurula katılmakta ve karar alma sürecinde görüş bildirmektedirler. Kooperatifin temsil ve karar alma sürecindeki en etkili ve yetkili organı genel kuruldur. Genel Kurul toplantılarında hazır bulunsun veya bulunmasın bu kurulda alınan kararlar kooperatifin bütün ortaklarını bağlayıcı niteliktedir. Genel kurulların toplanma amaçları genel olarak; ortakları kooperatifin yönetimi ve durumu ile ilgili olarak bilgilendirmek, denetim ve yönetim kurulların seçilmesini sağlamak, önceki denetim ve yönetim kurulunun çalışmalarını değerlendirmektir.

Genel kurul ortaklara, kooperatifin yönetimi ile ilgili bilgiler vermek, kooperatif yönetim ve denetim kurullarını seçmek, bir önceki yıl görev yapan yönetim ve denetim kurullarının çalışmalarını incelemek gayesi ile bir araya gelir. Ana sözleşmeyi değiştirmek; yönetim kurulu ve denetçiler kurulu üyeleriyle gerektiğinde tasfiye kurulunu seçmek; işletme hesabıyla bilanço ve gerektiğinde gelir gider farkının bölüşülmesi hakkında karar almak; yönetim ve denetçiler kurullarını ibra etmek; kanun veya ana sözleşme ile genel kurula tanınmış olan konular hakkında karar vermek; gayrimenkul alımında ve satımında takip edilecek usul ile alınacak gayrimenkulün niteliğini, yerini ve azami fiyatını, satılacak gayrimenkulün asgari fiyatını belirlemek; imalat ve inşaat işlerinin yaptırılma yöntemini belirlemek; yapı kooperatiflerinde ise, kooperatifin ortak sayısı ile yapılacak konut veya işyeri sayısını tespit etmek yetkileri bulunmaktadır.

2.1.1. Genel Kurulun Toplantıya Çağırılması

Yönetim kurulu yada bu hususta ana sözleşmeyle yetkili kılınan herhangi bir diğer organ veya gerektiğinde denetçiler ile tasfiye memurları yada kooperatif üst birliğinin Genel Kurulu toplantıya çağırma yetkisi vardır.

Genel kurul ortak sayısının en az onda birinin (en az dört ortak olma şartı ile) isteği ile toplantıya çağrılır. Bu istek yönetim kurulu tarafından on gün (en az) içerisinde karşılanmadığı zaman, istekte bulunanların müracaat etmesi veya resen ilgili bakanlıklar tarafından genel kurul toplantıya çağrılabilir. Bu biçimde genel kurul toplanamadığı takdirde toplantı isteğinde bulunanlar bizzat mahkemeye başvurarak genel kurulu doğrudan toplantıya çağırma iznini alabilir.

Genel Kurulun toplanma usulü olağan veya olağanüstü olabilir. Olağan toplantı yılda en az bir defa ve her hesap dönemi sonu itibari ile 6 ay içinde yapılmak zorundadır. Genel kurul, ana sözleşmelerde belirtilen şekilde toplantıya çağrılır. Ana sözleşmede genel kurul duyurusunun nasıl yapılacağına ilişkin hüküm yoksa; kooperatifi temsile yetkili olanlar tarafından imza altına alınan taahhütlü mektup yada mahalli gazetelere verilecek ilan ile genel kurul toplantıya çağrılır. Köylerde imza karşılığı yazılı tebliğ ile de çağrı yapılabilir. Ana sözleşmede toplantı yeter sayısı gösterilir. Toplantıdan 15 gün önce (en az) toplantının gündemi, yeri ve tarihi yazılı olarak ilgili bakanlık ve mülki amirliğine bildirilir. Ortaklar ya da üst kuruluş tarafından görevlendirilen temsilciler arasından biri başkan olmak üzere seçilen üyeler genel kurulun sevk ve idaresi sağlar.

2.1.2. Genel Kurul Gündemi

Toplantı çağrısına ve ilana gündem yazılır. Ana sözleşmenin değiştirilmesi bahis konusu ise, yapılacak ilanda değiştirilecek maddelerin numaralarının yazılması ile yetinilir. Dörtten az olmamak üzere ortakların en az 1/10'u tarafından genel kurul toplantısından en az 20 gün önce yazılı olarak bildirilecek hususların gündeme konulması zorunludur. Gündemde olmayan hususlar görüşülemez. Ancak, kooperatife kayıtlı ortakların en az 1/10'unun gündem maddelerinin görüşülmesine geçilmeden önce yazılı teklifte bulunmaları halinde, hesap tetkik komisyonunun seçilmesi, bilanço incelemesinin ve ibranın geriye bırakılması, çıkan veya çıkarılan ortaklar hakkında karar alınması, genel kurulun yeni bir toplantıya çağırılması ve kanun, ana sözleşme ve iyi niyet esasları ile genel kurul kararlarına aykırı olduğu ileri sürülen yönetim kurulu kararlarının iptali, yönetim kurulu üyeleri ile denetçilerin azli ve yerlerine yenilerinin

seçilmesi ile ilgili hususlar, genel kurula katılanların yarısından bir fazlasının kabulü ile gündeme alınır.

2.2. Yönetim Kurulu

Kooperatifin ana sözleşme hükümleri ve kanun çerçevesinde kooperatifin tüm faaliyetlerini yürüten ve kooperatifi her alanda temsil eden ve en az üç üyeden oluşan icra organı yönetim kuruludur. Yönetim Kurulu üyelerinin kooperatife ortak olmaları şarttır. Tüzel kişilerin yönetim kurulu üyeliklerine seçilmesi durumunda, kendilerini temsile yetkili olanların isimlerini kooperatife bildirmeleri gerekir.

2.2.1. Yönetim ve Temsil

Ana sözleşme, Genel Kurula veya Yönetim Kuruluna, kooperatifin yönetimini ve temsilini kısmen veya tamamen kooperatif ortağı bulunmaları şart olmayan bir veya birkaç müdüre veya Yönetim Kurulu üyesine tevdi etmek yetkisini verebilir. Temsile yetkili şahıslar kooperatif namına onun amacının gerektirdiği bütün hukuki işlemleri yapabilir. Bu temsil yetkisinin sınırlandırılması iyi niyet sahibi üçüncü şahıslara karşı hiçbir hüküm ifade etmez. Temsil yetkisinin sadece esas müessesenin veya bir şubenin işlerine hasrolunmasına veya kooperatif unvanının birlikte kullanılmasına dair ticaret siciline tescil edilmiş olan kayıtlar saklıdır. Yönetime veya temsile yetkili şahısların kooperatife ait görevlerini yürütmeleri esnasında meydana getirdikleri haksız fiillerden doğan zararlardan kooperatif sorumludur.

2.2.2. Yönetim Kurulunun Seçimi

Yönetim kurulu üyelerinde “Türk vatandaşı olmak; Aynı türde başka bir kooperatifin yönetim kurulu üyesi olmamak; Devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından ya da bu Kanun hükümlerine göre mahkûm olmamak” şartları aranır. Üyelik şartları denetçiler tarafından araştırılır. Bu şartları taşımadıkları halde seçilenler ile sonradan bu şartları kaybedenlerin görevlerine yönetim kurulunca son verilir. Yönetim kurulu toplantı nisabını kaybederse, boşalan yönetim kurulu üyeliklerine denetim kurulu üyeleri tarafından gecikilmeksizin yeteri kadar yedek üye çağrılır. Yönetim kurulu üyelerinden bir veya bir kaç kooperatifi temsil yetkisini haiz murahhas üye seçilebilir. Murahhas üyelerin seçilmesi ve değiştirilmesi Ticaret Siciline tescil ettirilir. Kooperatif denetçilerinin en önemli görevlerinden birinin yönetim kurulu üyelerinin seçiminin sağlanmasına ilişkin

araştırmaları yapmak olduğu söylenebilir. Bu çerçevede, en çok 4 yıl için seçilebilen yönetim kurulu üyelerinin ana sözleşmelerde aksine bir hüküm olmaması durumunda tekrar seçilmeleri olanaklıdır. Genel kurul tarafından belirlenen huzur hakkı, aylık ücret, yolluk ve rısturn dışında yönetim kurulu üyelerine başkaca bir ödeme yapılamaz.

2.2.3. Üyelerin Sorumlulukları

Genel kurul tutanakları ile kendi tutanaklarının, ortak listelerinin ve gerekli defterlerin muntazam hazırlanıp, saklanması ile yıllık bilanço ile işletme hesabının mevzuatta uygun olarak hazırlanıp denetleme kuruluna tetkik edilmek üzere verilmesinden yönetim kurulu sorumludur. Yöneticiler şahsi kusurlarından meydana gelen zararlardan dolayı kooperatife karşı sorumlu olup, kooperatife ait mal, para ve diğerk belgeler üzerinde suç sayılan fiil ve hareketlerde bulunmaları durumunda kamu görevlisi sıfatı ile cezalandırılırlar.

2.3. Denetim Kurulu

Denetim Kurulu'nu görevi kooperatif içinde yrtlen işlemler ile kooperatif faaliyetlerin denetlenmesidir. Denetim yapabilme beceri ve bilgisine sahip kişiler bu kurulda olmalıdır. Denetim “Kooperatif yapısının; Faaliyetlerinin; İşlem ve hesaplarının yanlışlık, çelişki veya tutarsızlık içerip içermediğinin, yürürlükteki mevzuat hükümleri doğrultusunda ve iyi niyet esasları çerçevesinde genel kurul kararları dikkate alınarak gözlenmesi ve izlenmesi" amacı ile yapılan çalışmaları kapsamaktadır.

2.3.1. Denetim Kuruluna ye Seçimi

Denetçiler, kooperatifin tüm işlem ve hesaplarını genel kurul namına inceler. Kooperatif ortağı olma şartı bulunmayan denetçiler ve yedekleri genel kurul tarafından en az bir yıl için seçimle işbaşına getirilir. Denetim kurulu üyelerinde “Türk vatandaşı olmak; Devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerklerini aklama veya kaçakçılık suçlarından ya da bu Kanun (KK) hükümlerine göre mahkûm olmamak” şartları aranır.

2.3.2. Denetim Kurulunun Görevleri

Denetçiler, işletme hesabıyla bilançonun defterlerle uygunluk halinde bulunup bulunmadığını, defterlerin düzenli bir surette tutulup tutulmadığını ve işletmenin neticeleriyle mameleki hakkında uyulması gerekli olan hükümlere göre işlem yapılop

yapılmadığını incelemekle yükümlüdürler. Ortakların şahsen sorumlu veya ek ödeme ile yükümlü olan kooperatiflerde denetçiler, ortaklar listesinin usulüne uygun olarak tutulup tutulmadığını da incelemek zorundadırlar. Yöneticiler, bu maksatla denetçilere defterleri ve belgeleri verirler. Denetçilerin istekleri üzerine müfredat defteri ve bu defterin hangi esaslara göre düzenlendiği ve istenilen her konu hakkında bilgi verilir. Ortaklar gerekli gördükleri hususlarda denetçilerin dikkatini çekmeye ve açıklama yapılmasını istemeye yetkilidirler.

2.3.3. Denetim Kurulunun Sorumlulukları

Denetçiler, işlerin yürütülmesi esnasında gördükleri eksiklikleri ve mevzuata aykırı hareketleri "ilgili organlara ve gerekli hallerde genel kurula haber vermekle yükümlü olup, her yıl tekliflerini yazılı bir raporla beraber genel kurula sunmak" zorundadırlar. Yönetim ve genel kurul toplantılarına katılma yetkisi bulunan denetçilerin, yönetim kurulunda oy kullanma yetkileri bulunmamaktadır.

Denetçiler, açıklanmasında ortaklar veya kooperatif için zararlı olabilecek görevleri sırasında öğrendikleri hususları kooperatif ortaklarına ve üçüncü kişilere açıklayamazlar. Denetleme teşkilatı ile ilgili hükümler koymak, ara denetlemeler öngörmek ve denetçilerin yetkilerini genişletmek ana sözleşme ve genel kurul kararı ile mümkündür.

Çalışmanın sonraki kısmında, denetim faaliyetinin tanımı, amacı, fonksiyonları ile kooperatifler açısından önemi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.4. Denetimin Tanımı, Amacı ve Kooperatifler Açısından Önemi

Ekonomik faaliyette bulunan işletmelerin önemli fonksiyonlarından olan denetim faaliyetinde, işletmenin yasalara, kurallara uygun olarak çalışıp çalışmadığının tespiti ana konuyu oluşturur. Kurumlardan beklenen hizmet ve faydanın tam olarak yerine getirilmesinde denetim son derece önemli bir araç olmakta dolayısıyla, denetimsiz bir işletmenin belirli bir başarıya ulaşması veya ulaşılmış başarıyı sürdürmesini beklemek güçtür (Karacan, Çıkın 1994:120). Denetim yoluyla örgütsel işleyiş sürekli olarak izlenip, eksiklikler belirlenerek örgüt amaçlarından sapmalar engellenir ve daha sağlıklı işleyiş gerçekleştirmeye çalışılır. Bu yönüyle denetim, yönetim sürecinin en önemli halkalarından biridir. Denetlenmeyen bir faaliyetin, ihmal edilmiş olabileceği ifade edilebilir (Öztürk,2007:19).

Denetim "bir işletmenin ekonomik faaliyetleri sonucunda hazırlanan finansal tablo ve diğer finansal bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluğu ve doğruluğunun makul güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtları

ile bağımsız denetim standartlarında öngörülen gerekli tüm bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak, defter, kayıt ve belgeler üzerinden değerlendirilmesi ve sonuçlarının bir rapora bağlanması"¹⁰ olup, aynı zamanda, mevcut durum ile olması gereken durum arasındaki farklılığı belirlemeye yarayan bir değerlendirme olayıdır.

Ekonomik faaliyette bulunmaları nedeniyle kooperatiflerde de denetim uygulanmaktadır. Kooperatifler yönünden denetim; mevzuat hükümleri, yasa, yönetmelik, ana sözleşme, genel kurul kararları ve iyi niyet esaslarına kooperatiflerin tüm faaliyetlerinin uygun olup olmadığının araştırılmasıdır.

Kooperatifte denetimin amacı "yolsuzluklardan ve yanlışlıklardan arınmış bir yapıya ulaşmak için tüm eksikliklerin giderilmesi ve yanlışlıkların düzeltilmesi" olup, yıpratmak ya da cezalandırmak değildir, başka bir ifadeyle yapıcı sonuçlar elde edilmesi beklenir. Ancak, kötü amaçlı olduğu gözlenen ve art niyetli olduğu yönünde en ufak bir bilgi veya belgeye ulaşılan durumlarda inceleme ve araştırmaların genişletilmesi ve gereğinin yapılması zorunluluktur. Kooperatif ortak ve yöneticilerinin iş ve işlemlerinin denetime tabi tutulması gelecekte karşılaşılabilecek sorunların önüne geçilmesi ya da varsa islenmiş olan suçların ve sorumluların tespiti açısından büyük önem taşımaktadır (Özdemir 2010).

2.5. Kooperatiflerde Denetim Alanları

Genel olarak mali, ekonomik ve idari denetim olmak üzere kooperatiflerde denetim alanları üç başlık altında toplanabilir. Bilanço, gelir gider tabloları ve fon akış çizelgelerinin analiz ve değerlendirilmesi ile yapılan denetim şekli olan mali denetim, kooperatifin gelişmesinin sürekli izlenmesine imkân verir ve gelişmenin itici bir ögesi olarak kabul edilir. Kooperatif ortaklarının, mali gücü ve faaliyet sonuçları hakkında bilgi alacakları mali denetimin araçları; bilanço, gelir-gider tablosu, nakit akım tablosu vb. tablolardır. Bu tabloların çeşitli kalemlerindeki parasal değerler, tabloların kalemleri ile ilişkilendirilerek bir takım mali sonuçlar elde edilerek kooperatif işletmelerin elindeki kaynakların verimli kullanılıp, kullanılmadığı araştırılır ve ortakların bilgisine sunulur. Kooperatif işletmelerde diğer işletmeler gibi ekonomiklik kuralına uygun olarak çalışılmalıdır. Ekonomiklik kuralı belirli bir giderle en fazla üretim veya belirli bir üretimi en düşük giderle elde etmek şeklinde açıklanabilir. Kooperatifler rekabetçi bir ekonomi içinde faaliyet gösterdiklerinden ekonomik denetim kooperatifi izlemede önemli bir araçtır. Ekonomik denetimde

¹⁰ <http://www.denetimnet.net> (Erişim: 21.08.2015)

maliyet ve verimlilik göz önünde bulundurulması gereken iki önemli öge olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik denetim, kooperatifin elindeki kaynaklarının tam ve etkili kullanılıp kullanılmadığı konusunda bilgi verir. Yönetimsel denetim, yönetim faaliyetlerinin ana sözleşmeler ve yasalarda belirtilen kurallara ve amaçlara göre yapılıp yapılmadığının belirlenmesini kapsar. Kooperatif yöneticilerinin, yapılan faaliyetlerle ilgili kararların yönü, şekli, kayıtlara geçiş biçiminin mevzuata uyup uymadığı, eksikliklerin ne olduğu ve nasıl giderilebileceği konusunda tespitleri, değerlendirmeleri ve önerileri içeren bir denetim şeklidir (Karacan, Çıkın 1994). Bu çerçevede, denetim türleri çalışmada incelenmeye çalışılacak; dış, üst ve iç denetim olmak üzere kooperatiflerde başlıca üç denetim türü ayrıntılandırılacaktır.

2.6. Kooperatiflerde Denetim Türleri

2.6.1. İç Denetim

İç denetim, bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacını güden bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir. İç denetim, kurumun risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek amacına yönelik sistemli ve disiplinli bir yaklaşım getirerek kurumun ya da işletmenin amaçlarına ulaşmasına yardımcı olur (Kaya: 2008:2).

İç denetimin temel amacı "kurumsal hedef ve amaçlar doğrultusunda üst yönetim tarafından oluşturulmuş kontrollerin etkinliğinin ve yeterliliğinin incelenmesi, her türlü zarara karşı işletme varlıklarının korunup korunmadığının, faaliyetlerin işletme politikaları ile uyum içerisinde yürütülüp yürütülmediğinin ve mali tablolara temel oluşturan muhasebe bilgilerinin doğruluk, güvenilirlik ve yasallığının" araştırılmasıdır. Diğer temel amaçlardan biriye, üst yönetime sorumluluklarını yerine getirmesinde yardımcı olmaktır. İç denetimden bir şeyler olduktan sonra tespitte bulunması değil, öngörülerde bulunması ve sadece riskleri değil, bunun yanında fırsatları da ortaya koyması beklenmektedir (Güven, 2008:80).

İç denetim bir kuruluşun kendi personelinin, yönetsel kontrolün etkin ve doğru biçimde sürdürülüp sürdürülmediği, kayıtlar ve raporların mali, muhasebe ve diğer konularda gerçek işlemleri yansıtıp yansıtmadığı ve doğru ve çabuk sonuçlar verip vermediği, her şube, daire ya da diğer birimlerin sorumlu oldukları yöntem, politika ve planları uygulayıp uygulamadığı konularında birinci elden işbaşındaki gözlemlere dayanarak yönetim adına yaptığı bir seri araştırma, yol ve tekniklerden oluşmaktadır. (Memiş, 2006:85)

ABD'deki İç Denetim Enstitüsü, iç denetimi şu şekilde tanımlamaktadır; iç denetim bir kuruluşun faaliyetlerini geliştirmek ve faaliyetlere katkıda bulunmak üzere tasarlanmış bağımsız, tarafsız, güvence ve danışma sağlayan faaliyettir. Bu fonksiyon risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve iyileştirmek üzere sistemli ve bilimsel disiplini olan bir yaklaşım getirmek suretiyle bir kuruluşun hedeflerini başarmasına katkıda bulunur. Tanımda yer alan güvence ve danışma ifadeleri günümüz iç denetiminin genişleyen uygulamalarını yansıtmaktadır. Tanım değerlendirme fonksiyonunu dışlamamakta aksine daha geniş olarak ele almaktadır. Başka bir ifadeyle, finansal nitelikte olan ve olmayan işlemler iç denetim kapsamında bulunmaktadır (Kepekçi, 2000:3).

İç denetçilerin geleneksel değerlerini zedelemeksizin danışma ve tavsiyelerde bulunma türünden faaliyetler aracılığıyla ek değer yaratabileceği kabul edilmektedir. Tanım ayrıca iç denetimin kapsamı içinde kontrollere yer vermekte ve yenilere önem atfedilen risk yönetimi ve yönetimle iletişim kavramlarını içermektedir. Böylece iç denetimin denetim kurulunun ve üst yönetimin önemli bir kaynağı olduğu kabul edilmekte ve bu konularla ilgili sorumlulukların paylaşıldığı görülmektedir.

İç denetim hakkında daha ayrıntılı bir tanım yapılacak olursa; işletme faaliyetlerinin etkinlik ve verimliliğini, finansal bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini, işletme faaliyetlerinin mevcut kanun ve düzenlemelere uyumunu, örgütsel amaçların etkin şekilde başarı derecesini ve güvenilirliğini ölçmek üzere finansal ve finansal nitelikte olmayan faaliyetlerin ve kontrollerin iç denetçiler tarafından sistematik ve objektif olarak değerlendirilmesidir (Dağlı, 2000: 8). Ayrıca 2000 yılının başlarında yaşanan muhasebe skandalları iç denetimin kapsamına işletme risklerinin de alınması gerekliliği yanında, finansal sonuçlara ilişkin sorumluluğun yönetimde olması gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Son olarak 2003 yılında iç denetim, bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacını güden bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca iç denetimin amacı, kurumun risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek amacına yönelik sistemli ve disiplinli bir yaklaşım getirerek kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmak şeklinde ifade edilmiştir (IIARF, 2003). Bu tanımla birlikte iç denetim faaliyeti risk yönetimi ve kurumsal yönetim faaliyetlerini, bu faaliyetlerin sorumluluklarını üstlenmeksizin, görev alanına almıştır.

ABD’de başlayan örgütlenme 1982 yılında (ECIIA) Avrupa İç Denetim Enstitüleri Konfederasyonunun kurulması ile mesleğin Avrupa Birliğinde statüye kavuşmasını sağlamıştır. Ülkemizde ise 1995 yılında kurulan (TİDE) Türkiye İç Denetim Enstitüsü ile ulusal mesleki örgütlenme gerçekleşmiştir. TİDE ile başlayan ulusal mesleki örgütlenme, Türkiye’de iç denetimin uluslararası standartlarda uygulanması, meslek mensuplarının uluslararası sertifikasyonu için imkân sağlamıştır. Ülkemizde iç denetim uygulamalarını etkileyen diğer gelişmelere bakıldığında; Avrupa Birliği müzakere süreci, Sermaye Piyasası Kurumu’nun düzenlemeleri, yeni bankacılık kanunu ve Yeni Türk Ticaret Kanunu, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu ile kurumsal yönetim ve iç denetimin gerek özel sektör gerekse kamu alanında önem kazandığı görülmektedir. Öte yandan SPK tarafından yayınlanan kurumsal yönetim ilkeleri ve uyum süreci, uluslararası yatırımlar için ilgi odağı haline gelmiş Türkiye’de uluslararası iş birliği fırsatları ve Basel II düzenlemeleri ile kurumsal yönetim ve iç denetim ön plana çıkmaktadır (Uzun, 2008: 1).

2.6.1.1. Kooperatiflerde İç Denetim

Kooperatifin bütün faaliyetlerinin gözden geçirilmesi suretiyle genel kurul, ortaklar ve denetçilerce yapılan iç denetimin amacı; kooperatif faaliyetlerin mevzuatla uyum içinde yürütülüp yürütülmediğinin ve her türlü zararlara karşı kooperatifin korunup korunmadığının ve araştırılmasıdır.

Genel kurul kooperatifte yapılan tüm iş ve işlemlerin genel kurulda görüşülmesi, zorunlu organların seçilmesi, bu organların ibra edilmesi ve gerekirse hukuki sorumlulukların belirlenmesi amacı ile denetim yapar.

Ortakların yapacakları denetim ile kooperatif yöneticilerinin çalışmalarının yeterli olup olmadığı, aksaklık bulunup bulunmadığı, yürütülen faaliyetlerin kooperatifin amacına ulaşmaya imkân verip vermediği tespit edilebilir. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunundaki bilgi edinme ve suret istemek, izin almak kaydı ile defter ve belgeleri incelemek, genel kurul toplantılarına katılmak, seçmek ve seçilmek, genel kurulu toplantıya çağırarak, gündeme madde eklemek, dava etmek gibi hükümler ortakların denetim yapma yöntemleridir.

Denetçiler tarafından yapılan denetim, yönetim kurulunun bütün işlem ve hesaplarının genel kurul namına incelenmesini kapsamaktadır. Denetçiler kendilerine verilen görev, yetki ve sorumluluk ekseninde denetim faaliyetlerini mevzuat hükümleri çerçevesinde gerçekleştirmelidirler.

2.6.2. Dış Denetim

Kooperatifle doğrudan ilgili olmayan, bağımsız bir denetim organı, grubu veya kişisi tarafından kooperatifin denetlenmesidir. Bağımsız denetim kuruluşlarınca, noter, Bakanlık ve sicil memurluğunca yapılacak denetim birer dış denetimdir. Bu çalışmada, dış denetim işlemleri tezin konusu ve kapsamı gereği detaylandırılmayacaktır.

2.6.3. Üst denetim

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, Kooperatif Merkez Birlikleri ve Kooperatif Birlikleri tarafından ilgili Bakanlığın görev vermesi yada kanun ve ana sözleşme gereğince kooperatiflerin faaliyetlerinin denetlenmesidir.

2.7. Kooperatiflerde Denetimin Faydaları ve Denetçi Gereksinimi

Kooperatifin tüm bilgi ve belgeleri tek tek ortakları ile paylaşma olanağı bulunmadığı gibi, ortaklarında kooperatifin bütün hesap ve işlemlerini denetleyecek kapasitede mesleki bilgi ve deneyim sahibi olmaları ve yürütülen faaliyetlerle ilgili ya da bu faaliyetleri düzenleyen yürürlükteki mevzuat hükümlerinin tamamına hâkim olmaları beklenemez. Bu nedenledir ki, ortakların hakları gözetilerek ve faaliyetlerine engel olunmadan, kooperatifin bütün işlemlerinin en verimli şekilde ve en kısa sürede denetlenmesi amacıyla denetçilere kooperatiflerde ihtiyaç duyulmakta ve genel kurul tarafından da denetçiler seçilmektedir.

Denetimin öğretici ve eğitici bir faaliyet olması sebebiyle mevzuat bilgisinin geliştirilmesinde yönetim kuruluna katkısı bulunur. Zamana bağlılık ve süre kısıtlaması olmamasından dolayı "kooperatif yöneticilerinin denetimlere her an hazırlıklı olmaları ve tüm işlerini mevzuata uygun şekilde yürütmeleri" amaçlanır.

2.8. Yasalar Açısından İç Denetim

Kooperatifin amaçlarına ulaşmasında denetlemenin önemli bir rolü olmakla birlikte, genel olarak denetçilerin görevleri "kooperatifin iş ve muamelelerinin mevzuata ve kooperatif amaçlarına uygunluğunu gözetlemek ve denetlemek" olarak özetlenebilir.

Kooperatife denetçi olarak seçilecek kişinin “Türk vatandaşı olması; Devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, milli savunmaya karşı suçlar, devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından ya da Kooperatifler Kanunu

hükümlerine göre mahkûm olmaması” şartlarını KK’na göre taşımakla birlikte (KK m.65), denetçi olma hakkından mahrum olmaması da gerekmektedir (TCK m53).

Ayrıca “Yapı, kalkınma ve tüketim kooperatiflerine” denetçi olarak seçilecek devlet memurları için kooperatife ortak olma şartı bulunmaktadır (DMK m.28).

Bazı ana sözleşmelerde denetçi olabilmek için “Medeni hakları kullanma ehliyetine sahip olmak; Yönetim Kurulu üyeleriyle aralarında iş ortaklığı bulunmamak” gibi özel şartlar da aranabilmektedir.

TKKK denetçi olabilmek için, KK hükümlerine ek olarak “en az ilkokul mezuniyeti olma ve tarım alet, makine ve ekipmanları ile tarımsal girdiler üzerinde ticaret ve komisyonculuk, sigortacılık faaliyetinde bulunmama şartı” getirmiştir. Bununla birlikte, TSKK ise dışarıdan gelecek olan denetçiler için, yukarıda belirtilen hükümlerin dışında yüksek tahsilli olma şartı getirmiştir.

2.8.1. Denetçilerin Görev ve Yükümlülükleri

Genel kurul adına kooperatifin bütün hesap ve işlemlerini denetçiler inceler (KK m.65). Denetçiler, işletme hesabıyla bilançonun defterlerle uygunluk halinde bulunup bulunmadığını, defterlerin düzenli bir şekilde tutulup tutulmadığını ve işletmenin neticeleriyle malvarlığı hakkında uyulması gerekli olan hükümlere göre işlem yapıp yapılmadığını, Ortakların şahsen sorumlu veya ek ödemelerle yükümlü olduğu kooperatiflerde ortaklar listesinin usulüne uygun olarak tutulup tutulmadığını incelemek, Ortakların gerekli gördükleri hususlarla ilgili açıklama yapmak (KK m.66); Genel kurulu toplantıya çağırarak (KK m.43); Yönetim kurulu üyelerinin üyelik şartlarını taşıyıp taşımadıklarının araştırmak (KK m.56); Yönetim kurulunun toplantı nisabını kaybetmesi halinde yedek yönetim kurulu üyesi çağırarak (KK m.56); Yıllık rapor düzenlemek, işlerin yürütülmesindeki gördükleri noksanlıkları, kanun veya ana sözleşmeye aykırılıkları bağlı bulundukları organa haber vermek, Yönetim ve genel kurul Toplantılara katılmak (KK m.67); Sır saklamak (KK m.68) ile görevli ve yükümlüdürler.

Ana sözleşmelerin denetçilerin sorumlulukları, yetki ve görevleri ile ilgili hükümleri içermesi gerekmektedir (KK m.4). Bu şekildeki hükümlere Ticaret Bakanlığınca hazırlanan ana sözleşmelerde yer verilmektedir. Bu sebeple, denetçilerin sorumluluk, yetki ve görevleri konusunda ana sözleşmeye de bakılmalıdır.

Bakanlık tarafından hazırlanan ana sözleşmelerle denetçilere, yıllık bilanço ve sonuç hesaplarını inceleyerek bu husustaki görüşlerini, birlikte veya tek başına genel kurula raporla bildirmek; kooperatif işlemlerinden bilgi edinmek ve gerekli kayıtların

düzenli olarak tutulmasını sağlamak amacıyla en az 3 ayda bir defa kooperatifin defterlerini incelemek; en az 3 ayda bir defa kooperatifin nakit mevcudu ile menkul değerlerini kontrol etmek; bütçe, bilanço ve gelir-gider cetvelini denetlemek, yönetim kurulunun ihmali halinde genel kurulu olağan veya olağanüstü toplantıya çağırarak; yönetim kurulu üyelerinin kanun ve ana sözleşme hükümleri ile iyi niyet esaslarına uygun davranmalarına nezaret etmek; Yönetim kurulu üyelerinin gerekli şartları taşıyıp taşımadıklarını araştırmak; toplantı nisabının kaybedilmesi halinde boşalan bu üyeliklere gecikmeksizin yeteri kadar yedek üye çağırarak; kooperatif ortaklarının, yönetim kurulu üyeleri ve kooperatif personeli hakkındaki şikâyetlerini incelemek ve inceleme sonucunu yıllık raporunda açıklamak; uygun gördükleri teklifleri yönetim kurulu toplantıların gündemine koydurmak gibi görevler yüklenmiştir.

2.8.1.1. Denetçilerin KK'na göre görev ve yükümlülüğü

a) Bilanço ile İşletme hesabının defterlerle uygunluk içinde olup olmadığını incelemek: Yönetim kurulu, yıllık genel kurul toplantı tarihinden en az 15 gün önce defterleri tutmak ve geçmiş yıla ait bilanço ve yürürlükteki mevzuat hükümlerine uygun olarak düzenleyerek ortakların incelemesi için bir yıl süreyle hazır bulundurmaya zorundadır (KK-m24). İşletme hesabı denildiğinde gelir-gider tablosu akla gelmektedir. Belirli bir dönemde kooperatifin elde ettiği bütün gelirler ile yüklendiği maliyet ve giderleri gösteren ve gelir-gider farkının kaydedildiği tablodur. Üçüncü kişiler ve ortaklar kooperatifin faaliyetlerini gelir-gider tablosu ve bilanço üzerinden takip etmektedirler. Bu sebeple, mali tablolar ile defterlerin uyumlu olup olmadığının denetlenmesi önem arz etmektedir. Bu tablolar üzerinde denetçiler inceleme yapmak, noksanlık veya hataları kontrol etmek ve inceleme ile ilgili sonuçları düzenleyecekleri raporlarda belirtmek durumundadırlar.

b) Düzenli olarak defterleri incelemek: Tüzel kişi tacir olan kooperatiflerin tutmak zorunda oldukları defterler ve bunların ne şekilde tutulacağına ilişkin esaslar TTK'nin 64 ila 68. Maddelerinde hükme bağlanmış olup, KK'nun 16. maddesi ile VUK'un bu husustaki hükümleri saklı kalmak kaydıyla, Ticaret Bakanlığınca çıkarılan yönetmelikle hangi defterleri tutulacağı belirlenmiştir (KK m89). Bu defterler "Bilanço Defteri, Defter-i Kebir, Yevmiye Defteri ve Envanter Defteri; Ortaklar (Pay) Defteri; Karar Defteri; Toplantı ve Müzakere Defteri; Vergi Usul Kanunu işletmelerin özelliğine göre bazı ilave defterlerin tutulmasını gerekli kılmıştır. Eğer kooperatif, sınai bir işletme kurmuşsa, bu işletme için (imalat defteri) ile (istihsal vergisi defteri) tutacaktır. Kooperatif Nakliyat işleri için uğraşıyorsa (Nakliyat Vergisi Defteri)

tutulması gereklidir; yardımcı defterler (teftiş defteri, stok giriş çıkış defteri, kasa defteri, sabit kıymetler ve demirbaş defteri, evrak kayıt defteri ve kıymetli evrak defteri)" olarak sayılabilir.

Defterlerin yürürlükteki mevzuat hükümlerine göre tutulup tutulmadığının, açılış ve kapanış tasdiklerinin olup olmadığının, kanuni süreler içerisinde düzenlenip düzenlenmediğinin denetçiler tarafından incelenerek, yapılan inceleme sonucunda bulunan noksanlıklar ve hatalarla ilgili olarak yönetim kurulu uyarılarak, durum yıllık rapora işlenir.

c) İşletmenin neticeleriyle malvarlığı hakkında uyulması gerekli olan hükümlere göre işlem yapılıp yapılmadığını incelemek: Yıllık faaliyet sonucunda kooperatifte olumlu veya olumsuz gelir gider farkı oluşabilir. KK'nun 38 ila 41. maddelerinde "yedek akçe ayrılması, paylara faiz verilmesi ve gelir-gider farkından ayrılacak fonlarla" ilgili hükümler düzenlenmiştir. Gelir-gider farklarının yıllık olarak hesaplanması ile ne şekilde kullanılması gerektiği ise ana sözleşmelerde gösterilmektedir (KK-m4). Bu hükümler çerçevesinde denetimle görevli olanlar "kooperatifin bütün malvarlığını, alacak ve borçlarını, tüm işlem ve hesaplarını dolayısı ile kooperatifin bütününe kapsayacak şekilde" gelir gider farkları ile ilgili inceleme yapmak zorundadırlar.

ç) Ortaklar listesinin usulüne uygun olarak tutulup tutulmadığını incelemek: "Ortakları şahsen sorumlu veya ek ödeme ile yükümlü olan kooperatiflerde, ortaklar listesinin usulünce düzenlenip düzenlenmediğinin" denetçiler tarafından incelenmesi zorunludur. Bu liste "pay cetveli" olarak da bilinmektedir. Ortaklar listesinde özellikle, pay sahiplerinin ad ve soyadları veya unvanları, adresleri, sahip oldukları pay miktarı, payların itibarî değerleri, grupları, şirketin esas sermayesi ile ödenmiş olan tutar veya çıkarılmış sermaye toplantıya aslen ve temsil yoluyla katılacakların imza yerleri gösterilir. Genel kurula katılanların imzaladığı liste hazır bulunanlar listesi adını alır (TTK m.417). Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan ana sözleşmelerde pay listesi ile ilgili hükümler yer almakta olup, inceleme yapılırken bu hükümler göz ardı edilmemelidir.

d) Genel Kurulu toplantıya çağırmak: İdari bir işlem olan genel kurulu toplantıya çağırma görevi öncelikle yönetim kuruluna verilmiş olup, denetçilerde genel kurulu toplantıya çağırmaya yetkilidir (KK-m43). Kooperatifi olağanüstü ve olağan toplantıya çağırma yetkisi esas olarak yönetim kurulunun görevi olmakla beraber, yönetim kurulunun kayıtsız kalması durumunda denetim kurulu da genel kurulu

olağanüstü ve olağan olarak ana sözleşmede gösterilen şekil ve suretle toplantıya çağırabilir.

e) Yönetim Kurulunun üyelik şartlarını taşıyıp taşımadıklarını araştırmak: Yönetim kurulunda bulunanların üyelik şartlarını haiz olup olmadıklarını denetçiler incelemek zorundadırlar. Denetçilerin bu itibarla, Cumhuriyet Savcılıklarından alınmış adli sicil kaydı, nüfus cüzdanı sureti ve yaptığı işi gösteren evrakları yöneticilerden alıp muhafaza etmeleri gerekmektedir. Denetçiler tarafından yapılan inceleme ve araştırmada, yönetim kurulu üyeliğine seçilen ancak üyelik şartlarını taşımadığı anlaşılan üyeler ile bu şartları sonradan kaybettikleri tespit edilenlerin üyelerin görevlerine son verilir. Üyelik şartlarına haiz olmadığı belirlenen yönetim kurulu üyesinin durumu ise, yazılı olarak denetçiler tarafından yönetim kuruluna bildirilir.

Denetçilerin yönetim kurulu üyesinin aynı türden başka bir kooperatifin yönetim kurulunda da yer alıp almadığı ile ilgili Ticaret Sicili Memurluğundan yazılı olarak bilgi alması gerekmele birlikte, kooperatifin genel kurulunu müteakip, seçilen yönetim kurulu üyelerinden, aynı türden başka bir kooperatifin yönetim kurulunda yer almadıklarına ve bu tarihten sonra başka bir kooperatifin yönetim kuruluna seçildikleri takdirde denetçilere bilgi vereceklerine ilişkin yazılı beyan ve taahhüt almaları, sorumluluktan kurtulmaları açısından yerinde olacaktır. Denetçiler yönetim kurulu üyelerinin gerekli şartları taşıyıp taşımadıklarını araştırmazlarsa, bir ay ila altı ay arasında hapis cezası ile cezalandırılmak durumunda kalabileceklerdir (KK-Ek.m2/3).

f) Toplantı nisabını kaybeden yönetim kurulu için yedek yönetim kurulu üyesi çağırma: Ana sözleşmesinde gösterilen bir sebeple veya KK'nun 56. Maddesi hükmünde belirtilen sebeplerle ya da toplantı nisabını kaybetmesi halinde, denetçiler tarafından boşalan yönetim kurulu üyeliklerine geciktirilmeksizin yeterli sayıda yedek üye çağırılır.

g) Açıklama yapma yükümlülüğü: Gerekli gördükleri konularda ortaklar denetçilerin açıklama yapılmasını istemeye ve dikkatlerini çekmeye yetkilidir. (KK-m66). Denetçilere ortaklar herhangi bir şikâyetle bulunabilir ve bir konunun aydınlatılmasını talep edebilirler. Denetçiler böyle bir talep bulunması durumunda konuyu incelemek zorundadırlar. Ortakların, denetçilerden açıklama yapılmasını isteyebilecekleri durumlar KK'nun 25. maddesinde belirlenmiş olup, denetçilerin kooperatifle ilgili olarak hangi konularda dikkatini çekebilecekleri hususunda bir

sınırlama getirilmemiştir. Cezai ve hukuki sorumlulukları açısından denetçilerin KK'nun belirlediği sınırlar içerisinde kalması önem arz etmektedir.

ğ) Yıllık olarak rapor düzenleme yükümlülüğü: Her yıl yazılı bir raporla beraber denetçiler genel kurula tekliflerini sunmak zorundadırlar (KK-m67). Kooperatifin ortakları, kooperatifin faaliyetlerinin, yapısının, hesap ve işlemlerinin mevzuat hükümleri, iyi niyet esasları ve genel kurul kararlarına uyup uymadığını, bu hususta çelişki, yanlışlık, eksiklik veya tutarsızlık bulunup bulunmadığını düzenlenen denetçi raporları sayesinde öğrenmektedirler. Yönetim ve denetim kurulunun ibrası ile bilançonun kabul edilmesinde denetçi raporları etkilidir. Denetçiler tarafından düzenlenen rapor, yıllık genel kurul toplantısından en az 15 gün önce ve bir yıl süre ile kooperatif merkezinde ortakların incelemesi için bulundurulur (KK-m24).

h) Kanun veya ana sözleşmeye aykırılıklar ile noksanlıkları bildirme yükümlülüğü: Görevleri çerçevesinde denetçiler, kooperatif işlerinin yürütülmesi esnasında gördükleri eksiklikleri, ana sözleşme veya kanuna aykırı durumları, ilgili organa ve gerek duyulması halinde genel kurula bildirmek zorundadırlar (KK-m67). İncelemeleri esnasında mevzuata aykırılık veya noksanlıkla karşılaşan denetçiler, noksanlık veya aykırılığa sebebiyet verenleri yönetime, gerekmesi halinde genel kurula bildirmek zorundadır. Denetçiler, mevzuat aykırılığın veya noksanlığın giderilmesi için talimat veremezler.

ı) Toplantılara katılma yükümlülüğü: Genel Kurul ve yönetim kurulu toplantılarına denetçiler katılabilir ancak yönetim kurulu toplantılarında oy kullanmazlar (KK-m67). Yönetim kurulu toplantılarında mevzuat hükümlerine uyulup uyulmadığı, kararların mevzuat hükmü dâhilinde alınıp alınmadığı denetçiler tarafından takip edilebileceğinden, toplantının zamanı ve yerinin yöneticiler tarafından önceden denetçilere bildirilmesi uygun olacaktır. Denetçiler, kooperatifin olağanüstü ve olağan toplantılarına da katılmalıdırlar.

i) Sır saklama yükümlülüğü: Açıklanmasında kooperatif veya ortaklar için zarar getirecek konuları görevleri sırasında öğrenen denetçiler, üçüncü kişilere ve kooperatif ortaklarına açıklama yapamazlar (KK-m68). Denetçilerin bu nedenle görevleri sırasında öğrendikleri ve gizli kalması gereken bilgileri herhangi bir zarar meydana gelmemesi açısından hiçbir suretle açıklamamaları gerekmektedir.

Denetçilerin TTK'ya görev ve yükümlülükleri sonraki başlık altında incelencektir.

2.8.1.2. Denetçilerin TTK'na göre görev ve yükümlülükleri

KK'da aksine açıklama olmayan hususlarda TTK'daki Anonim Şirketlere ait hükümlerin uygulanacağı belirtilmiş (KK-m98), ancak 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu mülga eden 6102 sayılı yeni TTK ile Anonim şirketin finansal tablolarının başka bir deyişle hesaplarının denetlenmesi sistemi tamamen değişmiş, 6762 sayılı Kanunda şirketin üç kanunî organından biri olan ve uzman bilgisine sahip olması zorunlu bulunmayan murakıplar eli ile yapılan denetleme, kanunda yerini, bağımsız denetleme kuruluşunun veya yeminli malî müşavirin ya da serbest muhasebeci malî müşavirin yaptığı, finansal tablolar ile raporların, dolayısıyla, muhasebenin sürekli denetimine terk etmiştir.

Yeni TTK'nda denetim kurulu bir organ olarak sayılmamış ve bu haliyle kooperatif mevzuatından ayrılmıştır. Yeni TTK küçük anonim şirketlerde denetimin en az iki yeminli malî müşavir (YMM) veya serbest muhasebeci malî müşavir (SMMM) tarafından yapılabilmesini öngörmüş. 6762 sayılı Kanun sisteminde, murakıplar için öngörülmüş bulunan, genel kurulun toplantıya çağırılması, şirket namına dava açılması gibi görev ve yetkiler de 6102 sayılı TTK ile sistemden çıkarılmış ve denetimin, denetçilik mesleğinin gereklerine, etiğine ve uluslararası standartlara göre yapılması emri bu kanunda açıkça yerini almıştır.

6762 sayılı Kanunun 341 inci maddesine göre şirket namına dava açma görevi denetçilere verilmiştir. Yeni Kanunda anonim şirketler açısından denetim kurulu bir organ olarak düzenlenmediğinden, denetçilere hukuki sorumluluk davası açma ve takibi konusunda bir görev de verilmemiştir. Bu nokta, kooperatifler açısından çok büyük önem arz etmektedir. Zira kooperatiflerde denetim kurulu halen organ olarak varlığını sürdürmektedir. Ortada kooperatifler açısından bir boşluk var gibi gözükse de bu boşluk 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun 555 inci maddesi ile doldurulmuştur. Anılan maddeye göre şirketin uğradığı zararın tazminini şirket ve her bir pay sahibi isteyebilmektedir.

2.8.2. Denetçilerin Sorumlulukları

Denetçilerin cezai ve hukuki sorumlulukları vardır. “Kanun tarafından yasaklanan bir fiilin gerçekleştirilmesi sonucu ortaya çıkan zararın, failin temel hak ve özgürlüklerini ortadan kaldırmadan telafi edilebilmesine hukuki sorumluluk; Suç olan bir fiilin gerçekleştirilmesi sonucu ortaya çıkan ve faile bu fiil için kanunda belirtilen cezai müeyyidenin uygulanmasına ise cezai sorumluluk” olarak adlandırılır.

2.8.2.1. Hukuki Sorumluluk

Ana sözleşmeler ve kanunlarla denetçilerin kendilerine yüklenilen görevleri hatalı olarak yapmaları veya bu konuda ihmal göstermeleri ya da kasıtlı olarak görevlerini yapmamaları sonucunda meydana gelecek olan zararlardan, kooperatif ortaklarına, kooperatif tüzel kişiliğine, üçüncü kişilere ve kooperatif alacaklılarına karşı denetçiler müteselsilen sorumludurlar. Hukuki sorumluluk denetçiler bakımından toplu olarak söz konusudur. İspat etme yükümlülüğü denetçiye ait olup, kusursuz olduğunu ispat eden denetçiler sorumluluktan kurtulurlar.

Açıklanmasında kooperatif veya ortaklar için zarar getirecek konuları görevleri sırasında öğrenen denetçiler, üçüncü kişilere ve kooperatif ortaklarına açıklama yapamazlar (KK-m68). Bu yükümlülüğe uymamaları durumunda, meydana çıkacak kooperatifin veya ortakların zararlarını denetçiler öderler.

Genel kurul toplantısının yapıldığı günü takip eden günden başlayarak bir ay süresince denetçiler genel kurulda alınan kararlar aleyhine mahkemede iptal davası açabilir (KK m.53), davaların art niyetle açıldığının belirlenmesi durumunda denetçiler açısından hukuki sorumluluk doğar.

6102 sayılı yeni TTK ile kooperatiflerde hukuki sorumluluk davası açma görevi denetçilerden alınarak, kooperatife ve her bir ortağa verilmiştir. Kooperatifler Kanununun 69. maddesindeki “Ana sözleşme ve genel kurul kararı ile denetleme teşkilatı hakkında daha geniş hükümler koymak, mümkündür” ifadesi, kooperatiflerin ana sözleşmelerine denetçilerin görev ve sorumluluklarına ilişkin hükümler koymalarına müsaade etmektedir. Buradan hareketle, kooperatif namına hukuki sorumluluk dava açma görevinin ana sözleşmede hüküm bulunmak kaydıyla, denetçilere verilmesinde bir sakınca bulunmadığını söylemek mümkündür.

Zararın ödenmesi şekli dışında denetçilerin hukuki sorumluluk halleri “kusursuz olduklarını ispat etmekle, ibra edilmekle ve zaman aşımının geçirilmesiyle” son bulmaktadır.

2.8.2.2. Cezai Sorumluluk

Türk Ceza Kanunu ve Kooperatifler Kanununda denetçilerin cezai sorumluluklarının ne olduğu hüküm altına alınmıştır. Ortaklıktan ayrılışlar bile kooperatifle ilgili öğrendikleri sır niteliğindeki bilgileri gizli tutmayan ve açıklayan denetçiler, kooperatif herhangi bir zarara uğramamış olsa dahi şikâyet üzerine bir yıla kadar hapis ve ağır para cezası ile cezalandırılırlar (KK m.25). Kooperatifler Kanunu’nun 66. ve 67. Maddesi ile 56. maddesinin 2. ve 4. fıkralarında belirtilen

hükümlere denetçilerin uymaması halinde, bir aydan altı aya kadar hapis ve ağır para cezası ile cezalandırılacakları belirtilmiştir (KK Ek m.2/3).

Türk Ceza Kanunu'nun suça iştirak hükümlerini düzenleyen 37 ila 41. Maddeleri gereği “yönetim kurulu üyelerinin işledikleri ve memur suçu olarak nitelendirilen” suçlara iştirak nedeniyle denetçilerin cezai sorumlulukları doğabilmektedir.

Türk Ceza Kanunu'nun 164. maddesinde kooperatif denetçilerin kamuya yaptıkları beyanlarda veya genel kurula sundukları raporlarda veya önerilerde ilgililerin zarara uğramasına neden olabilecek nitelikte gerçeğe aykırı önemli bilgiler verecek veya verdirtecek olurlarsa altı aydan üç yıla kadar hapis veya bin güne kadar adli para cezasıyla cezalandırılacağı hüküm altına alınmıştır. Maddeyle, denetçilerin ilgililerin zarara uğramasına neden olabilecek nitelikte kasten gerçeğe aykırı önemli bilgi vermeleri suç haline getirilmiştir. Maddede anılan Kamuya yapılan beyanlardan maksat, basın ve yayın yoluyla veya postayla prospektüsler gönderilerek belirli olmayan kişilere hitap edilmesi ve önemli yanlış bilgiler verilmesidir. Bu itibarla, bu tür yanlış bilgilerin kamuya gazete, dergi, televizyon, radyo, internet, reklam panosu, el ilanı gibi yollarla sunulması halinde suç oluşmaktadır. Yine, bu tür bilgilerin genel kurula sunulan raporlarda ya da önerilerinde yer alması da suç sayılmaktadır. Ancak, bu tür bilgilerin yanlış olduğu bilinerek doğru imiş gibi gösterilmesi suçun oluşması için zorunludur. Bu suç tanımıyla, kooperatiflerin idaresinde güven ve iyi niyetin korunmasının amaçlandığı dikkate alındığından kooperatif tüzel kişiliği, ortaklar ve alacaklılar aleyhine olmak üzere yanlış bilgi verilmesi bu suçu oluşturacaktır. Bu itibarla, denetçiler tarafından kooperatif genel kurullarına sunulan raporların önemli olması ve bu raporlar genel kurulda görüşülmeden yönetim kurulu üyelerinin ibra edilemeyecek olması nedeniyle denetçilerin bu konularda çok daha dikkatli davranmaları yerinde olacaktır.¹¹

2.8.3. Denetçilerin Seçimi ve Atanması

Kooperatifler ani kuruluş usullerine tabi olduklarından, geçici denetleme kurulunu oluşturacak olan ilk denetçilerin, ilk genel kurul toplantısına kadar görev yapmak üzere kuruluş aşamasında atanmasına yönelik maddelerin ana sözleşmelerde belirtilmesi gerekmektedir. Kooperatiflerde denetçiler ve bunların yedekleri genel kurulca seçilirler (KK m.65). Kooperatifler Kanunu'nda gündemde bulunmayan

¹¹ GTB Kooperatif denetim Kurulu Rehberi

hususların genel kurulda görüşülemeyeceği ilkesi kabul edildiği için yapılacak genel kurul gündemine denetçi seçimine ilişkin maddenin konulması gerekmektedir. Ayrıca, Kooperatifler Kanunu'nda, kooperatiflerde seçim kararı için, kanun ve ana sözleşmede aykırı bir hüküm bulunmaması halinde oyların yarısından bir fazlasının gerekli olduğu belirtilmektedir (KK m.51). Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan ana sözleşmelerde, genel kurul toplantı nisabı açısından oylama sırasındaki mevcudun yarından fazlasının oyu gerekli görülmektedir.

2.8.4. Denetçilerin Görev Süreleri ve Sayıları

Kuruluş aşamasındaki kooperatiflerde denetçiler, ilk genel kurul toplantısının yapılacağı zamana kadar atanırlar. Ticaret Bakanlığı tarafından yayımlanan ana sözleşmelerde atamaların üç denetçiye kadar yapılabileceği belirtilmiştir. Kurucu ortakların ana sözleşme ile belirlemiş olduğu sayıdaki denetçi, ilk genel kurul toplantısındaki denetçi seçimine kadar görevlendirilir. İlk genel kurul ve daha sonraki genel kurullarda denetleme kuruluna bir veya daha çok denetçi ve yedekleri en az bir yıl görev yapmak üzere seçilir. Denetçi ve yedeklerinin kooperatif ortağı olması şartı bulunmamaktadır (KK-m65).

2.8.5. Denetçilerin Ücretlerinin Belirlenmesi

Denetçi ücretlerinin nasıl belirlenmesi gerektiği ile ilgili Kooperatifler Kanunu ya da diğer kanunlar doğrudan bir hüküm içermemekle birlikte, verilecek ücretin ödeme şekli ve miktarının genel kurulca belirlenmesine ilişkin Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan ana sözleşmelere maddeler konulmaktadır. Bu yönde hükümler içeren ana sözleşmeleri olan kooperatiflerin “denetçi ücretlerinin belirlenmesi” ile ilgili maddeyi genel kurul gündemine yazması gerekmektedir. Çünkü gündemde yer almayan konular genel kurulda görüşülememektedir (KK-m46). Denetçilere yıllık veya aylık olarak bir ücret ödenebileceği gibi, katıldıkları genel kurul toplantıları için huzur hakkı adı altında ücret ve yapacakları seyahatler için yolluk verilebilmektedir.

2.8.6. Denetçiliğin Boşalması Halinde Yapılacaklar

İstifa suretiyle denetçiler her zaman görevlerinden ayrılabilirler. Ana sözleşme ve kanunda öngörülen şartları taşımadıkları veya seçilme şartlarını sonradan kaybettikleri belirlenen denetçilerin üyelikleri düşer. Herhangi bir nedenle üyeliğin boşalması halinde en çok oy alan yedekler asil üye olarak atanır. Üye sayısı yedeklerle birlikte genel kurul tarafından belirlenen miktarın altına düştüğü zaman, ilk genel kurul toplantısına kadar görev yapmak üzere mevcut üyeler tarafından biri seçilir.

Yedeklerde dâhil olmak üzere üyeliklerin tamamı boşalırsa, “denetçilerin seçilmesi amacıyla” yönetim kurulu tarafından genel kurul hemen toplantıya çağırılır.

2.8.7. Diğer Kooperatiflerde İç Denetim

Buraya kadar olan bölümde 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’na tabi kooperatiflerdeki iç denetim süreci anlatılmıştır. Türkiye’de bu kanun dışında, “1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanunu’na tabi kooperatifler” bulunmakta ve denetim mevzuatı açısından birbirlerinden farklılıklar göstermektedir.

2.8.7.1. 1581 Sayılı Kanunu’na tabi Kooperatiflerde İç Denetim

Yasanın 20. Maddesinde “Bu kanunda ve bu kanuna göre düzenlenen ana sözleşmelerde açıklık bulunmayan hususlar için 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu” hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir.

Tarım Kredi Kooperatifi Ana sözleşmesinin 37. Maddesinde “T.C. vatandaşı olmayanlar; ilkokul mezunu olmayanlar; tarım alet, makine ve ekipmanlar ile tarımsal girdiler üzerinde ticaret ve komisyonculuk yapanlar, sigortacılık faaliyetinde bulunanlar; hileli iflâs edenler, ağır hapis cezası gerektirir bir suç ile sahtekârlık, hile, dolandırıcılık, hırsızlık, kaçakçılık, nitelikli zimmet, zimmet, irtikâp, rüşvet, görevi suiistimal, adam öldürme, millete ve Devlete karşı islenen suçlardan birisi ile mahkûm (infazı tecil edilmiş olsa dahi) olanlar; birbirleriyle ve yönetim kurulu üyeleri ile üçüncü dereceye kadar kan sıhrî (üçüncü derece dâhil) hısımlar olanlar, (Bu şart yedekler için de geçerlidir.); 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu’na tâbi olarak çalışanlar; daha önce görevleri sırasında suç teşkil eden fiil ve hareketlerinden dolayı haklarında kesinleşmiş mahkûmiyet kararı bulunan kooperatif, bölge ve merkez birliği’nin yönetim kurulu üyeleri ve denetçileri ile daha önce görevleri sırasında suç teşkil eden fiil ve hareketlerinden dolayı görevlerine son verilmiş olan kooperatif, bölge ve Merkez Birliği personeli (mahkeme kararıyla beraat etmeleri halleri ayrık); Tüzel kişi temsilcisi” olanların denetçiliğe seçilemeyeceği belirtilerek, Merkez veya Bölge Birliği’nde denetçi veya yönetim kurulu üyesi olarak görevli olanların, asil üye olarak seçilmeleri durumunda bu görevlerden sadece birini tercih etmek zorunda oldukları, bir kooperatif ortağının aynı zamanda hem denetçiliğe hem de yönetim kurulu üyeliğine aday olamayacağı ifade edilmiştir.

Denetçiliğe seçilme esasları ana sözleşme ile düzenlenmiştir. Buna göre; genel kurul dört yıl için genel kurula katılma hakkını haiz ortaklar arasından gizli oyla iki asil iki yedek denetçi seçer. Seçimlerde en çok oy alan iki ortak asil, diğer iki ortak da

yedek denetçi olur. Oyların eşit olması hâlinde öğrenim durumu yüksek olan seçilmiş sayılır. Öğrenim durumları aynı olanlar arasında kura çekilir. Seçimleri tasdik olunmayan veya herhangi bir sebeple denetçilikleri sona erenlerin yerlerine, aldıkları oy sayısına göre kooperatif yönetim kurulunca yedekleri çağrılır. Üyelikten çekilme ve üyeliğin sona ermesi gibi sebeplerden dolayı kooperatif yönetim kurulunda toplantı nisabı sağlanamaz ise, bölge birliği yönetim kurulunca yedek denetçiler göreve çağrılır ve yerine geçtikleri denetçilerin sürelerini tamamlarlar. Yedeklerin katılımı ile de denetçiliklerin sayısı tamamlanamaz ise tamamlanamayan denetçilikler için bölge birliği yönetim kurulunca seçilme hakkını haiz ortaklar arasından atama yapılır. Atama ve yedeklerin çağırılması işlemleri, bu işlemi doğuran olaydan itibaren her hâlükârda bir aylık süre içinde yerine getirilir. Atama ile gelenler yerine atandıkları denetçilerin sürelerini tamamlarlar. Yeni denetçilerin seçimleri tasdik edilinceye kadar eski denetçilerin herhangi bir sebeple görevleri sona ermedikçe görevleri devam eder ve denetçiler yeniden seçilebilirler.

Ana sözleşmenin 38. Maddesi ile denetçiliğin sona erme halleri düzenlenmiştir. Denetçilerin “istifa etmeleri; tecil sebepleri hariç, kooperatife olan kredi ve/veya pay borçlarını, vadeyi takip eden en çok altı ay içinde ödememeleri; denetçiliğe seçilmeye mâni hallerin üyede bulunduğu sonradan anlaşılması veya seçilme şartlarından birini kaybetmeleri; görevlerine son verilmesi; kooperatif ortaklığından çıkmış veya çıkarılmış olması” durumlarında, kendilerine denetçiliklerinin son bulduğu yazı ile bildirilir.

Ana sözleşmenin 39 numaralı maddesi ile denetçilerin görevleri düzenlenmiştir. Buna göre, denetçiler, kooperatifin bütün işlemlerini genel kurul adına denetler, bilânço, gelir-gider farkını inceleyerek yıllık faaliyet sonucunu bir raporla genel kurula sunarlar; kooperatif işlemlerinde tespit edecekleri yolsuzlukları ve usulsüzlükleri bir raporla kooperatif ve bölge birliği yönetim kurulu başkanlığına bildirmek ve ilk genel kurula sunmak mecburiyetindedirler, Yolsuzlukları ve usulsüzlükleri zamanında bildiren denetçiler sorumluluktan kurtulur. Ayrıca, denetçiler düzenleyecekleri raporlarını üçer aylık dönemler hâlinde kooperatif yönetim kuruluna bildirirler. Denetçiler, müzakerelere ve yönetim kurulu toplantılarına oy kullanmamak şartı ile katılabilirler.

Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu’nun 4. Maddesinde “Kooperatif ve bölge birliklerinde denetçilere verilecek ücret veya huzur hakkının miktarının Merkez Birliği Yönetim Kurulu tarafından, Merkez Birliği denetçilerine

verilecek ücret veya huzur hakkının miktarının ise Merkez Birliği Genel Kurulu tarafından tespit edileceği; Merkez Birliği denetçilerine verilecek ücret veya huzur hakkının aylık net tutarının brüt asgarî ücretin dört katı olacağı; kooperatifler, bölge birlikleri ve Merkez Birliğinin denetçilerinin, Tarım Kredi Kooperatiflerinin ve birliklerinin işletme ve iştirakleri ile bunların personeline kurulan vakıf veya derneklerde, bu kuruluşları temsilen yönetim veya denetim kurulu üyesi veya personeli olarak herhangi bir görev alamayacakları” hüküm altına alınmıştır.

2.8.7.2. 4572 Sayılı Yasaya Tabi Kooperatiflerde İç Denetim

4572 sayılı kanunun 4. Maddesinde, kooperatifin organları “genel kurul ve yönetim kurulu” olarak belirlenmiş, denetim kurulu bir organ olarak belirtilmemiştir. Bunun yanında, “TB tarafından ortak sayısı ve ciro gibi kıstaslar dikkate alınarak belirlenen birliklerin Türk Ticaret Kanunu’nun ilgili hükümlerine göre bağımsız denetime tabi olacağı” kanunun 5. Maddesinde hüküm altına alınmıştır.

4572 sayılı kanunun 8. Maddesi “Bu Kanun, 24.4.1969 tarihli ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nun ayrılmaz bir parçası olup, tarım satış kooperatif ve birlikleri hakkında sırasıyla, bu Kanun, bu Kanunda açıkça örnek ana sözleşmelerde düzenleneceği belirtilen hususlarda örnek ana sözleşmeler, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ve 29.6.1956 tarihli ve 6762 sayılı Türk Ticaret Kanununun anonim şirketlerle ilgili hükümleri uygulanır” hükmüne amirdir.

2.9. İşleyiş Açısından Denetim

Kooperatiflerde yapılan denetimler yukarıda da değindiğimiz gibi kooperatif denetçileri tarafından yapılan denetim, ortaklar tarafından yapılan denetim, bağımsız denetim kuruluşları tarafından yapılan denetim, kooperatif üst kuruluşları tarafından yapılan denetim, kamu kuruluş ve müesseseleri tarafından yapılan denetim şeklinde yapılmaktadır.

Kooperatifin tüm bilgi ve belgeleri tek tek ortakları ile paylaşma olanağı bulunmadığı gibi, ortaklarında kooperatifin bütün hesap ve işlemlerini denetleyecek kapasitede mesleki bilgi ve deneyim sahibi olmaları ve yürütülen faaliyetlerle ilgili ya da bu faaliyetleri düzenleyen yürürlükteki mevzuat hükümlerinin tamamına hâkim olmaları beklenemez. Bu nedenle, ortakların hakları gözetilerek ve faaliyetlerine engel olunmadan, kooperatifin bütün işlemlerinin en verimli şekilde ve en kısa sürede denetlenmesi amacıyla denetçilere kooperatiflerde ihtiyaç duyulmakta ve genel kurul tarafından da denetçiler seçilmektedir.

2.10. Denetim Kurulu Raporları

Denetim raporu, önemlilik kavramı da dikkate alınarak, finansal veriler üzerinde değerlendirmelere yer verilen ve denetçinin kanaatinin net bir dille yazılı olarak açıklandığı metindir. Önemlilik kavramı denetçinin tecrübesine dayalı bir yargı konusudur ve önemlilik, kontrol zayıflıkları sonucu ortaya çıkan hataların, ihmallerin ve yasa dışı fiillerin, kooperatif amacına olan menfi etkisinin değerlendirilmesidir. Denetçinin görevi, genel kontroller ve uygulamalar hakkındaki sonuçları incelemek, değerlendirmek ve bir sonuca ulaşarak denetim raporunu tamamlamaktır. Bu itibarla, denetçiler kooperatif defter ve belgelerini inceleyerek kooperatifin gerçek durumunu yansıtacak biçimde raporlarını hazırlamalıdır. Zira denetçiler bu şekilde tamamladıkları raporlarını teklifleriyle birlikte her yıl genel kurula sunmaya mecburdurlar. Böyle bir rapor genel kurulda okunmadan genel kurulun bilanço hakkında bir karar vermesi de mümkün değildir.

2.10.1.Raporların Düzenleme Şekli

Denetçilerin raporlarını, 11.06.2008 tarih ve 26903 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Kooperatifler ve Üst Kuruluşları Denetim Kurulu Üyelerinin Genel Kurul Toplantılarına Sunacakları Denetim Kurulu Raporunun Usul ve Esaslarına İlişkin Tebliğ hükümlerine uygun olarak hazırlamaları zorunludur. Kooperatifin ekonomik ve mali durumu, ortakların ödemeleri, arsa alım-satımı, imalat-inşaat durumu, müteahhide yapılan ödemeler gibi konularla birlikte, varsa yöneticilerin bu konulardaki görüşleri ve bunlarla ilgili kendi değerlendirmelerini denetçiler raporlarında belirtirler. Bu değerlendirmelerde denetimde ortaya çıkan bulgulara kendi gözlemlerini de katarak bunların nasıl anlaşılması gerektiği hakkında yorum yapılmaktadır.

Denetçiler, yönetim kurulunun kooperatifi zarara sokacak fiillerinin olup olmadığı; kanun, ana sözleşme ve genel kurul kararları ile iyi niyet esaslarına aykırı davranıp davranmadığı; yönetim kurulu faaliyet raporunda belirtilen hususların gerçeği yansıtıp yansıtmadığı; genel kurulun bilgisinden saklanan hususların olup olmadığı; yöneticinin bu hususlarda görüşlerine katılıp katılmadığını veya bu hususlarda yöneticinin yapacağı düzeltme çalışmalarının uygun olup olmadığıyla ilgili değerlendirmede bulunurlar. Yöneticinin görüşlerini haklı bulması halinde, raporda bu yönde açıklamalar da yapabilirler. Kooperatifin bilanço ve gelir-gider tablosunun defterlerle uygunluk halinde olup olmadığını, defterlerin mevzuata uygun bir şekilde tutulup tutulmadığını, geçerli belgelere göre düzenlenip düzenlenmediğini ve gerçeği

yansıtıp yansıtmadığını, bu defter ve belgelerin düzenli bir şekilde muhafaza edilip edilmediğini raporlarında belirtirler.

Denetçiler, Bakanlık veya kooperatif ortakları tarafından açıklanması istenilen hususlara cevap verilip verilmediği yönündeki incelemelerini raporlarında yer verirler. Kooperatif faaliyetlerinin daha etkin yürütülmesine yönelik teklifleri varsa onları da sunarlar. Rapor düzenlemelerinden önce, tespit edilen bir aksaklığın düzeltildiğine dair bir beyanın kendilerine ulaştırılması durumunda, bu durumun doğruluğunu tahlil etmek suretiyle bulgunun ortadan kalktığı kanaatine varmaları halinde, bunun düzeltildiğine dair yargılarına da raporlarında yer verebilirler.

2.10.2. Rapor Düzenleme Usulü

Denetçiler, raporun tam, doğru, objektif ve konunun müsaade ettiği ölçüde açık olmasına özen gösterir; raporunda denetim amaçlarının tamamını karşılayan bilgilere yer vererek, araştırılan hususların doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlayacak biçimde sunar; raporun doğruluğunu, sunulan bulguların gerçekten var olmasıyla ve bu bulguların doğru bir şekilde ortaklara aktarılması ile temin eder. Denetim açısından önemli görülen işlemlerden bazılarının denetlenememesi durumunda bunu raporunda açıkça belirtir ve bu konuya ilişkin raporda herhangi bir yargıda bulunmaz; raporunu ortakların raporda yer alan bulgulara dayanarak hareket edebilecekleri bir yaklaşımla sunarak, akıcı ve anlaşılır ifadeler kullanarak oluşturur. Raporda herhangi bir konuyu ya da olayı saklamayan, açık, yalın ve mümkün olduğunca teknik olmayan bir dil kullanır. Teknik terimlerin veya kısaltmaların kullanıldığı durumlarda, bu terimleri ayrıca açıklar ve kullanılan kısaltmalara ilişkin bilgilere raporda ayrı bir bölümde yer verir. Gereksiz detaylardan ve tekrarlardan kaçınarak, gerekli gördüğü yerlerde, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla grafik, tablo ve resim gibi görsel araçlardan faydalanabilir.

2.10.3 Belgelerinin İnceleme Yeri ve Usulü

Türk Ticaret Kanununda ya da Kooperatifler Kanununda defterlerin inceleme yeri ile ilgili olarak bir hüküm içermemekle birlikte, belge ve defterlerin kooperatif merkezinde olması sebebiyle burada incelenmesi esastır. Belge ve defterlerin merkezde incelenmesinin mümkün olmadığı zamanlarda tutanak karşılığında teslim alınarak uygun bir alanda incelenmesi yapılabilir. Belge ve defterler sistematik bir şekilde ve mevzuat hükümleri göz önünde bulundurularak incelenmeli, inceleme neticesinde yapılan tespitlerle ilgili olarak tutanak düzenlenmelidir. Denetçiler

tarafından yapılacak olan yazışmalar muhakkak suretle imza karşılığında ilgililere teslim edilmeli, posta yoluyla yapılacak tebligatlar iadeli olarak gönderilmelidir.

2.10.4. Kooperatiften Bilgi ve Belge İstenilmesi

Kooperatifler Kanunu'nun 66. Maddesi hükmü gereğince denetçilerin görevleri yapabilmeleri açısından gerekli olan her türlü belge, defter ve bilgiyi yöneticiler denetçilere vermek durumundadırlar. Her ne kadar uygulamalarda bu belge, bilgi ve defterlerin sözlü olarak yöneticilerden istenilmesi şeklinde olsa da; isteklerinin yerine getirilmeme ihtimaline karşı denetçilerin bunları belirli bir zaman aralığı belirtmek sureti ile yöneticilerden yazılı olarak istemesi daha uygun olacaktır. Yazılı olarak istenildiği halde incelenmesi amacı ile belge ve defterlerin denetçilere verilmemesi durumunda, defterlerin verilmediğini kanıt olan belgeler dayanak gösterilerek, bunları vermeyenler hakkında Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunulabilir (KK m66; ek m2/2).

2.10.5. Denetçilerin Çalışma Şekli ve Sayısı

Birden çok denetçinin bulunduğu kooperatiflerde denetçilerin iş bölümü yapmak sureti ile çalışmaları olanaklıdır. Bu şekilde yapılan çalışmalarda belirli zaman aralıkları ile denetçilerin toplanarak bilgi değişiminde bulunması ve yaptıkları çalışmaları birbirlerine aktarması, düzenlenecek raporların daha etkin ve sıhhatli olması açısından yerinde bir davranış olacaktır. Görüş ayrılıkları olması durumunda denetçilerin birbirinden bağımsız olarak denetim yapması ve denetimi rapora bağlaması mümkün bulunmaktadır.

2.11. Denetçilerin Kooperatifle İş Yapma Yasağı

Denetçilerin ortağı oldukları kooperatifle iş ilişkisinde olması, başkası veya kendi namına kazanç getirici bir faaliyette bulunmasını ve ticaret yapmasını yasaklayan veya engelleyen bir hüküm Kooperatifler Kanunu'nda yoktur. Ancak, Ticaret Bakanlığı tarafından kaleme alınan ana sözleşmelerde “denetçilerin ortaklık işlemleri dışında kendi şahıslarını ilgilendiren hususlarda kooperatifle iş yapamayacakları ve kooperatifin personeli olamayacakları” hükmü getirilmiştir. Denetçilerin ana sözleşmede kayıtlı hükümleri dikkate alarak, ortaklık ilişkileri dışında kooperatifle herhangi bir ticari kazanç getirici faaliyet içerisine girmemesi, kooperatifle olan ilişkilerini kanunda hüküm altına alınan denetleme görevi çerçevesinde yürütmesi, denetimle görevli olduğu kooperatifin memuru olmaması gerekmektedir.

BÖLÜM 3- ALAN ARAŞTIRMASI

Çalışmanın birinci bölümünde; kooperatif işletmeciliği kavramsal temelleri, tarihsel arka plan, dünyadaki gelişim seyri dikkate alınarak incelenmiş, literatürde yer alan eğilimleri ile teorik altyapıya yönelik bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, kooperatif organlarının yapısı, işleyişi, yasal mevzuat, kooperatifçiliğin genel kabul görmüş ilkeleri arasında bütünleştirici bir modele temel hazırlayacak literatür taraması, yine üst politika belgelerindeki tarihsel arka plan ekseninde görev, ödev ve sorumluluklar ekseninde sunulmuştur.

Çalışmanın bu bölümünde ise, araştırmanın amacı, kapsamı ve sınırlılıkları belirtildikten sonra istatistiksel yöntemlerle elde edilen sonuçlar değerlendirilecektir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Çalışma bütünleştirici bir bakış açısıyla Eğirdir ilçesinde faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatifindeki denetçi, yönetici ve ortaklarla birebir görüşme yoluyla gerçekleştirilen anket çalışmasından (EK-B) elde edilen bilgilerden yola çıkılarak iç denetim mekanizmasının etkinliğini ölçmeyi ve buna yönelik hipotezlerin test edilmesini amaçlamaktadır.

Araştırmanın hipotezinin ekseninde alan araştırmasında *kooperatiflerde iç denetim sürecinin etkinliğinde hangi işlevler etkilidir?* problem cümlesi ana hareket noktası olmuştur. Buradaki temel amaç; çeşitli koşulsal dinamikler dikkate alınarak, kooperatif denetim mekanizmalarının hangi kaynak yada öneriler çerçevesinde pratik hayatta test edilebilecek şekilde denetim önerilerinde bulunulmasıdır. Ayrıca, tezin etkin iç denetim faaliyetine odaklanması ve ekonomik olarak tarım sektörü gibi stratejik öneme haiz bir alanda araştırma yapılması nedeniyle hipotezler literatürde yer alan paradigmlar ile pratik hayattaki işlem süreçleri ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Yine sektörel kooperatiflerdeki denetim süreci, ortakların teknik uyum ve etkililik yönünden farkındalık düzeyleri, demografik özelliklerin iç denetim etkinliği ile ilişki boyutları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yapılan alan araştırmasında test edilecek hipotezler aşağıdaki gibidir.

H₁: Kooperatif ortaklarının etkin denetim sisteminin kurulmasına yönelik farkındalık düzeyleri yüksektir.

H₂: Kooperatif ortaklarının iç denetim sisteminin teknik uyum ve etkililik yönünden uygulanmasına yönelik algıları yüksektir.

H₃: Katılımcıların demografik özellikleri ile iç denetim etkinliğine yönelik algıları arasında anlamlı ilişki vardır.

3.2. Araştırmanın Önemi

Çalışmanın tarihsel arka plan ve kooperatifçiliğin gelişim seyrine yönelik bulguların tartışıldığı kısımlarda özetlendiği üzere, kooperatif faaliyeti ekonomik işleyişte ve kalkınma alanında farklı bir konuma sahiptir. Disiplinin yerleşmeye ve literatür incelemeleri ile çeşitlenmeye başladığı 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra işletmelerin güç ve bağımlılık ilişkilerini yönetmelerinin ve kamusal hizmet sunumunu ortaya koyan yeni bir paradigma olarak “kooperatifçilik” belirmeye başlamıştır.

Kooperatifçilik uluslararası literatürde bu çalışmanın ikinci bölümünde açıklanmaya çalışıldığı gibi araştırmalara konu olmasına karşın ulusal literatürde pratik hayatta uygulama alanı olmakla ve tarihsel arka planında ahilik nosyonunu taşımakla birlikte fazla ilgi odağı olamamıştır. Ancak, tarih, ekonomi, işletme, hukuk vb. farklı bilim dallarında yürütülen çalışmalar ve sistem yaklaşımının da etkisiyle kooperatifçiliğin ekonomik sistemin yapı ve uygulamalarında etkili olduğu gerçeği belirginleşmektedir. Kooperatifçiliğin kamusal hizmet sunumundaki yön verici etkisinin tartışıldığı uluslararası platformda teorik ve ampirik gelişim birbirini izlemiştir.

Ekonomik yapı-işletme-kültür ilişkisi çerçevesinde kooperatifçilik; heterojen olarak dağılan yetenek ve ölçeklerin biraraya getirilerek sinerjiye olanak sağlayan, strateji belirleme sürecine yönelik analizlere imkân tanıyan alternatif modeller ortaya koyabilmektedir.

Teorisyenlerin ve pratisyenlerin iç denetim sistemine bakış açılarının yansıtılması noktasında önemli durum değerlendirilmelerinin yapılmasının yanında çalışma, Eğirdir bölgesi kooperatifçilik yapılanmasını analiz etmektedir. Tarım sektörü ve buna bağlı olarak hazır gıda sektörünün önemi ülke ekonomisi açısından giderek artmakta, kooperatif ortaklarının sayısı, sektörel istihdam hacmi, toplam gıda harcamaları ve hizmetin doğrudan bireye yönelik olduğu dikkate alındığında, kooperatifçiliğin ülke ekonomisi açısından önemi büyümektedir.

Ülke ekonomisine etkisinin yanında araştırmanın bir diğer katkısı Eğirdir bölgesinin tarihsel mirasa sahip özellikli coğrafi alanlar arasında yer almasıdır. Bu çerçevede; araştırma bölgesi, Eğirdir ve çevresinin Arzava Krallığı M.Ö. 2000-1200 döneminden beri meskûn olduğu buluntulardan ve kayıtlardan anlaşılmaktadır. Eğirdir kentinin Lidya'nın son hükümdarı Kroisos B.Ö.560-547 tarafından kurulduğu ve ilk

adının da Krozos olduğu sanılmaktadır. Şehrin iç kalesi de Lidyalılar tarafından inşa edilmiştir. ¹²

Merkezin 19.861 kişi, kasaba ve köylerin ise 12.642 kişi olmak üzere 2017 Nüfus Kayıtları itibarı ile ilçe nüfusu toplam 32.503 kişidir. Toplam nüfusun 16.540'ı erkek, 15.963'i kadınlardan oluşmaktadır. ¹³

İlçede 21.490 hektar tarımsal alan olup, 5.659 hektarlık alanda sulu, 15.831 hektarlık alanda ise kuru tarım uygulanmaktadır. Tarım Alanlarının dağılımı Tablo 3.1'de sunulmuştur. ¹⁴

İlçenin en önemli gelir kaynağı elma ziraatıdır. 2017 yılı verilerine göre 1.498.453 ağaçtan 287.492 ton elma üretilmiştir. İlçede elmadan sonra ikinci gelir düzeyi hayvancılıktadır. 2017 yılı verilerine göre; 10.266 adet sığır, 19.151 adet koyun, 49.353 adet kıl keçisi, 30 adet at, 13 adet katır, 153 adet eşek ve 8.215 adet kanatlı hayvan mevcuttur. Ayrıca 4.560 kovanda 53 ton bal üretimi yapılmaktadır. ¹⁵

Tablo 3.1 Eğirdir İlçesindeki Tarım Alanları

Kullanım Şekli	Sulu	Kuru	TOPLAM	%
Gül	400	623	1.023	0,48
Örtü altı	8	--	8	0
Meyvelikler	51.900	280	52.180	24,28
Çayır-Mer'a	--	3.985	3.985	1,86
Sebzelikler	2.100	--	2.100	0,98
Tarla Bitkileri	11.792	39.640	51.432	23,93
Tarıma Elverişli Olup Kullanılmayan	--	40.000	40.000	18,61
Nadas	--	64.172	64.172	29,86
TOPLAM	66.200	148.700	214.900	100

Bölgenin harcamalar ve yatırım boyutu dikkate alındığında araştırmanın önemini belirleyen faktörlerin odağında yer alan Eğirdir kooperatifçilik yapısının ayrıntılandırılmasının isabetli olacağı düşünülmektedir. İlçede 14 Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, 15 adet Sulama Kooperatifi ve 4 adet Su Ürünleri Kooperatifi, 1 adet Tarım Kredi Kooperatifi, 8 adet Motorlu Taşıyıcılar kooperatifi, 5 adet Tüketim kooperatifi, 2 adet Esnaf Sanatkâr Kredi ve Kefalet kooperatifi, 2 adet Üretim ve pazarlama Kooperatifi, 3 adet Tarım Satış Kooperatifi, 1 adet Küçük Sanat Kooperatifi ve çok sayıda yapı kooperatifi mevcuttur.

¹² <http://www.egirdir.bel.tr> (Erişim:24.09.2018)

¹³ <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim: 24.09.2018)

¹⁴ <http://www.egirdir.gov.tr> (Erişim: 24.08.2015)

¹⁵ Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim: 24.09.2018)

Türkiye'nin 4. büyük gölü olan Eğirdir Gölü balıkçılık açısından büyük potansiyel sergilemektedir. İlçe sınırları içerisinde bulunan ve turizm açısından epeyce hareketli olan Kovada Gölü ve Çevresinin Milli Park ilan edilmesi (1970 yılında) neticesinde bu gölde her türlü avcılığa yasak getirilmiştir. İlçeye bağlı Beydere, Bağören, Mahmatlar ve Sorkuncak köylerinde balıkçılık hali hazırda devam etmekle birlikte, Beydere ve Bağören köylerinde balıkçılık kooperatifleri mevcuttur.

Meyveciliğin gelişmesine paralel olarak ilçede 1994 yılında "Yukarı Gökdere-Kırıntı-Serpe Kamyoncular Taşıma Kooperatifi" kurulmuştur. Serpil köyünde ise 2006 yılında kurulmuş bir fidancılık kooperatifi yer almaktadır.

İlçede 6 adet resmi 19 adet özel olmak üzere toplam 25 adet, 83850 ton kapasiteli soğuk hava deposu bulunmakta ve bunlar depolama imkânı ile birlikte aynı zamanda yöre insanına önemli bir iş olanağı da sağlamaktadır. Bu depoların 6 adedi kalkınma kooperatiflerinin bünyesinde bulunmaktadır.

Tablo 3.2 Eğirdir İlçesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri

KOOPERATİFİN UNVANI	ORTAK SAYISI
S.S.Ağılköy Köyü Tar. Kalk. Koop.	139
S.S.Akdoğan Köyü Tar. Kalk. Koop.	163
S.S. Eğirdir İlçe Merkezi Tar. Kalk. Koop.	11
S.S. Aşağı Gökdere Köyü Tar. Kalk. Koop.	144
S.S.Tepeli Köyü Tar. Kalk. Koop.	204
S.S.Yuvalı Köyü Tar. Kalk. Koop.	178
S.S.Eyüpler Köyü Tar. Kalk. Koop.	39
S.S.Balkırı Köyü Tar. Kalk. Koop.	84
S.S.Çay Köyü Tar. Kalk. Koop.	127
S.S.Kırıntı Köyü Tar. Kalk. Koop.	58
S.S.Yukarı Gökdere Köyü Tar. Kalk. Koop.	185
S.S.Serpil Köyü Tar. Kalk. Koop.	137
S.S. Bağlı Köyü Tar. Kalk. Koop.	58
S.S. Pazarköy Kasabası Tar. Kalk. Koop.	39
TOPLAM	1.566

Serpil Köyünde 1998 yılında 137 Ortakla tarımsal kalkınma kooperatifi kurulmuş, kooperatif kısa zamanda 5.000 ton kapasiteli soğuk hava tesisini faaliyete geçirmiştir. Kooperatif ortaklarının ürettiği meyveler 2005 yılından beri kooperatife ait tasnifleme ve paketleme tesislerinde işlenmekte ve yurt geneline pazarlanmaktadır.

Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Elma Seçme, Tasnifleme ve Paketleme Projesi kapsamında, 2012 yılında bölgenin en büyük elma tasnifleme tesislerinden biri Batı

Akdeniz Kalkınma Ajansı'nın (BAKA) desteğiyle Yukarı Gökdere köyüne kurulmuştur. Tesis saatte 17 ton elmayı çap, gramaj, renk ve tat açısından tasnif edebilme kapasitesine sahiptir.

Bölgenin sektörel gelişimi sadece gıda alanında olmamakta; buna bağımlı zirai ilaç ve cihazlar, özel ekipman ve malzemeleri pazarlamasının da büyüklüğü hızlı bir artış göstermektedir. Dinamik bir çevrede ve uluslararasılaşmanın boyutlarının ivme kazandığı koşullarda bölgesel rekabet avantajını ele geçirmede tüm bireyleri ilgilendiren tarım sektöründeki kaynaklara sahiplik stratejik öneme haizdir. Önemin derecesi ise, insan, parasal büyüklük, gelişim trendi, yabancı yatırım vb. unsurlara bağlıdır.

Hızla büyüyen tarım sektöründe ve buna bağlı olarak tarımsal kalkınma kooperatiflerinde net verilere ulaşmak son derece zordur, ancak bunda sektörde yer alan kuruluşların pek azının borsada işlem görmesinin etkisi büyüktür. Genel anlamda değerlendirildiğinde; halka açık şirket sayısının sınırlı olması, kamuyu bilgilendirme platformunun doğru işleyememesine neden olmakta, başka bir deyişle veriye erişimi güçleştirmektedir.

Kooperatifler üzerinde yerli literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında, iç denetim mekanizmasının teknik uyum ve etkinlik düzeyinin inceleyen kapsayıcı çalışma sayısı çok sınırlıdır. Pratisyenlerin bakış açılarının yansımaları özelinde ise kaynakça bulmak son derece zordur. Bu araştırma ile kooperatif denetim mekanizmasına odaklanılarak etkin iç denetim sisteminin belirleyici ve etkileri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Sonuç olarak, çalışmanın teorik katkısının yanında Eğirdir özelinde ampirik araştırmalarla sağlayacağı demografik ve stratejik veriler, işleyiş mekanizmalarına ilişkin algının boyutu, yönetici ve ortakların düşünceleri vb. sektörel alana ilişkin bilgiler ile istatistiksel değerlendirmelerin ışığında literatüre yapacağı katkı daha önceki araştırmalarda yer almamaktadır.

3.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları (Evren ve Örneklem)

Araştırma ve sonuçlarının tutarlı ve anlamlı olabilmesi, zaman kısıtı, maliyet, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun getirdiği zorunlu yönetim uygulamaları gibi etkenler dikkate alınarak incelenen kooperatifler Eğirdir özelinde sınırlandırılmıştır. Çalışmada odaklanılan olgunun bazı yönlerinin araştırmanın kapsamına alınmamasının nedeni, bu yönlerin araştırmanın odağıyla yakından ilişkili olmamaları ya da araştırmaya ayrılan kaynak ve sürenin kısıtlılığı ile orantılı bulunmaktadır.

Bununla birlikte, araştırmanın sınırlılıklarının bir diğer boyutu da araştırmanın yöntemiyle ve seçilen örnekleme, bulgularının sadece araştırma örneklemine mi yoksa daha büyük bir gruba mı genelleneceği ile ilgili olduğu düşünüldüğünde çalışmada öncelikle sebze ve meyve üretim kooperatif ekonomik değer olarak dikkate değer bulunmuş, bunlar içerisinde ihracat/transit ticaret payı en yüksek olan “elma” tercih edilmiş, elbette tek bir olguyla ilgili her şeyin birden araştırılamayacağı, bir işletme probleminin bütün yönleriyle incelenemeyeceği unutulmadan “Eğirdir” yöresine odaklanılmıştır. Ayrıca, ekolojik zenginlikler yönünden son derece hassas, yaşamsal ve ekonomik bakımdan çok önemli olan sulak alanlar modern insanın bilinçli/bilinçsiz müdahaleleri sonucunda geri dönüşümü olanaksız olan değişimlere uğramış, açık kaynaklarda da yer aldığı üzere kuruma tehlikesi ile karşı karşıya olan Eğirdir Gölünde ortaya çıkan çevresel sorunlar, teknolojinin gelişmesi ve buna bağlı olarak hızlı bir ekonomik kalkınma ile birlikte insan gereksinimlerinin sınırsızlığı ve aşırı nüfus artışından kaynaklanmakta kooperatiflerin yörede böyle bir bilinci oluşturup oluşturmadığı yönünden de iç denetim mekanizması özelinde alan araştırması yapmanın uygun olacağı değerlendirilmiştir. Kooperatiflerin dar alanda bir korporasyon örneği olarak çalışmanın amacıyla uyumlu olacağı düşünülmüştür. Çünkü üretim, tüketim, mesken, ürün temini benzer ve müşterek ihtiyaçlar her kooperatifin odağını teşkil etmekte, tarafsızlık ve tasarrufların değerlendirilmesi noktasında tamamen benzerlik taşımaktadır.

Tarımsal kesimin son yıllardaki büyüme trendi, üst politika belgelerindeki istihdam hacmi, ekonomik büyüme ve GSYİH’ ya katkısı, yabancı yatırımcıların ilgisi gibi nedenlerle Isparta ili Eğirdir ilçesi özelinde Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin iç denetim etkinliğini belirleyebilmek amacı ile anket formu hazırlanmıştır. Kurumsal kuralları belirleyen ve uygulayan hiyerarşik denetim yetkisine sahip yöneticiler ile denetçiler ve ortaklar araştırma katılımcıları olarak tercih edilmiştir.

Araştırmada bazı katılımcılar (özellikle yönetici ve denetçi seviyesinde olanlar) neden göstermeyerek, bazıları ise çeşitli mazeretler öne sürerek anket uygulamasına katılımcı olarak dâhil olmamıştır. Bununla birlikte uygulanan anketteki kıstaslardan bir diğeri ise Eylül 2019 dönemindeki katılımcıların bakış açısını yansıtmasıdır. Değişken koşullar altında farklı zamanlarda yapılacak çalışmalarda başka sonuçların çıkabileceği unutulmamalıdır.

Araştırmanın kıstaslarından bir diğeri zaman darlığıdır. Anket çalışmasından yüksek verim elde etmek amacı ile yüz yüze anket yöntemi tercih edilmiştir. Bu

çerçevede anketin amacı anket formunun nasıl doldurulacağı net ve özel olarak anlatılmış, demografik faktörlerin yer aldığı bölümün önemi ve verilen cevapların gizli tutulacağı vurgulanmış, ayrıca isim belirtmeden doldurulan formun bilimsel amaçlı bir çalışmada kullanılacağı ve her bir önermenin hangi amaca yönelik olduğu ayrıntılı olarak açıklanarak katılımcıların anketi mümkün olduğunca eksiksiz doldurmaları sağlanmıştır.

Ayrıca, bu çalışmada evren ve örneklem seçiminde özellikli tarım ürünlerinin üretimine (elma) konu olan, sosyal yerleşiklik ve ekonomik kazanç kapsamında kooperatif faaliyetlerinin yoğun olduğu bir bölge olduğundan Eğirdir İlçesi kooperatif inceleme alanı olarak seçilmiştir. Ayrıca, kooperatif üyelerine ulaşmada ve veri toplamada kolaylık sağlaması ve izin süreçlerinin ivedi/kolay gerçekleşmesi nedeni ile bu bölge tercih edilmiştir.

Araştırmanın ana kitlesini Eğirdir ilçesinde faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ortakları oluşturmuş, Eğirdir ilçesinde bulunan 14 adet tarımsal kalkınma kooperatifinin toplam 1.566 ortağı olduğu ve bunların tamamının faal ortak olarak görüldüğü belirlenmiştir¹⁶. Ortak sayısı fazla olduğundan ana kitleyi en iyi temsil edebilecek örnek hacminin belirlenmesinde oransal örnek hacmi formülünden yararlanılmıştır¹⁷. Formülde %95 güven aralığı, %10 hata payı ve anket yapılacak minimum ortak sayısının mümkün olduğu kadar yüksek oranda olması için faal kooperatif ortaklarının oranı (ana kitleyi oluşturan) $p=0.50$ olarak alınarak örnek hacmi 91 kişi bulunmuştur. (Ek-A)

Sonuç olarak, sosyal bilim araştırmalarında sıklıkla ortaya çıkan subjektif değerlendirme sorunu da göz önünde bulundurularak; 1163 sayılı KK'na göre faaliyet gösteren Eğirdir ilçesindeki Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri özelinde araştırma kapsamında bastırılan 150 adet anket formundan cevaplanmayan ve eksik cevaplananlar değerlendirmeden çıkarılarak 100 adet değerlendirilebilir anket elde edilmiştir. Çalışmadaki minimum örnek hacmi 91 kişi iken, 100 kişi üzerinde anket uygulanarak örneklem tolerans gösterilebilir seviyede uygulanmıştır. Örneklem dağılımı kooperatiflerdeki ortak sayıları dikkate alınarak belirlenmiş, her bir kooperatif bir tabaka kabul edilerek tabakalı rastgele örnekleme yöntemi uygulanmış ve basit rastgele örnekleme yöntemi kullanılarak her tabakadan evren büyüklüğü ile orantılı olarak örneklem seçilmiştir.

¹⁶ Eğirdir İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müd. (Bilgi Edinme Başvurusu – 10.10.2018)

¹⁷ Newbold P., 2009, iktisat ve işletme için istatistik, Çeviren :Ümit Şenesen

3.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu kısımda yapılan ampirik çalışmaya ilişkin olarak, veri toplama tekniği ile verilerin analizi ve yorumunda izlenen yöntem açıklanmıştır.

3.4.1. Veri Toplama Tekniği (Materyal ve Yöntem)

Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket uygulaması benimsenmiştir. Araştırma kapsamında kooperatif denetçi, yönetici ve ortaklarının; demografik özelliklerinin bilinmesi, denetim kurulu faaliyetleri ile iç denetimin etkinliği hakkındaki bilgilerinin ölçülmesi ve iç denetim ile ilgili yargılarının belirlenmesi amacıyla anket formu geliştirilmiştir.

Başka bir deyişle, çalışmanın ana materyalini Eğirdir ilçesinde faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatifindeki denetçi, yönetici ve ortaklarla birebir görüşme yoluyla gerçekleştirilen anket çalışmasından (EK-B) elde edilen bilgiler oluşturmaktadır.

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu başta olmak üzere ilgili diğer mevzuat incelenerek, geniş çaplı literatür taraması yapılmış ve konu hakkında yayınlanmış olan makaleler, araştırma çalışmaları ve istatistiki bilgilerden yararlanılmıştır.

3.4.2. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmada bazı varsayımlardan hareket edilmiştir. Bunlardan ilki katılımcıların anketteki önermeleri isim belirtmeden doğru bilgiler çerçevesinde yanıtladıklarıdır. İkincisi ise, anketlerin yüz yüze görüşmelerle uygulanması sırasında katılımcıların önermeleri cevaplandırabilecek gerçek bilgiye sahip oldukları varsayımdır. Bununla birlikte, araştırmaya katılma, soruları yanıtlama ve gerçek durumlarını yansıtma gibi kararların tümünde katılımcıların bireysel ve çevresel faktörleri değerlendirme katılımcıların yanıtlarında risk, fayda-maliyet ya da kayıpları düşünerek yanıt vermelerini sosyal beğenilirlik noktasında etkilediği düşünülmemektedir. Çünkü her ne kadar tarımsal sektör yerleşik kültür ile uyumlu normlar yaratsa da çalışmanın araştırma seyrinde yanıtların sektörel değer yargıları ekseninde verildiği varsayılmıştır.

3.4.3. Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçları (Ölçekler)

Ankette kullanılan ölçekler ayrıntılı bir literatür taramasının sonucunda oluşturulmuştur. Ölçeğin, ölçmenin amacına uygunluğunun belirlenebilmesi amacı ekseninde hareket edilerek, kestirimlerin doğruluğuna odaklanılmaya çalışılmıştır. Geliştirilen anket genellikle daha önce yapılan çalışmaların varsayım ve önermelerinden oluşturulmuş, geniş bir teorik altyapıya sahip olduğundan ölçeklerin

geçerliliğinin yüksek olduğu gözlenmiş, bununla birlikte geçerliliği güçlendirmek için başka bir deyişle, kapsam geçerliliği noktasında bir ekonometri, biri sayısal yöntemler, biri stratejik yöntem alanlarında çalışma yapan üç öğretim üyesi tarafından anket değerlendirilmiş, ayrıca iki kooperatif yöneticisi ve iki denetçinin önerileri doğrultusunda geliştirilmiştir. Bu çerçevede, kapsam ölçütünde önermelerin alan uzmanları bakış açıları ile standartları karşılayıp karşılamadığı görüşlerine ilişkin anket içerik ve maddelerinin ölçülen alan ve teknik özellikleri yansıtırma derecesi ile kullanılacak değerlendirme alanını yansıttığı tespit edilmiştir.

Anket formunun birinci bölümünde araştırma katılımcılarının görev ve rolleri ile demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik 7 adet soru yer almaktadır. Anket formunun ikinci bölümündeki ifadelerin yanıtları için likert tipi (beş aralıklı) ölçek kullanılmıştır. Mesela, "Kooperatifimiz Denetim Kurulu üyeleri mesleki yeterlilik düzeyine haizdir" ifadesinin cevabı için:

1. Kesinlikle katılmıyorum
2. Katılmıyorum
3. Kısmen katılıyorum
4. Katılıyorum
5. Kesinlikle katılıyorum

seçenekleri sunulmuştur.

Sosyal bilimlerde ölçme aracı geliştirmek için kullanılan yöntemlerden biri olan likert modelinde; yanıtlayıcıların ölçekteki her maddenin anlamına ilişkin tutum derecesi belirlenmektedir. Bu çerçevede, yapısal geçerlilik özelinde ölçeğin hem kendi içerisinde hem de pratik dünyada diğer yapı yada değişkenlerle olan ilişkisini tamamlayacak Cronbach Alpha yöntemi uygulanmıştır.

Anket formu ile yöneltilen soruların yeterli sayıda, anlaşılır, tutarlı, araştırmayı doğrulayacak nitelikte ve bir bütünlük içerisinde olması, aralarında ilişki bulunması güvenilirlik açısından önemlidir. Bu açıdan “**denetim kurulu faaliyetleri ile iç denetimin etkinliği hakkındaki bilgileri**” ölçmede kullanılan anketin özelliklerini ve güvenilirliğini değerlendirmek üzere güvenilirlik analizi yöntemi uygulanmış, anket formu anlamlı sonuçlar verebilmesi amacı ile güvenilirlik testlerine tabi tutulmuştur. Güvenilirlik, geçerliliğinin ön koşulu olmakla birlikte ölçeğin tutarlılığını ve her ölçmede birbirine yakın sonuçlar vereceğini gösterir.

Güvenilirlik analizinde kullanılan modellerden biri olan Alfa (α) Modeli yöntemi ölçeklerin güvenilirliğini test etmede kullanılmıştır. Bu modelde testin her

maddesinin diğer maddelerle olan ilişkisi hesaplanmaktadır. Alfa Modelinde, 0 ile 1 arasında değişen Alfa (α) katsayısına göre ölçeğin güvenilirliği aşağıdaki şekilde yorumlanmaktadır (Kalaycı, 2010).

$0.00 \leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değil,

$0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük,

$0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir,

$0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir,

Araştırmanın güvenilirlik derecesini ölçmek amacı ile 21 adet önerme ve demografik faktörlerden oluşan anket formu 22 kişi üzerinde uygulanarak elde edilen veriler SPSS 22 paket programında değerlendirilmiş ve α katsayısı 0,986 olarak test edilmiş, anket formuna herhangi bir soru ekleme veya çıkarmaya gerek duyulmamıştır.

Anket sonucunda elde edilen veri seti için Alfa modelini uygulayarak elde edilen güvenilirlik analizi sonuçları ile 21 önermeye ait tanımlayıcı istatistikler (ortalamalar, varyanslar ve sorular arasındaki ilişkiyi gösteren varyans-kovaryans ile korelasyon matrisleri) Tablo 3.3’de verilmiştir.

21 önermede oluşan ölçek ortalaması 51,9800 ve standart sapması 17,24510 olarak hesaplanmış, genel ortalama (grand mean) 2,475; ortalama varyans 0,869 olarak elde edilmiştir. Yine 21 önermeye ait ortalamaların değişim aralığı 2,750; varyansların değişim aralığında 1,426 olarak tespit olunmuştur. Benzer şekilde önermeler arasındaki korelasyonların (inter-item correlations) genel ortalaması 0,805 iken, önermeler arasındaki minimum korelasyon 0,399 ve maksimum korelasyon 0,991 olarak hesaplanmıştır. Soru-Bütün (item-total) korelasyonları 0,748 ile 0,971 arasında değişen yüksek değerler olarak elde edilmiştir. Ölçeğin toplanabilirlik özelliğinin bozulmaması için soru ile bütün arasındaki korelasyon katsayılarının negatif olmaması ve 0,25 değerinden büyük olması beklenir. Çalışmada kullanılan ölçek için bu değerlerin kendi aralarında fazla bir değişim göstermediği söylenebilir.

Ölçek için hesaplanmış genel güvenilirlik katsayısı Alfa (Cronbach’s Alpha) değeri 0,986’dır. Bu yüksek bir değerdir ve kullanılan ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu ifade eder. Ölçekten herhangi bir soru çıkarıldığında elde edilecek Alfa katsayıları (Cronbach's Alpha if Item Deleted) tabloda verilmiş olup, bu katsayıların genel güvenilirlik katsayısı Alfa ile karşılaştırdığımızda hesaplanan değerlerin genel Alfa değeri olan 0,986’ya çok yakın ya da düşük olduğunu görülebilmektedir. Bu durum bütün soruların ölçekte yer alması gerektiğini ifade etmektedir. Önerme ölçekten çıkarıldığında elde edilen Alfa değeri genel Alfa’dan yüksek çıkıyor ise, o

soru güvenilirliği azaltan bir sorudur ve ölçekten çıkartılması gerekebilir. Aksi durum söz konusu ise, yani hesaplanan Alfa, genel Alfa değerinin altına düşüyor ise, o soru ölçekte yer alması gereken önemli bir önermedir (Kalaycı 2010).

Tablo 3.3. Tanımlayıcı İstatistikler

Item-Total Statistics					
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
s1	48,9000	271,566	,897		,985
s2	49,0700	269,217	,892		,985
s3	48,7000	272,495	,912		,985
s4	49,1600	256,944	,970		,984
s5	49,1300	257,953	,971		,984
s6	49,8300	268,163	,948		,984
s7	49,3900	276,159	,915		,985
s8	49,0200	284,767	,748		,986
s9	49,5400	278,736	,876		,985
s10	49,3800	266,319	,917		,985
s11	50,5300	275,807	,852		,985
s12	50,6800	280,624	,759		,986
s13	48,4800	258,293	,902		,985
s14	48,2800	259,315	,888		,985
s15	50,2800	270,446	,878		,985
s16	50,2300	266,421	,919		,985
s17	50,1800	273,745	,927		,985
s18	50,4800	276,555	,909		,985
s19	50,2800	271,234	,912		,985
s20	50,1300	267,003	,931		,984
s21	47,9300	266,955	,795		,986

Summary Item Statistics							
	Mean	Min	Max	Range	Maximum / Minimum	Variance	N of Items
Item Means	2,475	1,300	4,050	2,750	3,115	,641	21
Item Variances	,869	,241	1,667	1,426	6,921	,186	21
Inter-Item Correlations	,805	,399	,991	,592	2,486	,011	21

Scale Statistics			
Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
51,9800	297,394	17,24510	21

Reliability Statistics		
"Cronbach's Alpha"	"Cronbach's Alpha Based on Standardized Items"	"N of Items"
,986	,989	21

Bununla birlikte, anketler tesadüfî olarak belirlenen kooperatif ortakları ile yüz yüze görüşme yapılmak sureti ile uygulanmıştır. Gözden geçirme işlemi tamamlanmasının ardından bir kodlama planı geliştirilerek analiz ve değerlendirmeler yapılmıştır. Girilen verilerin tablolar haline getirilmesi, sınıflandırılması, tarif edici

istatistiklerin hesaplanması ve gerekli analizlerin yapılmasında daha önce belirtildiği üzere SPSS 22 (Statistical Packages of Social Sciences) paket programı kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin normal dağılıma uygunluğu Shaphiro-Wilk testi ile test edilmiş, normal dağılıma sahip özelliklerin iki bağımsız grupta karşılaştırılmasında Student-t testi, normal dağılmayan özelliklerin iki bağımsız grupta karşılaştırılmasında Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Ayrıca sayısal verilerin ikiden fazla bağımsız grupta karşılaştırılmasında normal dağılım gösteren özellikler için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve LSD çoklu karşılaştırma testleri, normal dağılmayan özellikler için ise Kruskal-Wallis testi ve All pairwise çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır.

Anket ölçeğinin yapı geçerliliğini sınamak, faktör yapısını ortaya koymak ve anket soruları arasındaki ilişkilerin anlamlılık düzeyini test etmek amacı ile elde edilen veriler faktör analizinde kullanılmıştır. Faktör analizinin amacı, değişkenler arasındaki ilişkiyi özetleyerek bu ilişkinin orijinal değişkenlerden türetilen birkaç değişken ya da faktör ile açıklanabilmesine olanak sağlayarak ve olabildiğince anlaşılır bir çözüm sunmaktır (Gorsuch, 1983). Bununla birlikte, yine yapı geçerliliğini test edebilmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi çalışmada kullanılmış olup, ölçüm araçlarının yaratılmasında (anket, test vb.), doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ise yaratılan bu modellerin çalışılan örneklem üzerinde doğrulanıp doğrulanmadığının test edilmesinde kullanılmaktadır.

Verilerin faktör analizi için uygunluğu üç yöntem ile belirlenebilmektedir. Bu yöntemler; Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi, Bartlett testi ve korelasyon matrisinin oluşturulmasıdır.

Verilerin faktör analizine uygunluğunun belirlenmesinde "değişkenler arasındaki korelasyon katsayısının incelenmesi" öncelikli olarak uygulanması gereken yöntemdir. Bu aşamada, değişkenler arası korelasyonun yüksek olması beklenir. Korelasyonun yüksek olması değişkenlerin ortak faktörler meydana getirme olasılığını artırdığı gibi, düşük korelasyonun varlığı da ortak faktörler oluşturma açısından olasılığın zayıf olduğunun göstergesidir.

Değişkenler arasında yüksek oranlı korelasyon bulunup bulunmadığı olasılığı Barlett testi ile test edilir. Burada önemli olan sıfır hipotezinin (Korelasyon matrisi birim matristir) kabul edilmemesidir. Mevcut analizin sürdürülebilmesi açısından bu hipotezin reddedilmesi gerekli bir şarttır. Değişkenler arası korelasyonların yüksek

olduğu ve verilerin faktör analizine uygunluğu sıfır hipotezinin reddedilmesi ile anlaşılır (Hair v.d. 1998).

Kısmi korelasyon katsayılarının büyüklüğü ile gözlenen korelasyon katsayıları büyüklüğünü karşılaştıran indeks Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ölçütüdür. Normal şartlarda bu ölçüt 0,5 değerinin üzerinde olmalıdır. Bu değer yüksek olması verilerin faktör analizine uygunluğu açısından önem kazanmaktadır. (Sharma 1996).

KMO Değeri	Yorum
0,50'nin altı	Kabul Edilemez
0,50	Zayıf
0,60	Orta
0,70	İyi
0,80	Çok İyi
0,90	Mükemmel

Bu çerçevede, belirlenen yargıların faktör analizine uygunluğunu test etmek için KMO ve Bartlett's test istatistiği kullanılmıştır. KMO değeri 0,888 bulunmuştur. "Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy değeri, değişkenler tarafından oluşturulan ortak varyans miktarını bildirmektedir. Bu değer 1,00'a yakın olması veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu gösterirken, 0,50'nin altına düşmesi bu datalar ile faktör analizi yapmanın doğru olmayacağını bildirmektedir." 0,80 – 0,90 arasındaki değerler çok iyi olarak nitelendirilmektedir. Bartlett's Test of Sphericity değeri ve onun anlamlılığı ise değişkenlerin birbirleri ile korelasyon gösterip göstermediklerini sınar. Bu değer anlamlılığı, yani Sig. değeri 0,10 ve daha üzerindeyse bu datalarla faktör analizi yapmanın uygun olmadığı söylenebilir. Burada görüleceği gibi iki değer de kullanılan veri setlerinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.4. KMO ve Bartlett's Test Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,888
Bartlett's Test of	Approx. Chi-Square	5458,901
Sphericity	df	210
	Sig.	,000

Veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığının değerlendirilmesinde korelasyon matrisine de bakılabilir. Değişkenler arasında korelasyon katsayıları 0,30 ve üzerinde ise, bu değişkenlerin yüksek olasılıkla faktörler oluşturabileceğini gösterir (Kalaycı 2010). Korelasyon matrisindeki en düşük değer bu çalışmada 0,554'dür.

Tablo 3.5. Dönüştürülmüş Faktör Matrisi

Değer Yargıları (Önermeler)		Bileşenler		Eigenvalues	Varyans	Eklemeli Varyans	Cronbach Alfa	KMO	Bartlett
		1	2						
Yönetim Denetim Mekanizması Faktörü	s12	Kooperatifimizde iç denetime yeterince önem verilir.	0,95	0,163	16,577	82,883	82,883	0,984	0,986
	s16	İç denetim, kooperatif yönetim uygulamalarının merkezinde yer almaktadır	0,869	0,458					
	s11	Kooperatifimizde iç denetim uygulanmaktadır.	0,862	0,377					
	s15	"İç denetim, kooperatif yönetimin yeterliliğini ve etkinliğini değerlendirerek yönetime güvence vermektedir"	0,835	0,432					
	s18	İç denetim, yönetim sisteminin integral (bütünleştirici) bir parçasıdır	0,815	0,494					
	s20	İç denetim, kooperatiflerde etkili bir kurumsal performansın gerçekleşmesini sağlamaktadır	0,812	0,522					
	s9	Denetim Kurulu üyeleri kooperatif ortaklarının talep ve önerilerini dikkate alır, denetim kurulu şeffaf bir şekilde tüm ortakların bilgi talebini karşılar.	0,788	0,478					
	s7	"Denetçiler, genel kurul namına kooperatifin bütün işlem ve hesaplarını tetkik eder."	0,753	0,557					
	s3	Kooperatif Denetim Kurulu üyelerinin Genel Kurulu toplantıya çağırma yetkileri vardır.	0,745	0,556					
	s19	"İç denetim, yönetimin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek amacıyla yönelik oluşturulan sistemli bir yaklaşımdır"	0,703	0,61					
	s6	"Kooperatifimizde denetim; Kooperatif yapısının, Faaliyetlerinin, İşlem ve hesaplarının yanlışlık, çelişki veya tutarsızlık içerip içermediğinin izlenmesi ve gözlenmesi için yapılan tüm çalışmaları kapsamaktadır."	0,682	0,665					
İşlevsel Fonksiyon Faktörü	s14	"Mutlak Kooperatifçilik ilkeleri (serbest giriş, demokratik yönetim, işletme fazlalarının oranlı olarak dağıtılması) kooperatifimizde uygulanmaktadır."	0,354	0,911	1,480	7,400	90,283	0,981	0,881
	s21	"Kurumsal yönetim anlayışının kooperatiflerde oluşması, değerinin artırılması ve kalitesinin sürdürülebilmesi için iç denetime işlevsellik kazandırılmalıdır."	0,244	0,891					
	s1	Kooperatifimizde ortakların maddi ve manevi çıkarlarını koruyan bir denetim kurulu vardır, denetim kuruluna güvenirim ve haklarımızı koruduğuna inanırım.	0,404	0,872					
	s2	Tüm ortaklar, kooperatifteki hakları ve denetim süreçleri ile ilgili bilgi sahibidir.	0,404	0,859					
	s13	"Kooperatiflerde kurumsal yönetim anlayışı ve ilkeleri gereklidir ve faydalıdır."	0,441	0,845					
	s4	Yönetim Kurulu üyeliğine seçilecek olanların seçilme şartlarını taşıyıp taşımadıkları denetçiler tarafından araştırılır.	0,575	0,793					
	s5	Kooperatif Denetim Kurulu üyeleri denetim yapabilme bilgi ve becerisine sahiptir.	0,589	0,779					
	s10	"Denetçiler her yıl yazılı bir raporla beraber tekliflerini genel kurula sunmaya mecburdurlar."	0,612	0,701					
	s17	"İç denetim, yönetim sürecinin diğer katılımcıları (yönetim kurulu, denetim komitesi ve dış denetim) arasında iş birliğini sağlamaktadır"	0,619	0,699					

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization. a. Rotation converged in 3 iterations.

Yapılan faktör analizde 8. sorunun ortak varyans değeri (0,589) diğer değişkenlere göre düşük olduğundan analizden çıkarılarak faktör analizi varimax rotasyonu ile tekrarlanmıştır. Yeni analiz sonucunda KMO değeri 0,881, Bartlett's değeri ise 0,000 olarak test edilmiştir. Ortak varyansların 0,850 ila 0,964 arasında değerler aldığı görülmüştür.

Temel Bileşenler Analizi yöntemi kullanılarak yapılan faktör analizinin nihai sonucuna ilişkin dönüştürülmüş faktör matrisi Tablo 3.5'de verilmiştir. Buna göre 21 değişken, 2 faktör alt gurubunda toplanmıştır. Sonuçlara göre ilk faktör grubu 3,6,7,9,11,12,15,16,18,19 ve 20. Sorulardan (k=11) oluşmuş, Cronbach Alfa değeri 0,984 olarak kaydedilmiş ve bu değer ile yüksek düzeyde bir güvenilirliğe sahip olduğu gözlenmiştir. Bu grup “Yönetmel denetim mekanizması faktörü” olarak adlandırılmıştır. İkinci faktör grubu ise 1,2,4,5,10,13,14,17 ve 21. sorulardan (k=9) oluşmuş, yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alfa değeri 0,981 olarak gözlenmiş ve bu grup “İşlevsel fonksiyon faktörü” olarak adlandırılmıştır. Bu iki faktörün ölçeğe ilişkin açıkladığı varyansın %90,283 olduğu görülmüştür.

Yönetmel denetim mekanizması faktörü; İç denetimin yapısı, uygulaması, önemi ve kapsamı ile denetçilerin şeffaflığı, çalışma alanı ve yetkileri gibi yargıları içermektedir. İşlevsel fonksiyon faktörü ise; Kooperatifçilik ilkelerinin uygulanması, Kurumsal yönetim ile iç denetim ilişkisi, denetim kuruluna güven gibi yargıları içermekte ve keşfedici faktör analizi ile ölçeğin geçerliliğinin pozitif doğrultuda test edilmesi sağlanmıştır.

3.5. Araştırma Bulguları

Araştırma kapsamında Eğirdir ilçesinde bulunan Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ortakları, yönetim ve denetçileriyle görüşülmüş, bu kişilerin kooperatif hakkındaki bilgi ve görüşlerinin öğrenilmesi yanında bilgilendirilmesi de hedeflenmiştir. Bu kapsamda hazırlanan ankette ortak, yönetici ve denetçilere aynı sorular yöneltilmiştir.

Ankette katılanlara toplam 21 önerme yöneltilmiş, ilk 10 soru denetim kurulu faaliyetlerine yönelik olarak sorulmuş, diğer sorular ise iç denetimin etkinliğini algılamaya yönelik olarak hazırlanmıştır.

Araştırma kapsamında kooperatiflerin ortak sayıları ile orantılı olarak rastgele seçilen 100 kişi ile görüşülmüştür. Bu bölümdeki bazı tablolarda verilen kategorik değişkenlerin tanıtıcı istatistiklerine ait değerler “Kesinlikle Katılmıyorum (1); Katılmıyorum (2); Kısmen Katılıyorum (3); Katılıyorum (4); Kesinlikle Katılıyorum (5)” şeklinde kodlanmıştır.

3.5.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamındaki kooperatif ortak, yönetici ve denetçilerinin % 10'u 35 ve daha altı yaş grubu içerisinde; % 29'u 36-45 yaş grubu içerisinde; %33'si 46-55 yaş grubu içerisinde; %28'i 55 ve üstü yaş grubu içerisinde yer almaktadır. Ayrıca katılanların %79'u erkek, %21'i kadındır. Tablo 3.6'da görüldüğü üzere ankete katılan ortakların %32'si ilköğretim; %27'si ortaokul; %38'i lise ve dengi; %3'ü üniversite ve üzeri mezuniyet derecesine sahiptir. Sonuç olarak, araştırmaya katılan ortakların orta yaş ve üstü ilk ve ortaöğretim eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan, 35 yaşın altındaki genç kooperatif ortaklarının oranı sadece %10'dur.

Tablo 3.6 Ortakların Demografik Özellikleri (Yaş ve Eğitim)

Yaş	Sayı	Oran (%)	Öğrenim	Sayı	Oran (%)
<35	10	10	İlkokul	32	32
36-45	29	29	Ortaokul	27	27
46-55	33	33	Lise	38	38
55>	28	28	Üniversite	3	3
	100	100		100	100

Eğirdir ilçesindeki tarımsal kalkınma kooperatifleri ortak, yönetici ve denetçilerin ortak olduğu kooperatif ve ankete katılım oranları Tablo 3.7'de verilmiştir.

Tablo 3.7 Ankete Katılım Oranları

KOOPERATİFİN ADI	KATILAN SAYISI	ORAN (%)
Ağilköy Köyü	9	9
Akdoğan Köyü	10	10
Eğirdir İlçe Merkezi	1	1
Aşağı Gökdere Köyü	9	9
Tepeli Köyü	13	13
Yuvalı Köyü	11	11
Eyüpler Köyü	2	2
Balkırı Köyü	5	5
Çay Köyü	8	8
Kırıntı Köyü	5	5
Yukarı Gökdere Köyü	12	12
Serpil Köyü	9	9
Bağlı Köyü	4	4
Pazarköy Kasabası	2	2
TOPLAM	100	100

Tablo 3.8'e göre araştırmaya katılan kooperatif ortak, yönetici ve denetçilerinin %67'si çiftçi, %8'i emekli, %5'u memur ve %20'si çiftçilik ve aynı zamanda diğer esnaflik kollarından birini yapmaktadır. Bunlardan %11'i denetçi, %69'u ortak ve %20'si yönetici pozisyonundadırlar.

Tablo 3.8. Ortakların Mesleki Dağılımı

Faaliyet Alanı	Sayı	Oran (%)
Çiftçi	67	67
Emekli	8	8
Memur	5	5
Serbest	20	20
	100	100

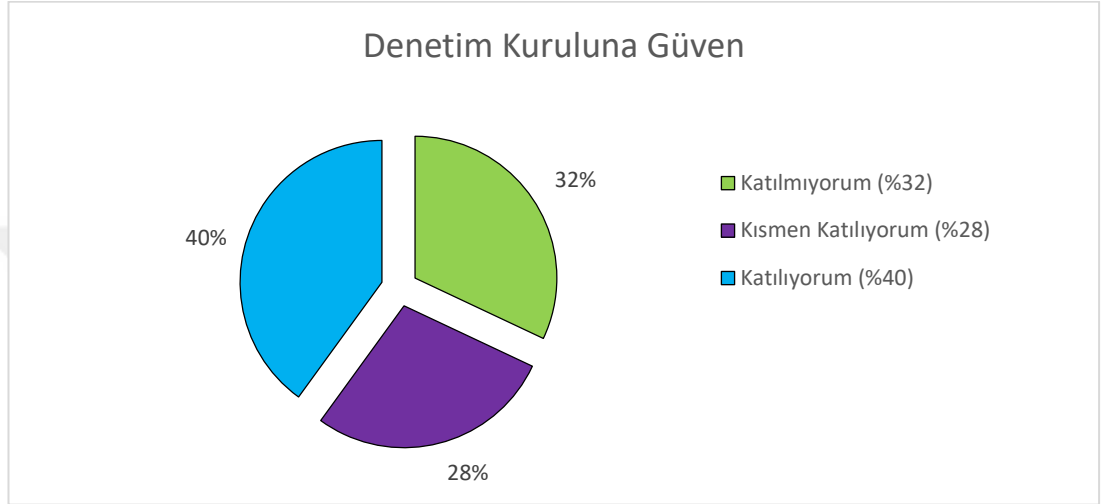
3.5.2. Denetim Kurulu Faaliyetlerine Yönelik Bulgular

Ankete katılan kooperatif ortaklarının denetim kurulunun faaliyetleri ile ilgili önermelere vermiş olduğu yanıtlar Tablo 3.9’da yer almaktadır. Denetim Kurulu faaliyetlerine ilişkin sorular genellikle KK’nun denetimle ilgili hükümleri referans alınarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede, “**H1: Kooperatif ortaklarının etkin denetim sisteminin kurulmasına yönelik farkındalık düzeyleri yüksektir.**” Hipotezini test edebilmek amacıyla anket sorularından elde edilen katılma dereceleri (skorları) yorumlanmaya çalışılmıştır. Kanunda denetimle ilgili olarak öngörülen hükümler çok açık olmasına rağmen; ortaklar, yöneticiler ve denetçiler tarafından kanun hükümlerine yeterince nüfuz edilememesi veya kanun hükümlerinin yanlış yorumlanması ya da kanunun hiç bilinmemesinden dolayı sorulara verilen cevapların genellikle olumsuz olduğu anlaşılmıştır. Ortakların eğitim düzeyinin genellikle ilk ve orta dereceli olmasının verilen olumsuz cevapları tetiklediği düşünülmektedir.

Tablo 3.9. Denetim Kurulu Faaliyetlerine İlişkin Bulgular

Kooperatif Ortaklarının Yargıları	1	2	3	4	5
Kooperatifimizde ortakların maddi ve manevi çıkarlarını koruyan bir denetim kurulu vardır, denetim kuruluna güvenirim ve haklarımızı koruduğuna inanırım.	0	32	28	40	0
Kooperatifteki haklarım ve denetim süreçleri ile ilgili bilgi sahibiyim.	9	21	40	30	0
Kooperatif Denetim Kurulu üyelerinin Genel Kurulu toplantıya çağırma yetkileri vardır.	0	12	58	20	10
Yönetim Kurulu üyeliğine seçilecek olanların seçilme şartlarını taşıyıp taşımadıkları denetçiler tarafından araştırılır.	19	21	29	31	10
Kooperatif Denetim Kurulu üyeleri denetim yapabilme bilgi ve becerisine sahiptir.	16	54	21	9	0
Kooperatifimizde denetim "Kooperatif yapısının, Faaliyetlerinin, İşlem ve hesaplarının yanlışlık, çelişki veya tutarsızlık içerip içermediğinin izlenmesi ve gözlenmesi için yapılan" tüm çalışmaları kapsamaktadır.	25	45	20	10	0
Denetçiler, genel kurul namına kooperatifin bütün işlem ve hesaplarını tetkik eder.	0	52	37	11	0
Ortaklar gerekli gördükleri hususlarda denetçilerin dikkatini çekmeye ve açıklama yapılmasını istemeye yetkilidirler.	0	14	76	10	0
Denetim Kurulu üyeleri kooperatif ortaklarının talep ve önerilerini dikkate alır, denetim kurulu şeffaf bir şekilde tüm ortakların bilgi talebini karşılar.	0	63	30	7	0
Denetçiler her yıl yazılı bir raporla beraber tekliflerini genel kurula sunmaya mecburdurlar.	9	51	11	29	0

“Kooperatifimizde ortakların maddi ve manevi çıkarlarını koruyan bir denetim kurulu vardır, denetim kuruluna güvenirim ve haklarımızı koruduğuna inanırım” ifadesine araştırmaya katılan kooperatif ortaklarının %40’ı katıldığı, %28’i kısmen katıldığı, %32’si ise katılmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Bu soruya verilen yanıtlar göz önüne alındığında araştırmaya katılan ortakların maddi ve manevi çıkarlarını koruduğuna ilişkin denetim kuruluna güvende çekimser kaldıkları anlaşılmıştır.

Şekil 3.1 Ortakların Denetim Kuruluna Güven Konusundaki Görüşleri

Araştırmaya katılan kooperatif ortaklarının % 30’u kooperatifteki haklarını bildiğini ve denetim süreci ile ilgili bilgi sahibi olduğunu belirtmiş, % 40’ı bu hususa kısmen katıldığını, % 21’i katılmadığını, % 9’u ise kesinlikle katılmadığını ifade etmiştir.

Araştırmaya katılan ortakların % 10’u “Kooperatif Denetim Kurulu üyelerinin Genel Kurulu toplantıya çağırma yetkileri vardır” görüşüne kesinlikle katıldıkları, %20’si katıldıkları, %58’i kısmen katıldıkları, %12’si ise katılmadıkları yönünde görüş bildirmişlerdir. KK’nun 43. Maddesinde gerektiğinde denetçilerin genel kurulu toplantıya çağırmaya yetkili olduğu belirtilmiştir. Ankete katılanların bu hususta yeterince bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir.

“Yönetim Kurulu üyeliğine seçilecek olanların seçilme şartlarını taşıyıp taşımadıkları denetçiler tarafından araştırılır” ifadesine, katılımcıların %29’u kısmen katıldığı, %10’u kesinlikle katıldığı, %31’i katıldığı, %21’i katılmadığı ve %19’u kesinlikle katılmadığı yönünde görüş bildirmiştir. KK’nun 56. Maddesinde yönetim

kurulu üyelik şartlarının denetçiler tarafından araştırılacağı belirtilmiştir. bu konu hakkında da ankete katılanlar yeterince bilgi sahibi değildir.

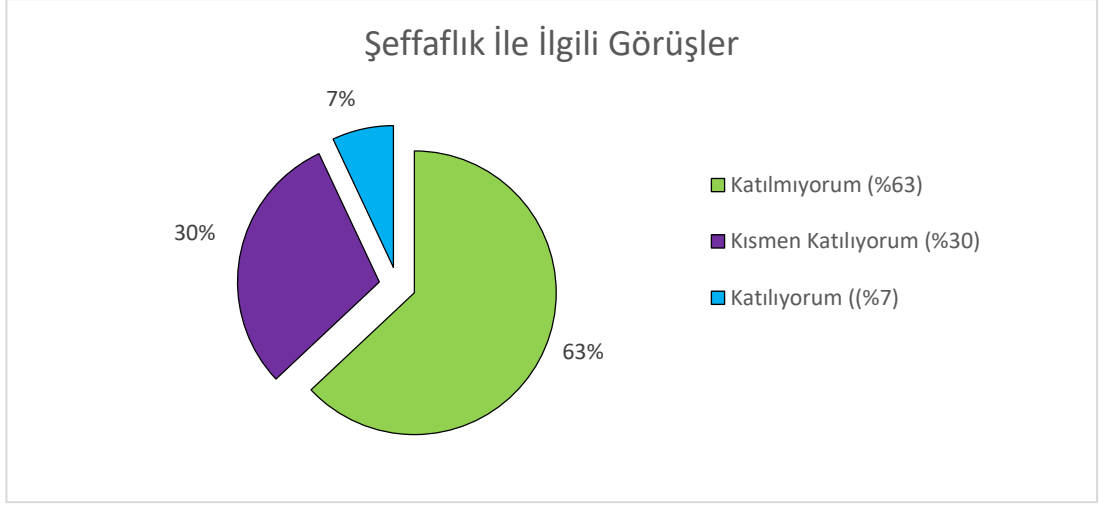
Araştırmaya katılan kooperatif ortaklarının %70'i Denetim Kurulu üyelerinin denetim yapabilme bilgi ve becerisine sahip olmadığını ifade etmiştir. Katılanların sadece %9'u bu konuda olumlu görüş belirtmiştir. Yapılan saha araştırmasında denetçilerin ilk ve orta dereceli eğitim kurumu mezunları olduğu mesleklerinin ise çiftçilik ve işçi emeklisi olduğu, herhangi bir denetim eğitimi almadıkları gözlemlenmiştir. KK'nun 66. Maddesinde "Denetçiler, işletme hesabıyla bilançonun defterlerle uygunluk halinde bulunup bulunmadığını, defterlerin düzenli bir surette tutulup tutulmadığını ve işletmenin neticeleriyle mameleki hakkında uyulması gerekli olan hükümlere göre işlem yapılıp yapılmadığını incelemekle yükümlüdürler" hükmünü içermektedir. Bu konularda eğitim almayan ve muhasebe bilgisi olmayanların denetim yapma bilgi ve becerisine sahip olması beklenmemelidir.

"Kooperatifimizde denetim; Kooperatif yapısının, Faaliyetlerinin, İşlem ve hesaplarının yanlışlık, çelişki veya tutarsızlık içerip içermediğinin izlenmesi ve gözlenmesi için yapılan tüm çalışmaları kapsamaktadır" ifadesine araştırmaya katılanların %70'i olumsuz görüş bildirmiştir. Ortakların %20'si bu hususa kısmen katıldığını, %10'u ise katıldığını ifade etmiştir.

KK'nun 61. Maddesinde Denetçilerin "genel kurul namına kooperatifin bütün işlem ve hesaplarını tetkik edeceği" hüküm altına alınmasına rağmen araştırmaya katılan kooperatif ortaklarının %52'si denetçilerin bu yetkisinin olmadığını belirtmiştir. Kooperatiflerde fiili denetim yapılmamasından kaynaklı olarak ortaklarda böyle bir algı geliştiği düşünülmektedir.

"Ortaklar gerekli gördükleri hususlarda denetçilerin dikkatini çekmeye ve açıklama yapılmasını istemeye yetkilidir" sorusuna araştırmaya katılanların %76'sı kısmen katıldığı, %14'ü katılmadığı, %10'u ise katıldığı yönünde görüş bildirmiştir. KK'nın 66. Maddesinde bu hüküm açık olarak yazmakta olup, ortakların kanun hükümlerine yeterince bilmediklerinden bu konuda eksik kaldıkları anlaşılmaktadır.

"Denetim Kurulu üyeleri kooperatif ortaklarının talep ve önerilerini dikkate alır, denetim kurulu şeffaf bir şekilde tüm ortakların bilgi talebini karşılar" şeklindeki soruya araştırmaya katılanların %63'ü olumsuz görüş bildirmiştir. Bu durum denetim kurulunun şeffaf olmadığının göstergesi olarak yorumlanabilir.

Şekil 3.2 Ortakların Denetleme Kurulunun Şeffaflığı Hakkındaki Görüşleri

Araştırmaya katılan ortakların %60'ı denetçilerin “her yıl yazılı bir raporla beraber tekliflerini genel kurula sunmaya” mecbur olmadığı, %29'u ise mecbur olduğu yönünde görüş bildirmiştir. KK'nın 67. Maddesi “Denetçiler her yıl yazılı bir raporla beraber tekliflerini genel kurula sunmaya mecburdurlar” hükmüne amirdir. Denetçiler görevleri çerçevesinde işlerin yürütülmesinde gördükleri noksanlıkları, kanun veya ana sözleşmeye aykırı hareketleri bundan sorumlu olanların bağlı bulundukları organa ve gerekli hallerde aynı zamanda genel kurula haber vermekle yükümlüdürler.

Yukarıdaki açıklama ve analizler neticesinde önermelere verilen cevaplar doğrultusunda çalışma kapsamındaki “**H1: Kooperatif ortaklarının etkin denetim sisteminin kurulmasına yönelik farkındalık düzeyleri yüksektir.**” hipotezi doğrulanmıştır.

3.5.3. İç Denetim Etkinliği ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Katılımcıların iç denetimin etkinliği ile ilgili önermelere vermiş olduğu yanıtlar çerçevesinde “**H2: Kooperatif ortaklarının iç denetim sisteminin teknik uyum ve etkililik yönünden uygulanmasına yönelik algıları yüksektir.**” Hipotezini test edebilmek amacıyla yapılan değerlendirmeler bu bölümde tablolar yardımıyla irdelenmiştir.

Tablo 3.10. Kooperatiflerin İç Denetimi Uygulama Durumu

Ölçek	Ortak Sayısı	Oran (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	70	70
Katılmıyorum	15	15
Kısmen Katılıyorum	15	15
Katılıyorum	0	0
Kesinlikle Katılıyorum	0	0
	100	100

Araştırmaya katılan kooperatif ortaklarının % 70'i iç denetimin hiç uygulanmadığını, %15'i uygulanmadığı ve %15'i ise kısmen uygulandığını belirtmiştir. Günümüzde iç denetimin önemi ve gerekliliği gün geçtikçe artmaktadır. İç denetimin uygulanmadığı kooperatiflerde iyi ve etkili bir kurumsal yönetimden söz etmek oldukça zordur.

Tablo 3.11. Kooperatiflerin İç Denetime Verdiği Önemin Durumu

Ölçek	Ortak Sayısı	Oran (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	80	80
Katılmıyorum	10	10
Kısmen Katılıyorum	10	10
Katılıyorum	0	0
Kesinlikle Katılıyorum	0	0
	100	100

Araştırmaya katılanların iç denetim gerekliliği ve önemi konusunda verdikleri cevaplar göstermektedir ki, kooperatiflerde iç denetime yeterince önem verilmemektedir. “Kooperatifimizde iç denetime yeterince önem verilir” sorusuna araştırmaya katılanların % 80'i kesinlikle katılmıyorum, % 10'u katılmıyorum, %10'u ise kısmen katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve yönetim anlayışındaki değişmelere paralel olarak kooperatiflerinde faaliyetlerinin hızlı bir şekilde büyümesiyle birlikte mali işlemler üzerindeki hâkimiyetin sağlanabilmesi açısından iç denetim birimlerinin gerekliliğine duyulan ihtiyacın artması beklenirken, kooperatiflerde iç denetime önem verilmemesinin nedeni olarak denetçilerin sorumluluklarının bilincinde olmaması ve mesleki yeterlilik düzeyine haiz olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 3.12. Kooperatiflerde Kurumsal Yönetimin Gerekliliği

Ölçek	Ortak Sayısı	Oran (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	40	40
Kısmen Katılıyorum	0	0
Katılıyorum	30	30
Kesinlikle Katılıyorum	30	30
	100	100

Kurumsal yönetim, kooperatiflerin her türlü faaliyetlerinin, taraflara karşı sorumluluklarının bilincinde olarak, kooperatiflerin değerini ve verimliliğini arttıran, önceden planladığı hedefleri tutturan, bunu yaparken yasalara uygun, etik değerler çerçevesinde çalışmalarda bulunan bir sistemdir. Araştırmaya katılanların %30'u kurumsal yönetim anlayışı ve ilkelerinin uygulanması gerekliliğine kesinlikle

katıldığını, % 30'u katıldığını, % 40'ı ise katılmadığını ifade etmiştir. Bu oranlar kurumsal yönetim anlayışı ve uygulamalarından kooperatif ortaklarının haberdar olduğu ve bunu uygulama çabası içerisinde bulunduğunun bir göstergesi olup, kurumsal yönetimin gerekli olmadığını düşünen ortakların sayısının da az olmadığı gözden kaçırılmamalıdır.

Tablo 3.13. Dünyaca Kabul Görmüş Kooperatifçilik İlkeleri

Ölçek	Ortak Sayısı	Oran (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	30	30
Kısmen Katılıyorum	10	10
Katılıyorum	20	20
Kesinlikle Katılıyorum	40	40
	100	100

Kooperatifçilik ilkeleri “ilk olarak 1937 yılında ‘ICA’ tarafından mutlak ve ikinci derece ilkeler olarak saptanmış ve birlik tarafından mutlak ilkeler (serbest giriş, demokratik yönetim, işletme fazlalarının oranlı olarak dağıtılması) zorunlu hale getirilmiştir.” Araştırmaya katılan kooperatif ortaklarının % 40'ı kooperatifçilik ilkelerinin kesinlikle uygulandığını, % 20'si uygulandığını, % 10'u kısmen uygulandığını ve geriye kalanlar ise uygulanmadığını ifade etmişlerdir. Yapılan saha çalışmalarında kooperatife giriş konusunda bir sıkıntı yaşanılmadığını, kooperatif yönetimlerinden bir takım sıkıntıların olduğu, siyasi çekişmelerin kooperatif yönetimlerinde oldukça kendini gösterdiği, kooperatiflerin işletme fazlası vermediği gözlemlenmiştir. Bu soruya verilen olumsuz cevapların demokratik yönetim ilkesinden kaynaklı olduğu değerlendirilmektedir. Kooperatifçilik ilkelerinin etkin bir şekilde uygulanması ortaklar açısından ve kooperatifin doğrudan ilişki içerisinde olduğu diğer paydaşlar açısından yararlı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Kooperatifçilik ilkelerini uygulayan kooperatiflerin, ortaklarına, çalışanlarına, devlete ve tüm topluma sağlayacağı yararlar bulunmaktadır.

Tablo 3.14. İç Denetim Yeterliliği ve Etkinliği

Ölçek	Ortak Sayısı	Oran (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	50	50
Katılmıyorum	40	40
Kısmen Katılıyorum	0	0
Katılıyorum	10	10
Kesinlikle Katılıyorum	0	0
	100	100

“İç denetim, kooperatif yönetim sisteminin yeterliliğini ve etkinliğini değerlendirerek yönetime güvence vermektedir” görüşüne katılımcıların % 50'si

kesinlikle katılmıyorum, % 40'ı katılmıyorum ve %10'u ise katılıyorum şeklinde cevap vermişlerdir. Bu görüşe katılımın epeyce düşük olduğu görülmektedir. Oysaki iç denetim faaliyetlerinden yararlanılması hata, hile ve suiistimalleri önleyecek olup tüm ortaklar ve diğer paydaşlar arasında dengenin kurulması açısından da güven sağlayacak, gelecekte teknolojik gelişmelerin sağlayacağı yeni olanakların yardımı ile kooperatif yönetimin en sağlam güvencesi olacaktır. İç denetimin, kurumsal yönetimden sorumlu olanlara, değer katabileceği, güvence ve danışmanlık olarak değerlendirilebilecek iki tip katkısı vardır. Güvence hizmeti konusunda, bir mesleki iç denetim faaliyeti, iyi Kurumsal Yönetim, risk yönetimi ve iç kontrol sağlamak amacına yönelik süreçlerin etkinliği ve amaca uygunluğu konusunda objektif bir güvence sağlayarak yönetim güvencesini destekler. Yaptığı çalışmanın bir parçası olarak, böyle bir faaliyet, bu alanlardaki gelişmeler konusunda önerilerde bulunur, bu gelişmelere imkân sağlar ve danışmanlık hizmetleri verir (Kurnaz, 2006: 178).

Tablo 3.15.Kooperatiflerde Yönetim ve İç Denetim İlişkisi

Kooperatif Ortaklarının Yargıları	1	2	3	4	5
İç denetim, kooperatif yönetim uygulamalarının merkezinde yer almaktadır	55	25	10	10	0
İç denetim, yönetim sürecinin diğer katılımcıları (yönetim kurulu, denetim komitesi ve dış denetim) arasında iş birliğini sağlamaktadır	40	40	20	0	0
İç denetim, yönetim sisteminin entegral (bütünleştirici) bir parçasıdır	60	30	10	0	0
İç denetim, yönetimin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek amacına yönelik oluşturulan sistemli bir yaklaşımdır	55	25	20	0	0
İç denetim, kooperatiflerde etkili bir kurumsal performansın gerçekleşmesini sağlamaktadır	45	35	10	10	0
Kurumsal yönetim anlayışının kooperatiflerde oluşması, değerinin artırılması ve kalitesinin sürdürülebilmesi için iç denetime işlevsellik kazandırılmalıdır	0	20	0	35	45

“İç denetim, kooperatif yönetim uygulamalarının merkezinde yer almaktadır” görüşüne ankete katılanların % 55'i kesinlikle katılmıyorum, % 25'i katılmıyorum, % 10'u kısmen katılıyorum ve % 10'u katılıyorum şeklinde görüş bildirmişlerdir. Bu sonuçlardan hareketle, kooperatiflerin değişen şartlara paralel olarak iç denetim faaliyetlerini değiştirmedikleri anlaşılmaktadır. Çünkü günümüzün yönetim ilkeleri, iç denetim faaliyetleri konusunda bir yenilik ve değişiklik getirmektedir. İç denetim uygulamalarının yönetim ilkelerinin merkezinde yer almaması bu iki kavramın birlikte yürütülmediğinin göstergesidir. İç denetim, objektif güvence sağlayarak yönetim sistemlerinin etkin çalışmasına yönelik faaliyetleri sürdürür ve yönetime önerilerde bulunur. Bu nedenle iç denetçiler, kurumsal yönetim anlayışının temel mekanizmaları

olan yönetim kurulu ve üst yönetim (genel kurul) için en önemli bağımsız kontrol ve denge araçları olarak değerlendirilmektedir.

“İç denetim, yönetim sürecinin diğer katılımcıları (yönetim kurulu, denetim komitesi ve dış denetim) arasında iş birliğini sağlamaktadır” önermesine ankete katılanların %40’ı kesinlikle katılmıyorum, %40’ı katılmıyorum ve %20’si ise kısmen katılıyorum şeklinde cevap vermişlerdir. Bilindiği gibi yönetim mekanizmalarından bir tanesi olan denetim komiteleri de iç ve dış denetçilerin aralarındaki işbirliğini mümkün olduğunca etkili ve verimli kılmak için iç ve dış denetçiler arasında görüş alış verişini ve iş birliğini teşvik edici rol oynamaktadır. İç ve dış denetçiler arasındaki iş birliğinin amacı ilgili bütün tarafların katkılarını daha verimli ve etkili hale getirerek denetimin optimize edilmesidir. Bu işbirliği, denetim komitesi ile iç ve dış denetçi arasında düzenli aralıklarla toplantılar yapılmasına dayanmaktadır (Basel, 2000: 109).

“İç denetim, yönetim sisteminin entegral (bütünleştirici) bir parçasıdır” görüşüne ankete katılanların % 60’ı kesinlikle katılmıyorum, % 30’u katılmıyorum, %10’u ise kısmen katılıyorum şeklinde cevap vermişlerdir. İç denetimin, yönetim sisteminin bütünleştirici bir parçası olması, işletmelerde kurumsal yönetim anlayışı uygulamalarının artmasına neden olmaktadır. Ayrıca kurumsal yönetim anlayışı ile iç denetçilerin rol ve sorumlulukları artar, iç denetim elemanlarının yetkinliğine daha çok önem verilir. Yetkin iç denetçi; teknik yetkinlik, eğitim, uyum sağlama, anlama, inisiyatif kullanma, bağımsızlık, objektiflik ve sorumluluk kalitesini bütünleştirir.

“İç denetim, yönetimin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek amacına yönelik oluşturulan sistemli bir yaklaşımdır” görüşüne katılımcıların %55’i kesinlikle katılmıyorum, 25’i katılmıyorum ve % 20’si kısmen katılıyorum şeklinde görüş bildirmişlerdir. Tablo 3.15’de verilen olumsuz cevapların oranı yüksek olması günümüz iç denetim anlayışı için kabul edilebilir bir durum değildir. İç denetim, “bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacını güden bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir” şeklinde tanımlanmıştır. İç denetimin amacı, “kurumun risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek amacına yönelik sistemli ve disiplinli bir yaklaşım getirerek kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmak” biçiminde ifade edilmiştir.

“İç denetim, kooperatiflerde etkili bir kurumsal performansın gerçekleşmesini sağlamaktadır” ifadesine katılımcıların % 45’i kesinlikle katılmıyorum, % 35’i katılmıyorum, %10’u kısmen katılıyorum ve %10’u katılıyorum şeklinde görüş bildirmişlerdir. Tablo 3.15’de olumsuz cevap verilmesi dikkate değerdir. "Kurum

içinde etik kod ve değerlerin geliştirilmesi, etkili bir kurumsal performans yönetimi ve hesap verebilirlik, risk ve kontrol bilgilerinin kurumun gerekli alanlarına etkili bir biçimde iletilmesi, yönetim kurulunun, denetim kurulunun, iç ve dış denetçilerin ve üst yönetimin faaliyetleri arasında eşgüdüm sağlamak ve bunlar arasında gerekli bilgilerin etkili bir şekilde iletimini sağlamalıdır"¹⁸ Bu durumda kooperatiflerin etik olarak kendilerini geliştiremedikleri ve hesap verebilir olmadıkları anlaşılmaktadır.

“Kurumsal yönetim anlayışının kooperatiflerde oluşması, değerinin artırılması ve kalitesinin sürdürülebilmesi için iç denetime işlevsellik kazandırılmalıdır” önermesine ankete katılan ortakların % 45’i kesinlikle katılıyorum, %35’i katılıyorum, %20’si katılmıyorum şeklinde cevap vermişlerdir. Bu sonuçlar, ortakların iç denetim konusunda ön yargılı olmadığını, iç denetime işlevsellik kazandırılması gerekliliği görüşünde olduklarını göstermekle birlikte, uygulamalara bakıldığında bu durumun sadece düşünceden ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Kooperatiflerin en iyi yönetim uygulamalarını gerçekleştirebilmeleri için iç denetçilerin hem iç değerlendirmeleri, hem de uygun dış değerlendirme kuruluşlarının yapacağı değerlendirmeleri izleyerek, iç denetim faaliyetinin bütününe yönelik bir kalite güvencesi geliştirmesi ve uygulaması gerekmektedir.

Çalışmanın bu kısmında yapılan analiz ve değerlendirmeler sonucunda **“H₂: Kooperatif ortaklarının iç denetim sisteminin teknik uyum ve etkililik yönünden uygulanmasına yönelik algıları yüksektir.”** hipotezi reddedilmiştir.

3.5.4. Demografik Faktörler ile İç Denetim Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Çalışmanın bu kısmında **“H₃: Katılımcıların demografik özellikleri ile iç denetim etkinliğine yönelik algıları arasında anlamlı ilişki vardır.”** Hipotezini test edebilmek amacıyla; öncelikle kategorik değişkenlere ait tanıtıcı istatistiksel bilgiler Tablo 3.16’da verilmiştir. Tablodaki Ki kare değeri Kruskal Wallis testinden, F değeri ANOVA testinden, Z değeri Mann Whitney U testinden elde edilmiştir.

21 sorudan oluşan ölçeğin toplam puanının pozisyona göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği gözlenmiştir (p=0,001). Yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda denetçi (29,36+0,81) ve yönetici (35,65+2,58) pozisyonunda olan bireylere kıyasla ortak (60,32+14,12) pozisyonunda ölçeğinin daha yüksek değerlerde seyrettiği gözlenmiştir.

¹⁸ <http://www.tide.org.tr> (Erişim: 19.11.2018)

Tablo 3.16. Kategrik Değişkenlerin Tanıtıcı İstatistikleri

		n	%	Ort.	Standart Sapma	Test İst	P
Pozisyonu	<i>Denetci</i>	11	11,0	29,36 ^a	0,81	Ki kare= 65,660	.001
	<i>Ortak</i>	69	69,0	60,32 ^b	14,12		
	<i>Yonetici</i>	20	20,0	35,65 ^a	2,58		
Koop_Adı	<i>A_gokder</i>	9	9,0	38,78	4,15	Ki-Kare=1,684	0,431
	<i>Agil</i>	9	9,0	38,44	7,76		
	<i>Akdogan</i>	10	10,0	43	7,7		
	<i>Bagilli</i>	4	4,0	49,5	0,58		
	<i>Balkiri</i>	5	5,0	40	10,75		
	<i>Caykoy</i>	8	8,0	48,75	10,61		
	<i>Eyupler</i>	2	2,0	33	5,66		
	<i>I_merkez</i>	1	1,0	37	.		
	<i>Kirinti</i>	5	5,0	47,8	13,81		
	<i>Pazar</i>	2	2,0	47,5	14,85		
	<i>Serpil</i>	9	9,0	58,44	11,64		
	<i>Tepeli</i>	13	13,0	58,15	15,96		
	<i>Y_gokder</i>	12	12,0	61	18,69		
	<i>Yuvali</i>	11	11,0	75,82	20,04		
Yaş	35<	10	10,0	61,1	20,05	Ki-Kare=2,909	0,406
	36-45	29	29,0	48,93	15,53		
	46-55	33	33,0	52,91	16,97		
	>56	28	28,0	50,79	17,94		
Cinsiyet	<i>Erkek</i>	79	79,0	51,23	18,14	Z=-1,314	0,189
	<i>Kadın</i>	21	21,0	54,81	13,32		
Meslek	<i>Ciftci</i>	67	67,0	48,41	14,73	F=1,581	0,186
	<i>Emekli</i>	8	8,0	52,17	17,07		
	<i>Memur</i>	5	5,0	60,89	17,81		
	<i>Serbest</i>	20	20,0	54,71	19,52		
Eğitim	<i>İlkokul</i>	32	32,0	50,72	14,71	Ki-Kare=1,383	0,71
	<i>Ortaokul</i>	27	27,0	51,37	18,69		
	<i>Lise</i>	38	38,0	52,58	18,38		
	<i>Lisans</i>	3	3,0	63,33	18,58		

Ölçeğin toplam puanı farklı yaş gruplarındaki bireylerde benzer değerlerde seyrettiği istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılıkların olmadığı gözlenmiştir ($p>0,05$).

Ölçeğin toplam puanı kadın ve erkeklerde benzer değerlerde seyrettiği istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılıkların olmadığı gözlenmiştir ($p>0,05$).

Ölçeğin toplam puanı meslek bakımından benzer değerlerde seyrettiği istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılıkların olmadığı gözlenmiştir ($p>0,05$).

Ölçeğin toplam puanı bireylerin eğitim düzeyleri bakımından benzer değerlerde seyrettiği istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılıkların olmadığı gözlenmiştir ($p>0,05$).

Sosyal bilim araştırmalarının genelinde olduğu gibi bu çalışmada da katılımcıların, risk alma, belirsizlik toleransı, güven durumu, yenilikçilik, kendini gerçekleştirme, ait olma ve başarıma ihtiyacı, denetim odağı gibi alanlar düşünsel farklılıklar yaratmaktadır. Kooperatifçilik, işsizliğin önlenmesinde, ekonomik büyümenin hızlandırılmasında ve toplumsal yapıda değişimci ve yenilikçi bir sürecin başlatılmasında önemli bir araç olarak görülmektedir. Dolayısıyla kooperatifçilik potansiyeline sahip bireylerin iş hayatı yada bir bütün olarak sosyoekonomik sisteme katılması büyük önem taşımaktadır. Bu bireylerin ortaya çıkarılması ve birlik ruhunun geliştirilmesi için; bireyin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel yapı, aile, toplumsal davranış örüntüleri, eğitimin kalitesi, düzeyi, genel ekonomik koşullar ile devletin kooperatifçiliğin gelişmesine ilişkin teşvik edici tutum ve uygulamaları gereklidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde korporasyon ruhuna sahip kişilerin yetişmesi ekonomik gelişme ve büyüme için yaşamsal öneme sahiptir.

Çalışmada, bireylerin her ne kadar sınırlı korporasyon olarak bir araya gelmeleri yönünde çaba birliğini yansıtan kooperatif üye ve ortakların iç denetim etkinliğine yönelik anlamlı bir ilişkinin bulunmamasının bireylerin motivasyonu, özgüveni, risk üstlenebilme cesareti ve başarı ihtiyaçlarının aynı düzeyde olmadığı biçiminde yorumlanabilir. Ek olarak, Türkiye’de kooperatifçiliğin gelişip yaygınlaşmasıyla bireyin motivasyonu, özgüveni, risk üstlenebilme cesareti ve başarı ihtiyacı arasında ilişki olduğu değerlendirilse de kooperatifçilik kültürünün artırılmasının teşvik edilmesi, yeni kurulacak kooperatiflere yönelik destek ve artırılması, eğitimlerin yaygınlaştırılması gibi uygulamalar ülkemizde bireylerin kooperatifçiliğe yönelmesi ve alanın gelişmesi açısından önemlidir. Ancak, çalışmada demografik faktörler ile iç denetim etkinliği algısı arasında bir ilişkinin olmaması

aidiyet, sosyalleşme yada diğer psikolojik amaçlar ile kooperatiflere üye/ortak olunması biçiminde yorumlanabilir. Yine, katılımcıların üyesi oldukları kooperatifte ilk aidiyet duygusunu yaşama bağlılık algısında yükseklik ön planda bulunduğundan demografik değişkenler ile etkin iç denetim algısı arasında istatistikî olarak anlamlı bir farklılık olmadığına yönelik yordamlanabilir.

Diğer bir bakış açısıyla birlikte, birçok kooperatifte faaliyet programlarının resmi olmayan bir şekilde, birbirinden kopuk, deneme aşamasında aktiviteler şeklinde kalmakta, birçok kooperatif genellikle kısa vadede kazanca dönüşecek programlara yatırım yapmayı tercih etmekte, ürün geliştirme, tohum ıslahı, ekim alanlarının genişletilmesi, modernizasyon ya da süreç geliştirme gibi maliyet-getiri hesabı kolay yapılamayan, ürünü kısa sürede gözle görülen bir kazanç haline dönüşmeyen aktivitelere daha çok ilgi göstermektedir. Nitekim bu durum demografik faktörler ile denetsel faaliyet arasındaki ilişkisiz yapıyı doğurmaktadır.

Sonuç olarak, yukarıda yapılan analiz ve değerlendirmeler sonrasında “**H₃: Katılımcıların demografik özellikleri ile iç denetim etkinliğine yönelik algıları arasında anlamlı ilişki vardır.**” hipotezi istatistiksel anlamlılığın bulunmaması nedeniyle reddedilmiştir.

BÖLÜM 4- SONUÇ VE ÖNERİLER

Eğirdir’de faaliyet gösteren kooperatiflerin iç denetim faaliyetlerinin etkinliğinde yönetim kurulu ve denetçilerin iş yapma usul ve süreçlerine ilişkin algılarının anket tekniği ile elde edildiği bu çalışmada **“kooperatiflerde iç denetim sürecinin etkinliğinde hangi işlevler etkilidir?”** problemi ana hareket noktası olmuştur. Katılımcıların unvan ve isimleri talepleri doğrultusunda verilmemiş ve katılımcıların anket formunu doldururken gerçek duygularını yansıtmalarını sağlamak amacıyla isim belirtmemeleri istenmiştir.

Kooperatifler, çevresel baskı ve taleplerden etkilenen, sosyolojik, siyasal ve ekonomik koşulların yöneticileri ve denetçileri etkilediği ortamda içsel ya da dışsal değişim denetim problemlerini ortaya çıkarmaktadır. Başka bir deyişle, kooperatiflerin faaliyetlerinin devamlılığında denetim fonksiyonu kritik bir rol üstlenmektedir. Faaliyetlerin yönü ve kapsamı stratejik seçimler ya da etki altına alınması istenen alan ile denetim fonksiyonu arasında paralellik bulunmaktadır. Çalışmada, kooperatiflerin iç denetim sistemlerinin etkinliği incelenmeye çalışılmıştır.

Bu kapsamda yapılan alan araştırmasında ilk olarak “H1: Kooperatif ortaklarının etkin denetim sisteminin kurulmasına yönelik farkındalık düzeyleri yüksektir.” hipotezi oluşturulmuştur. Hipotezi test edebilmek amacıyla, kooperatiflerde iç denetim sistemini karakterize eden anket formunun ikinci bölümündeki önermelere katılımcıların verdikleri yanıtlar doğrultusunda SPSS 22 paket programı ile istatistiksel analizler uygulanmıştır. Analizler sonucunda, kooperatif ortaklarının verdikleri yanıtların yorumlanmasından etkin bir denetim sistemi kurulmasına yönelik algılarının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde açıklanmaya çalışıldığı üzere kooperatiflerin paydaşları nezdinde etkin denetim sistemi kurulmasının meşruiyet algısını ön plana çıkardığı sivil toplum ve kamuoyuna “doğru” imajını verebilmek noktasında fayda sağladığı anlaşılmaktadır. Yine kooperatiflerin sektörel gelişimleri takip etmesi, bankalar ve finansal kuruluşlar ile anlaşmalar yapmaları durumunda sermaye ihtiyaçlarının gereksiniminde etkin denetim sisteminin mevcudiyeti kredibilitelerini arttırmaktadır.

Teknoloji ve ürün kalitesinin yüksek maliyet ile edinildiği tarım/gıda sektöründe yer alan kooperatiflerde etkin denetim alternatif kuruluşlardan ucuz kaynak temini için de önemli olmaktadır.

Alan araştırmasında ikinci olarak, “H2: Kooperatif ortaklarının iç denetim sisteminin teknik uyum ve etkililik yönünden uygulanmasına yönelik algıları yüksektir.” hipotezi test edilmiştir. Veri setinin uygunluğu çerçevesinde anket formunda yer alan önermelere katılımcıların verdikleri yanıtlar doğrultusunda iç denetimin teknik uyum, başka bir deyişle mevzuat yönünden (teknik uyum) bir zorunluluk olarak algılandığı, etkililik yönünden ise ortakların bilinç düzeylerinin yüksek olmadığı anlaşılmıştır.

Bu kapsamda, teknik uyum ve etkililik gibi iki kategorik düzeyde değerlendirilen yanıtlar sonrasında iç denetim sisteminin etkin uygulanması noktasında neden-sonuç yönünden katılımcı eğilimi tespit edilememiştir. Dolayısıyla, bu alanda farkındalığı arttırmak üzere eğitim ve seminer gibi faaliyetlerin düzenlenmesi, kooperatiflerin uzmanlık ve kurumsallık düzeylerinin artırılmasına yönelik reorganizasyon çalışmaları ile üst yönetimde daha çok profesyonellere yer verilmesi alternatif olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın ikinci hipotezi çerçevesinde yapılan değerlendirmeler ışığında, kooperatiflerin dış çevresel koşullardan (ekonomi, politika, sosyal ve demografik değişkenler vb.) büyük oranda etkilendiği, yabancı yatırımcıların da alanda yer aldığı düşünüldüğünde ilerideki hizmet sunum stratejilerinde etkin denetimin ön planda olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde açıklandığı üzere kooperatif fonksiyonları, yönetsel işlemler ve denetim organları olmak üzere iki kategorik ekseninde değerlendirilmiş, kooperatiflerin paydaşları nezdinde teknik uyum ve etkili denetim algısının ön plana çıktığını, dolayısıyla stratejik araç olarak iç denetim mekanizmasının kuvvetlendirilmesi gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Akreditasyon kuruluşları, eksperler, tarım birlikleri, oda ve borsalar, sivil toplum kuruluşları ya da düzenleyici-denetleyici kuruluşlara sektörel olarak “doğru” imajını vermek üzere denetim faaliyeti bir meşruiyet aracı olarak kullanılmaktadır.

Tarım sektörüne bağlı ya da destekleyici birçok endüstride kooperatifler esasen kaynak akışının devamlılığında kritik öneme sahiptirler. Bu nedenle, tedarik ve birlik ağının aksamadan çalışabilmesi için kooperatiflerin uzun dönemli amaçlarına ulaşmalarını sağlayacak denetim yol haritasının ortaya konması gerekmektedir.

Kooperatiflerin içsel işleyişlerinin yönetilmesinde denetim fonksiyonun etkinliği kaynak israfını önleyerek, hizmet sunumunda kapasiteyi arttırmakta önemli role sahip olmaktadır. Bu kapsamda, bürokratik işlemleri düzenleyebilmek,

abuklaştırabilmek ve hata oranlarını azaltma noktasında denetim icrai bir görev üstlenmektedir.

Kooperatifçilik, son on yıllık dönemde tarım ve kırsal kalkınmada yaşanan dönüşüm, enflasyonist baskı ve talep-arz kanalındaki sıkıntılar nedeniyle kaynakların belirli alanlara yönelmesi sonrası gücünü yitirmiştir. Tarım sektöründe birleşme ve satın almaların arttığı, güçlü krlılık oranı hedeflerinin bulunduğu alanda yabancı yatırımcıların da ilgisiyle rekabetin dar bir alana sıkıştığı dolayısıyla g birliğine ve kooperatif bilincine ihtiyaç duyulduğu gözlenmektedir. Kaynak kullanımında verimlilik, sermaye yapısının gücü, yetenekli personelin geliştirilmesi ve istihdamı, işbirliği stratejilerini ve mevcut tedarik zincirinin güvenliğinin sağlanması ve rekabet ortamının etkinleştirilmesinde kooperatifler kilit role sahip olabilirler. Bu yöndeki bir gelişim serbest piyasa ekonomisi ile eklemlenerek ülkenin katma değer yaratma potansiyeline katkıda bulunabilir.

Piyasalarının serbestleşmesi ve teknolojik alanda meydana gelen gelişmeler global çerçevede işletme yönetiminden daha şeffaf ve sorumlu bir davranış içinde olması, işletmeyi tehdit eden olası risklere karşı tedbirli olması yönündeki bekleyişler işletme yönetimi ve iç denetim alanında yeni yaklaşımları gündeme getirmiştir. Denetçilerin ilgi alanını oluşturan kontrol ve yönetim dünyasında yaşanan anlayış ve kültür değişikliği, uluslararası alanda yapılan yasal düzenlemeler, iç kontrol, iç denetimin, denetim yaklaşımı ve i denetçinin profili üzerinde etkili olmaktadır (Demirbaş, 2005: 168).

Genellikle iç denetim sürecinde informal kontrolleri ve risk yönetimi kavramı göz önüne almadan formal kontrol mekanizmaları incelenmektedir. Uygulama tavsiyeleri ile ilgili mali veya diğer etkiler dikkate alınmadan ve kooperatifleri etkilemesi olası riskler gerektiği şekilde algılanmadan süreç tamamlanmaktadır. Böyle bir yaklaşım yönetici ile iç denetim elemanı arasındaki ilişkinin daralması, sınırlanması anlamına gelmektedir. Bu durum zamanla kriz yaratabilmekte, iç denetimin potansiyelini tam anlamıyla gerçekleştirmesini zorlaştırmaktadır. Bu gelişmeler sonucunda i denetçiler kooperatiflerde değişen çalışma ortamını ve anlayışını dikkate alarak geleneksel denetim yaklaşımının fonksiyonel olmadığını fark etmişler ve iç denetim alanında yeni yaklaşımlar zorunlu hale gelmiştir (Uyar, 2003: 140).

İ denetimlerin rolü değerlendirildiğinde, kooperatiflerin risk yönetimi, kontrol ve kurumsal yönetim süreçleri ile ilgili bağımsız ve tarafsız güvence sağlama ve

danışmalık faaliyeti olarak hesap verebilirliğin yerleşmesine katkı sağlamaktadır. Yine iç denetçilerin, kurumsal yapının iç kontrol sisteminin etkinliği ve yeterliliği ile iş süreçlerinin yerindeliği, performans kalitesi hakkında yönetime bilgi sağlaması hususunda sorumlulukları bulunmaktadır. İşin doğru yapılmasının yanı sıra doğru işin yapılması konusunda görüş ve önerileri ile iç denetim faaliyeti işletme ve kurumlara katma değer sağlar. İş süreçlerinin etkinliği ve verimliliği, mali raporlama sisteminin güvenilirliği, yasa ve düzenlemelere uygunluk konularında makul bir güvence sağlamak için işletme ve kurum yöneticilerince tasarlanan iç kontrol sistemi, iç denetim faaliyeti ile değerlendirilir. Hata, aldatıcı işlem ve davranışlar ile suiistimallerin, gelir ve varlık kayıplarının önlenmesinde iç kontrol sistemi ve iç denetim faaliyetinin etkinliği önemli rol oynamaktadır (Uzun, 2008: 1).

Diğer yandan günümüzde, gerek kamu ve gerekse özel sektörde faaliyet gösteren organizasyonlar çok hızlı bir değişim yaşamaktadırlar. Piyasaların dünya ile bütünleşmesi, ekonomik etkinlikteki azalış, giderek artan rekabet ortamı, çevre ile ilgili sorunlar ve yeni teknolojiler organizasyonların faaliyet alanları, iş süreçleri ve yönetim anlayışları üzerinde etkili olmaktadır. İç denetim, tüm dünyada, yapısı, büyüklüğü ve amacı değişik kuruluşlar bünyesinde ve farklı ortamlarda yürütülmektedir. Bu farklılıklar, her ortamdaki iç denetim uygulamalarını etkileyebilmektedir. Yukarıda yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere iç denetim, işletmenin yönetim fonksiyonlarına soyunmuştur ve yönetim standartlarının ve ekonomik faydanın en üst seviyeye çıkartılmasında çok önemli rol oynamaktadır (Özeren, 2000: 22).

Günümüzde iç denetimin:

- Denetim odaklılıktan, katma değer oluşturmaya doğru,
- İşlem denetiminden, süreç denetimine doğru,
- Finansal kayıp denetiminden, verimlilik denetimine doğru,
- Uygunluk denetiminden, risk tanımlama ve işlem süreçlerinin denetimine doğru,
- Mevzuat tabanlıktan, risk yönetimi tabanlığa doğru,
- Sistem koruyucusu olmaktan, değişimin öncüsü olmaya doğru,
- Deneyim ağırlıklı denetimden, yoğun teknoloji kullanımına doğru,

değişime uğradığı görülmektedir. (Özbek 2003:19)

Yapılan araştırma ile kooperatiflerde demografik faktörler ile iç denetim sisteminin etkinliğine yönelik algı arasında ilişki olup olmadığına ilişkin “H3: Katılımcıların demografik özellikleri ile iç denetim etkinliğine yönelik algıları arasında anlamlı ilişki vardır.” hipotezi test edilmiştir. Yapılan analizlerde bu yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamış olup, üye ve ortakların bu yönde bir duyarlılıkları tespit edilememiştir. Ortakların demografik özellikleri ile iç denetim etkinliğine yönelik algıları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmaması; bireylerin motivasyonu, özgüveni, risk üstlenebilme cesareti ve başarı ihtiyaçlarının aynı düzeyde olmadığı biçiminde yorumlanabileceği gibi, ortakların ekonomik ihtiyaçlarının ön plana çıkmasında algı yapısının demografik değişkenlerden bağımsız olarak belirginleşmesine neden olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca, dar alan korporasyonu olan amaç birliklerinde algı aidiyet ve sosyal yerleşiklik gibi olgulardan daha çok etkilenmekte, yaş ya da cinsiyet değişkeni gibi hususlar geri planda kalabilmektedir. Yine bireylerin vasıf ve eğitim düzeyleri ile kültürel yapı, kuralsız bir yapılanmadan ziyade ortak bir hizmet sunum alanı olan kooperatiflerde demografik değişkenlerin etkisini önemsizleştirebilmektedir.

Ekonomiye büyük katkıda bulunan kooperatifler; toplumsal sorumluluk, sivil toplum değerleri ve hür teşebbüs yaklaşımını bünyesinde birleştirme becerisi sayesinde gelişmiş ülkelerin sosyal kalkınma modelinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Ülkemizde sayı olarak oldukça fazla olmasına ve uygulamaya ilişkin ihtiyaçları karşılamasa bile yasalar yönünden de desteklenmiş olmasına rağmen kooperatiflerin sosyal ve ekonomik alanda gelişmiş ülkelerdekine benzer katkıda bulunmadığı görülmektedir. Bu durumu yaratan sebeplerin başında gelen bilinçsiz, eğitimsiz ve haklarını yeterince bilmeyen ortaklar ile şahsi çıkarlarını ön planda tutan yöneticilerin görevini kötüye kullanması ihtimaline karşı her kooperatifte ortaklar adına yönetimi ve çalışanları denetleyecek yetkili bir denetim kurulunun olması önem arz etmektedir.

Kooperatif denetçileri tarafından yapılan iç denetim faaliyetleri “genellikle yönetim kurulunca kaleme alınan denetim raporlarının genel kurul toplantılarında sesli olarak okunması suretiyle” yürütülmektedir. Uzman olmayan ve mevzuat hükümlerine yeterince nüfuz edemeyen kişilerden oluşan denetim kurulunun görev ve sorumluluklarını tam manası ile yerine getirildiği iddia edilemeyecektir. Ortaklar tarafından yapılan denetim genel kurulda yönetici seçimi ve ibrasının dışında bir faaliyeti kapsamamaktadır. Denetçilerin yönetime aşırı güven duymaları ya da görev

ve sorumluluklarının yeterince farkında olmamalarından dolayı görevlerini sağlıklı yapmadıkları görülmektedir.

Gerçekte kooperatifçilik konusunda istenilen seviyeye gelinememesinin sebebi toplumumuzun kooperatifçiliği yeterince tanımamasıdır. Kooperatifçiliğin topluma iyi anlatılması, örgün ve yaygın eğitim müfredatında kooperatifçilik derslerine ağırlık verilmesi ve ekonomide kooperatiflerin yerini, önemini vurgulayan ve sorunlarını araştıran kurumların oluşturulması, bu kurullarda denetimin etkinliğini artıracak çalışmalar yapılması gerekmektedir. 1970’li yıllarda kurulan ve 12 Eylül sürecinde kaldırılan “Kooperatifçilik Araştırma ve Eğitim Merkezi” yeniden açılarak, kooperatifçilikle ilgili eğitim, formasyon ve enformasyon sistemi oluşturulmalıdır.

Birleşmiş Milletlerin Kofi Annan öncülüğünde 2000 yılında oluşturduğu “Binyıl Kalkınma Hedefleri” kapsamında bulunan “aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması ile kalkınma için küresel bir hedef geliştirilmesi” ilkelerinin tam olarak hayata geçirilmesi ve sürdürülebilir olması açısından kooperatifçiliğin küresel anlamda yaygınlaşması ve sınırlarını aşması gerektiği düşünülmektedir. Kooperatifçiliğin kuruluş felsefesine bağlı kalarak küresel sermayeden gerekli desteği alması ve dünya üzerindeki gelişmeler doğrultusunda kendilerini yenilemesi gerekmektedir.

Eğirdir tarımsal kalkınma kooperatiflerinin etkili olabilmesi ve etkin bir denetim mekanizması oluşturabilmesi için, kooperatifçilik ilkeleri ve değerlerini uygulaması gerekmektedir. Doğru olanı yapmak bir işi doğru yapmaktan daha önemli ise de, kuşkusuz kooperatifler için en iyisi, kooperatifçilik ilke ve felsefesi doğrultusunda ve işletmecilik açısından başarılı bir eşgüdümü gerçekleştirmek olacaktır.

Buraya kadar tartışılan hususlara ek olarak;

Kooperatif üye ya da ortaklarının süreç ya da etkin iç denetim mekanizması kurmalarının önündeki engellerden biri gönüllü faaliyet ve sosyal yerleşiklik nedeniyle denetim sisteminin bağımsız denetim firmalarına yaptırılmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Bağımsız denetimi esas alan yasal düzenlemenin kooperatifçilik kanununda gerçekleştirilmesine yönelik siyasal çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Denetçilerle ilgili başka bir sorun ise mevcut denetçilerin çoğunun muhasebe ve süreç standartlarına yeterince hâkim olamamaları ve fiili bir denetimde bulunmamaları nedeniyle denetim konusunda yaşadıkları tedirginlik ya da denetimin ülkemizde çoğu denetçiler için yeni bir meslek olmasından dolayı yaşanan tecrübe

eksikliğidir. Bunu gidermek üzere denetim sertifikası olmayan ya da muhasebeci ve mali müşavir odasına kayıtlı olmayanların denetim kurulunda görev verilmemelidir.

Kooperatiflerde finansal tablolar Türkiye ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına uygun olarak hazırlanmalıdır. Denetim konusunda yeterli bilgi ve deneyime sahip bir ekibin oluşturulması denetim kurullarının kurulmasında karşılaşılan diğer bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Kooperatiflerde, denetim hizmetinin önemi ve sağladığı katma değer in farkında olunmaması da sektörün diğer bir problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Denetime tabi birçok kooperatif, denetimi sadece bir zorunluluk olduğu için yaptırmakta ve kendilerine sağladığı katkıların farkına varamamaktadır. Bu kapsamda üye ya da ortakların denetimin önemi konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Kooperatif denetçisi için ek iş niteliğinde olması nedeniyle denetimlerin kalitesi etkilenmektedir.

Alana ilişkin diğer sorunlar şu şekildedir:

Denetlenen kooperatiflerin birçoğunda iç kontrol sisteminin bulunmayışı denetim faaliyetini zorlaştıran ve denetim riskini artıran bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum denetçilerin iş yükünü artırmakta, denetime olan ilgi gittikçe azalmaktadır. Bu nedenle iç denetime yönelik farkındalığın tekrar sağlanması gerekmektedir.

Bağımsız denetim için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalı ve standartlara uygun bağımsız denetimlerde denetim programlarının uygulanması ve uygun denetim programlarının seçilmesi gerekmektedir. Bu denetim programlarının etkin kullanılabilmesi için muhasebe ve denetim standartlarına hâkim olunması, başka bir deyişle profesyonel denetim için akredite eğitim alan kişilerin görevlendirilmesi gerekmektedir. Denetim konusunda bilgi ve tecrübe sahibi akademisyenlerin denetimde etkin olarak yer almalarının önünün açılmasının ve diğer denetçilerin bu bilgi birikiminden faydalanmalarının sağlanmasının daha etkin bir denetim için yararlı olacağı düşünülmektedir.

Denetim aynı zamanda risk yönetiminde ve risklerin erken saptanmasında yol gösteren bir çalışmadır. Burada esas olan şeffaflığı, açık toplum ilkeleri çerçevesinde sağlamak olduğundan; demokratik ve hukuk devleti ilkeleri içerisinde etik değerlere ve üstün standartlara göre kooperatiflerde yapılan denetimler kalkınmaya da fayda sağlayacaktır.

Kooperatiflerde iç denetim yerine getirilmesi gereken yasal ve/veya idari bir sorumluluk/zorunluluk değil; bir öz değerlendirme ve daha iyiyi arama mekanizması olarak görülmelidir. Maalesef, yapılan alan araştırmasında planlanan iş ve işlemlerin uygunluk ve yerindelik, etki ve performans, risk belirlenmesi ve yönetimi alanlarında sağlayabileceği katkı ve verebileceği öngörü ve uyarılar etkin denetime uygun olarak yapılamamış ya da göz ardı edilmiştir.

Denetsel faaliyetler gereksiz bir çalışma olarak görülmüş ve olumlu katkıları ile tespitleri kooperatif yöneticileri tarafından kendi görüşlerine ve stratejilerine yönelik bir tehdit olarak konumlandırılmıştır. Bu algının eğitim, seminer ya da konferanslar ile değiştirilmesi gerekmektedir.

Kooperatiflerde iç denetimden faydalanmak ve yapılan/planlanan iş ve işlemlerin uygunluk ve yerindelik, etki ve performans, risk alanlarında sağlayabileceği katkı ve verebileceği öngörü ve uyarılar göz ardı edilmektedir. Bunu engellemeye yönelik, etkili eğitim programları düzenlenebilir.

Kooperatif ortakları, genel kurul tarafından yönetime verilen yetki doğrultusunda işlerin yürütülüp yürütülmediğine, kaynakların doğru kullanılıp kullanılmadığının bilmeye ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla, genel kurul üyelerini doğru bilgilendirmek birincil öncelik olmakla birlikte, etkin iç denetim için bilgilerin doğru sınıflandırılması ve özetlenmesi, denetimden geçerek doğruluğunun makul bir güvenceye bağlanması hususunda yönetim kurulu üyelerinin sorumluluklarını yerine getirmesi beklenmektedir. Başka bir deyişle, yöneticiler de kendi dönemlerinde iç denetim yapılmasını talep etmekte ve sonuçlarını, kendi performanslarını, hedefleri açısından değerlendirmektedirler.

Denetim mekanizmalarının yeterince gelişmediği ya da uygulanmadığı sistemlerde yönetimlerin sağlıklı çalışmadığı, başarılı bir yönetim sistemi için iyi işleyen bir iç denetim mekanizmasının şart olduğu görülmekte ve denetim bağımsızlığının sağlanması birincil amaç olmalıdır. Yine, kooperatiflerde denetim bilincinin açık olması, yanlışlığa, yolsuzluğa, hata ve hileye, uygunsuzluğa karşı önceden reaksiyon alınması son derece önemlidir.

Kooperatif faaliyetlerin planlanması ve yürütülmesi ortak/yöneticilerin tecrübesi ve ulaşabildiği bilgi ile sınırlıdır. Dolayısıyla, denetim kriteri olarak önceden belirlenmiş standartlar yoktur ve genellikle planlanan faaliyetlerin gerçekleşen sonuçlarını ölçmek için yeterli kaynak ve zaman ayrılmamaktadır. Bunun önlenmesi,

kurumsallaşmış bir yönetsel yapı, bağımsız ve objektif bir denetim faaliyetinin yürütülmesinden geçmektedir.

Kooperatiflerin en önemli sorunlarından biri, bilgi teknolojilerinin yeterince kullanılamaması ve yönetim süreçlerine entegre edilememesi sonucu yalın bir bilgi toplama mekanizmasının bulunmaması, işlenememesi, depolama ve sınıflandırmanın yeterince olmaması ve raporlanamamasıdır. Bu durum gelecekle ilgili belirsizlikleri arttırmaktadır. Önlemenin yolu ise, etkin bir bilgi teknolojisi altyapısı ile nitelikli personelin istihdamından geçmektedir.

Bu çalışma kapsamında dünyada ve Türkiye'deki kooperatif ölçeğine bakıldığında Türkiye özelindeki kooperatiflerin iç denetim faaliyeti odağına yönelik olarak ayrıntılı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Türkiye'deki iç hukuk sistemi çerçevesinde kooperatiflerin ticari işletme yada banka gibi kuruluşları kurma/işletme noktasında birtakım eksikler olduğundan detaylı bir inceleme yada karşılaştırma yurt dışı örnekler üzerinde yapılamamıştır. Çalışma ülkemizdeki iç denetim sistemine odaklanmakla birlikte siyasi irade ve üst politika metinlerinde kooperatif faaliyetlerinin yerel, bölgesel yada ulusal şirketleşmeye imkan tanıdığı noktada Türk kooperatifçiliğinin gelişim seyrinin uluslararası boyuta taşınacağı düşünülmektedir.

Özetle, mevcut iç denetim sisteminin kooperatiflerde yeterli ve etkin bir denetimi sağlayamadığı, iç denetim mekanizmasının daha işlevsel bir yapıya kavuşturulması ve yapılan denetimlerden daha verimli sonuç alınması amacıyla yönelik olarak sistemin bir bütün halinde yeniden değerlendirilmesi gerektiği, bu kapsamda öncelikli olarak kooperatif denetim kurulu üyelerine eğitim ve sertifikasyon zorunluluğu getirilmesi, iç denetim mekanizmasının etkin uygulandığı ülkelerdeki kooperatifler temel alınarak gerekli kanuni düzenleme ve altyapı çalışmalarının güncellenmesi gerektiği yönündeki tespitler bu çalışmanın çıktıları olarak yorumlanabileceği gibi bütünleştirici bir bakış açısıyla kooperatiflerdeki iç denetim sisteminin etkinliğini artırmayı amaçlayan araştırmanın daha sonraki çalışmalar için literatürde kaynak olarak yerini alacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Basel, (2000). *Bankalarda İç Denetim ve Bankacılık Gözetim Otoritesinin İç ve Dış Denetçiler ile İlişkisi*, [Erişim: 20.11.2018] https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/internal_audit.doc
- Başar, H. (1983). *Kooperatif Kuruluşların Sosyo Ekonomik Yapısı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını
- Başaran, H. (2015). *Kooperatiflerin Yönetimine Küresel Sürecin Etkisi (Stratejik Yönetim Dönemi*. Makale, [Erişim: 01.01.2018] <http://koop.gtb.gov.tr>
- CİMER (2018). *Bilgi Edinme Başvurusu*, Türkiye’de Kooperatif Türleri ve Sayıları, Eğirdir Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ve Ortak Sayıları,
- Committee of Sponsoring Organization (COSO) of the Treadway Commission. 1992. Addendum 1994. Internal Control-Integrated Framework. AICPA Publication,
- Cooperatives Europe, 2016. *The Power of Cooperatives - 2015 Key Figures*
- Çıkın, A. ve Karacan, A.R. (1994). *Genel Kooperatifçilik*. İzmir: Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları
- Dağlı, M. (2000). *Aracı Kurumlarda İç Kontrol Sisteminin Önemi ve İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi*, Sermaye Piyasası Kurulu, Yeterlilik Etüdü, Yayın No: 145, Cilt: 1, Ankara
- Demirbaş, M. (2005). *İç Kontrol Ve İç Denetim Faaliyetlerinin Kapsamında Meydana Gelen Değişimler*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 4 Sayı: 7 Bahar.
- Gorsuch, R.L. (1983). Factor Analysis. [Reader version.] Erişim tarihi: 20 Ağustos 2015, <https://www.questia.com/read/91180737/factor-analysis>
- Güven, M.F. (2008) *İşletmelerde İç Kontrol Yapısının Yeri ve Önemi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Hair, J. R.Anderson, R.Tatham, W.Black (1998), *Multivariate Data Analıysis*, Prentice Hall, New Jersey.
- Hazar, N. (1997), *Türkiye’de Kooperatifçilik*. Ankara: Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Yayın No: 88

- <http://ica.coop/en/the-alliance> (Erişim:19.08.2018)
<http://koop.gtb.gov.tr> (Erişim:01.01.2018 / 19.08.2018 / 30.06.2015)
<http://social.un.org/coopsyear/cooperatives-are.html>
<http://www.denetimnet.net> (Erişim:21.08.2015)
<http://www.egirdir.bel.tr> (Erişim:24.09.2018)
<http://www.tuik.gov.tr> (Erişim:24.09.2018)
<http://www.egirdir.gov.tr> (Erişim:24.08.2015)
<http://www.tide.org.tr> (Erişim:19.11.2018)
- İnan, H. (2008). *Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2008-73
- ICA-World Co-operative Monitor (2015). [Erişim: 01.01.2018] [http:// ica.coop/en/the-alliance](http://ica.coop/en/the-alliance)
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayınları
- Karaorman, F. (2013). *Kooperatiflerde Denetim ve Tekirdağ İli Saray İlçesi Örneği (Yüksek Lisans Tezi)*. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Kaya, B. (2008). *Dünyada ve Türkiye’de İç Denetim*. <http://www.dergipak.gov.tr>.
- Kepekçi, C. *İşletmelerde İç Kontrol Sisteminin Etkinliğini Sağlamada İç Denetimin Rolü*, Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:251/17, 1982.
- Kıralı, A. (2012). *Kooperatiflerde Denetim*. Erişim tarihi: 20 Ağustos 2015, <http://www.dgrvtr.com>.
- Kim, J.O. & Mueller, C.W. (1978). *Introduction to Factor Analysis: What It Is and How To Do It (Series: Quantitative Applications in the Social Sciences)*, Sage University Paper Vol.13, London.
- Koç, H. (1995). *Kooperatifçilik*. Ankara: Gazi Büro Kitapevi
- Kooperatif İstatistik Bülteni (Nisan 2015). [Erişim: 30.06.2015] <http://koop.gtb.gov.tr>
- Kurnaz, N. (2006). *Kurumsal Yönetim Ekseninde Risk Odaklı İç Denetim: Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi İşletmesinde Risk Odaklı İç Denetim Uygulama Analizi*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Memiş, Ü. (2006). *İç Denetimin Yönetim Fonksiyonlarının Yerine Getirilmesindeki Rolü: Türkiye’deki Büyük İşletmeler Üzerinde Bir Saha Araştırması*, Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

- Mülayim, Z.G. (24 Aralık 1992). *İstanbul İktisat Fakültesinde verilen konferans.*
- Newbold, P. (2009). *İşletme ve İktisat İçin İstatistik* (Çev. Ümit Şenesen), Yedinci Baskı, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) (2004)
- Osmanağaoğlu Ş. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Hayvancılık Politikaları ve Kooperatifçilik, Türkiye’de Kooperatifçiliğin Temel Sorunları ve Çözüm Yolları*, Gazi Üniversitesi, KOOP-MER Ulusal Kooperatifçilik Sempozyumu, T.C. Gazi Üniversitesi Kooperatifçilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü Yayını No:1, Ankara.
- Özbek, Ç. (2003). *İç Denetimde Yeni Uygulamalar*, VII Türkiye İç Denetim Konferansı: Denetimin Değişen Dünyası, İstanbul, Türkiye İç Denetim Enstitüsü Derneği (TİDE).
- Özdemir, G. ve Başaran, B. (2003). *Türkiye’de Kooperatifçiliğin Fikir, Anayasa ve Kalkınma Planları Çerçevesinde İncelenmesi*. Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi.
- Özdemir, K. (2010). *Kooperatiflerde Dış Denetim*. Mali Çözüm Dergisi, 104:129-139
- Özeren, B. (2000). *İç Denetim, Standartları ve Mesleğin Yeni Açılımları*, Sayıştay Araştırma/İnceleme/Çeviri Dizisi.
https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/95906369/files/yayinlar/icdenetimstandart_acilimler.pdf (Erişim: Tarihi: 03.08.2018).
- Öztürk A. Turan. (2007). *Türk Kamu Yönetiminde Bireyden Devlete Yöneltilen Denetim Süreci: Sorunlar, Öneriler ve Çözüm Yolları*.
- Sharma, S. (1996). *Applied Multivariate Techniques*, John Wiley & Sons Inc., New York.
- The Institute of Internal Auditors Research Foundation (IIARF) (2003). *Uluslararası İç Denetim Enstitüsü, International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing*, The Institute of Internal Auditors, USA
- Tucker, M.L. & Lafleur, E.K. (1991, January 26). *Exploratory Factor Analysis: A Review and Illustration of Five Principal Components Decision Methods for Attitudinal Data*, Southwest Educational Research Association Annual Meeting, San Antonio.
- T.C. Resmi Gazete, *Kooperatifler Kanunu (Kanun No:1163)*, 10 Mayıs 1969, Sayı 13195, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- TUİK (2018), *Eğirdir İlçesi Nüfus Dağılım Bilgileri*. [Erişim: 24.09.2018].
- Türkiye Kooperatifçilik Raporu (2016). Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Mayıs 2017, Ankara

Uyar, S. (2003). *İç Denetim Alanında Ortaya Çıkan Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İç Denetçilerin Değişen Rolü*, Mali Çözüm Dergisi, İSMMMO Yayını, Yıl: 13, Yayın No: 63.

Uzun, A. (2008). *İşletmelerde İç Denetim Faaliyetlerinin Rolü Ve Katma Değeri*, Deloitte İç Denetim Makaleleri, <http://www.denetimnet.net/UserFiles/Documents/DeloitteMakaleleri/%C4%B0%C5%9ELETMELEERDE%20%C4%B0%C3%87%20DENET%C4%B0M%20FAAL%C4%B0YET%C4%B0N%C4%B0N%20ROL%C3%9C%20VE%20KATMA%20DE%C4%9EER%C4%B0.pdf>, (E.Tarihi: 03.08.2018).

Ülgen, H. Mirze, S.K. (2004), *İşletmelerde stratejik yönetim*, literatür yayınları, İstanbul.

Yıldız, R. (2009). *Tarım Kooperatiflerinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EKLER

EK A : Anket Yapılacak Kişi Sayısının Belirlenmesi

EK B : Anket Formu

Ek A
ANKET YAPILACAK KİŞİ SAYISININ BELİRLENMESİ
ÖRNEKLEM HACMİ HESABI

$$n = \frac{N.p.q}{(N-1) \sigma_p^2 + p.q}$$

$$n = \frac{N.p.q}{(N-1) \sigma_p^2 + p.q} = \frac{1566 \times 0,50 \times 0,50}{(1566-1) \times (0,00260308) + (0,50 \times 0,50)} = 91$$

n = örnek hacmi,
N = ana kitle hacmi (1566),
p = oran (maksimum örnek hacmine ulaşmak amacı ile 0.50 alınmıştır),
q = 1- p,
 σ_p^2 = oran varyansı (0,051020408 * 0,051020408=0,00260308)

Güven Aralığı Hata Payı Oranları	r	z	Z değeri	Oranın varyansı (r/z)	σ_p^2
%90 güven aralığı, %10 hata payı	0,1	90%	1,645	0,060790274	0,00369546
%95 güven aralığı, %10 hata payı	0,1	95%	1,96	0,051020408	0,00260308
%99 güven aralığı, %10 hata payı	0,1	99%	2,58	0,03875969	0,00150231

Ek B

ANKET FORMU

☐ Kooperatif Ortağı ☐ Kooperatif Denetçisi ☐ Kooperatif Yöneticisi

Değerli Kooperatif Ortağı,
Bu anket, kooperatiflerde iç denetim süreçlerinin etkinliğini algılamaya yönelik hazırlanmış bir formdur. Aşağıdaki önermelere katılma derecenizi içtenlikle belirtmeniz "bilimsel" katkı sağlayacaktır. Lütfen isim belirtmeyiniz.
İlgi ve yardımlarınız için şimdiden teşekkür ederim.

İbrahim HABERAL

Bu bölümde; Ortağı olduğunuz kooperatifin adını, yaşınıza, cinsiyetinizi, mesleğinizi, bitirdiğiniz okulu yazınız..

Kooperatifin Adı	Yaş	Cinsiyet	Meslek	Öğrenim Durumu

No	ÖNERMELER Bu bölümde Kooperatifiçiliğe ilişkin görüşlerinizi öğrenmek amacı ile çeşitli sorular verilmiştir. Lütfen bu soruları kendi düşünceleriniz doğrultusunda "Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kısmen Katılmıyorum, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum" seçeneklerinden sadece birisine 'X' işareti koyarak cevaplandırınız.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Kooperatifimizde ortakların maddi ve manevi çıkarlarını koruyan bir denetim kurulu vardır, denetim kuruluna güvenirim ve haklarımızı koruduğuna inanırım.					
2	Tüm ortaklar, kooperatifteki hakları ve denetim süreçleri ile ilgili bilgi sahibidir.					
3	Kooperatif Denetim Kurulu üyelerinin Genel Kurulu toplantıya çağırma yetkileri vardır.					
4	Yönetim Kurulu üyeliğine seçilecek olanların seçilme şartlarını taşıyıp taşımadıkları denetçiler tarafından araştırılır.					
5	Kooperatif Denetim Kurulu üyeleri denetim yapabilme bilgi ve becerisine sahiptir.					
6	Kooperatifimizde denetim; Kooperatif yapısının, Faaliyetlerinin, İşlem ve hesaplarının yanlışlık, çelişki veya tutarsızlık içerip içermediğinin izlenmesi ve gözlenmesi için yapılan tüm çalışmaları kapsamaktadır.					
7	Denetçiler, genel kurul namına kooperatifin bütün işlem ve hesaplarını tetkik eder.					
8	Ortaklar gerekli gördükleri hususlarda denetçilerin dikkatini çekmeye ve açıklama yapılmasını istemeye yetkilidirler.					
9	Denetim Kurulu üyeleri kooperatif ortaklarının talep ve önerilerini dikkate alır, denetim kurulu şeffaf bir şekilde tüm ortakların bilgi talebini karşılar.					
10	Denetçiler her yıl yazılı bir raporla beraber tekliflerini genel kurula sunmaya mecburdurlar.					
11	Kooperatifimizde iç denetim uygulanmaktadır.					
12	Kooperatifimizde iç denetime yeterince önem verilir.					
13	Kooperatiflerde kurumsal yönetim anlayışı ve ilkeleri gereklidir ve faydalıdır.					
14	Mutlak Kooperatifiçilik ilkeleri (serbest giriş, demokratik yönetim, işletme fazlalarının oranlı olarak dağıtılması) kooperatifimizde uygulanmaktadır.					
15	İç denetim, kooperatif yönetim sisteminin yeterliliğini ve etkinliğini değerlendirerek yönetime güvence vermektedir.					
16	İç denetim, kooperatif yönetim uygulamalarının merkezinde yer almaktadır.					
17	İç denetim, yönetim sürecinin diğer katılımcıları (yönetim kurulu, denetim komitesi ve dış denetim) arasında iş birliğini sağlamaktadır.					
18	İç denetim, yönetim sisteminin entegral (bütünleştirici) bir parçasıdır.					
19	İç denetim, yönetimin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek amacıyla yönelik oluşturulan sistemli bir yaklaşımdır.					
20	İç denetim, kooperatiflerde etkili bir kurumsal performansın gerçekleşmesini sağlamaktadır.					
21	Kurumsal yönetim anlayışının kooperatiflerde oluşması, değerinin artırılması ve kalitesinin sürdürülebilmesi için iç denetime işlevsellik kazandırılmalıdır.					

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : İbrahim HABERAL
Uyruğu : T.C.
Doğum Yeri ve Tarihi : Pazar / 1971
Medeni Hali : Evli
Adres : 50. Sokak No:4/5 Bahçelievler ANKARA
E-posta Adresi : ibrahimhaberal@gmail.com
İletişim (Telefon) : 0 532 4132732

EĞİTİM

Lise : Ankara Kurtuluş Lisesi (1988)
Lisans : Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi (1992)
Anadolu Üniversitesi (Açık Öğretim) İşletme Fakültesi (2011)

MESLEKİ DENEYİM

1993-1994	Gürtaş İnşaat Ltd Şti / ANKARA	İhale Departmanı
1994-1995	Askerlik	Asteğmen
1996-2000	Türk Standartları Enstitüsü / İSTANBUL	İnceleme Kom. Üyesi
2000-	Ticaret Bakanlığı	Devlet Memuru